

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra občanského práva

Rigorózní práce

**PODMÍNKY OSVOJENÍ A JEHO
ZPROSTŘEDKOVÁNÍ**

Vedoucí rigorózní práce:

Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Zpracovatel:

Mgr. Alice Tomková

11.1.2007
Pod Fialkou 2734/8
150 00 Praha 5

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila
prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Dne 11. ledna 2007

Poděkování

Chtěla bych touto cestou poděkovat své vedoucí práce doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc., zejména za cenné rady a podněty při psaní mé rigorózní práce.

Seznam použitých zkratk

AdVermiG.....	Adoptionsvermittlungsgesetz
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BGH	Bundesgerichtshof
FamRZ	Zeitschrift für das gesamte Familienrecht,
FGG	Gesetz über die Angelegenheit der freiwilligen Gerichtsbarkeit
Fond	Fond ohrožených dětí
Ministerstvo	Ministerstvo práce a sociálních věcí
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
OSŘ.....	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
OZ	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
OZO	Zákon č. 946/1811 sb.z.s., obecný zákoník občanský
PI ÚS	Plénum Ústavního soudu
R.....	Rozhodnutí
Sb.	Sbírka zákonů
SPO	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
SRN.....	Spolková republika Německo
Úřad.....	Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí
ZOR.....	Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině
ZSM	Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

I. Úvod

O problematiku osvojení jsem se zajímala již během magisterského studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a na téma „Pravomoc státních a nestátních subjektů při vzniku osvojení“ jsem obhájila svou diplomovou práci. Díky jednoročnímu studiu na Právnické fakultě Technické Univerzity v Drážďanech v rámci programu Erasmus jsem se mohla věnovat otázce osvojení a její právní úpravě také ve Spolkové republice Německo. Materiály a poznatky načerpané při tomto zahraničním studiu jsou pro mne velmi cenným zdrojem informací a zároveň výzvou, abych se osvojením a jeho zprostředkováním zabývala i nadále, a to mimo jiné právě v kontextu s právní úpravou německou. V neposlední řadě je to také vývoj právní úpravy v České republice v oblasti osvojení, zejména pak novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí¹, který mne vedl k tomu, abych se osvojením, jeho předpoklady, podílem nestátních subjektů na vzniku osvojení a zprostředkování osvojení opět zabývala na stránkách této rigorózní práce.

Tato látka je i v současné době nad míru aktuální. V teorii i v praxi se neustále diskutuje možný rozsah účasti jiných než státních subjektů na procesu osvojení a rozsah jejich případných oprávnění. Jistě nejde o pouhé teoretizování, úprava procesu osvojení a práv a povinností jednotlivých subjektů na tomto procesu zúčastněných má dalekosáhlé praktické dopady, zejména pak ve velmi citlivé oblasti zdravého duševního a fyzického vývoje dítěte. Právě praktické zkušenosti s dosavadní právní úpravou vedly k poměrně zásadní novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí, o které bude řeč dále. Nemůžeme ale nahlížet na problém osvojení zcela jednostranně pouze z pohledu zájmu dítěte, který je prvořadý. Osvojení se totiž také závažně dotýká i jiných osob, zejména biologických rodičů a budoucích „právních“ rodičů – osvojitelů. Protože dochází ke kolizi několika

¹ Zákon č. 134/2006 Sb. ze dne 14.3.2006, účinný od 1.6.2006, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

základních lidských práv zaručených ústavním pořádkem a mezinárodními smlouvami, jde o velmi citlivou oblast, k jejíž právní úpravě musíme přistupovat s největší opatrností.

Situace v otázkách osvojení byla právem kritizována vzhledem k nepoměru počtu dětí umísťovaných do ústavní výchovy (2.109 dětí soudním rozhodnutím v roce 2005), počtu žadatelů, kteří o osvojení dítěte žádají (2.500 žadatelů k 31.12.2005), a dětí skutečně osvojených (615 dětí za rok 2005)². Zájmem společnosti by mělo být tyto děti co nejrychleji umísťovat do náhradní rodinné péče, neboť je prokázáno, že ústavní výchova má negativní vliv na rozvoj dítěte. Dítěti totiž nemůže nikdy nahradit citové prostředí rodiny.

Ačkoliv název mé rigorózní práce zní „Podmínky osvojení a jeho zprostředkování“, nebylo by vhodné se ihned bez obecného uvedení do problematiky osvojení zabývat konkrétními podmínkami osvojení. Je třeba nejdříve uvést pojem osvojení a jeho druhy (kapitola č. II.). Ve III. kapitole se pak zabývám nejprve historickým vývojem právní úpravy osvojení, předpoklady osvojení, jeho podmínkami, zprostředkováním osvojení, samotným řízením před soudem a možnostmi nestátních subjektů (tzv. pověřených osob) podílet se na osvojení. Otázka pravomocí jednotlivých subjektů (ať státních či nestátních) se promítá ve všech bodech třetí kapitoly, těžiště leží zejména ve 4. a 5. podkapitole III. kapitoly. Závěrem III. kapitoly se věnuji navrhovaným změnám v právní úpravě osvojení (úprava *de lege ferenda*) a ve IV. kapitole rozebírám jednotlivé aspekty osvojení v německé právní úpravě.

² Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2005 zpracovaný Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR.

II. Osvojení

Osvojení v obecné rovině vzniká buď na základě smlouvy, nebo na základě rozhodnutí soudu. Naše právo se přiklonilo k druhé variantě, i když v minulosti tomu tak vždy nebylo.

1. Pojmosloví

a) Náhradní rodinná péče

Osvojení je jednou z forem náhradní rodinné péče. Přestože pojem náhradní rodinná péče se v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen ZOR) nevyskytuje, je běžně používán teorií i praxí. Pokud dítě nemůže z nejrůznějších příčin vyrůstat ve vlastní rodině, nastupuje místo rodiny náhradní péče, a to náhradní péče rodinná, nebo ústavní. Náhradní rodinná péče předvídá určitý vztah mezi nezletilcem a jinou zletilou osobou (avšak rozdílnou od biologického rodiče). Tento vztah vždy vzniká rozhodnutím soudu a jeho obsah se řídí zákonem, s výjimkou osvojení zaniká pak zletilostí.

Formy náhradní péče³:

1. Náhradní rodinná péče
 - a) osvojení,
 - b) pěstounská péče,
 - c) svěření do výchovy jiné fyzické osoby,
 - d) poručenství (individuální forma).
2. Náhradní ústavní péče
 - a) ochranná výchova [§ 22 a § 93 odst. 1 písm. c) ZSM⁴],
 - b) ústavní výchova.

³ Plecítý, V., Salač, J. Základy rodinného práva. Praha: Eurounion, 2001.

⁴ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Náhradní rodinnou péčí musíme odlišovat od podobného pojmu náhradní rodinná výchova. Jeden přístup vysvětluje rozdíl mezi těmito pojmy tím, že péče je pojem, který v sobě zahrnuje spíše sociální hledisko této problematiky. Jedná se pak o péči o děti opuštěné, týrané, osiřelé apod., jejímž účelem je alespoň částečně nahradit rodinné prostředí. Z jazykového výkladu se jeví přesnějším používat termín náhradní rodinná péče jako termín obecnější a širší zahrnující i termín náhradní rodinná výchova, neboť bez péče v nejširším slova smyslu není poskytnuta ani náležitá výchova. Tomu odporuje druhý výklad, který chápe péči spíše v materiálním smyslu (poskytnutí materiálního zabezpečení) a tudíž nemusí být současně s ní poskytnuta řádná výchova.⁵ Zákon i praxe používá pojmy péče a výchovy v různých případech podle potřeby, aniž by se mezi nimi činily nějaké rozdíly, jako např. pěstounská *péče* (§ 45a an. ZOR), *péče* o nezletilé v definici obsahu rodinné zodpovědnosti (§ 31 ZOR) a svěření do *výchovy* jiné fyzické osoby (§ 45 ZOR).

Již ze slova náhradní péče vyplývá, že se jedná o výchovu dítěte v případech, kdy tato se nemůže uskutečnit v primárním rodinném prostředí a to z nejrůznějších důvodů.

b) Osvojení

Osvojení je nejvýznamnější formou náhradní rodinné výchovy, a to formou nejpodobnější právnímu vztahu mezi rodiči a dětmi. Dochází při něm ke vzniku „umělého“ vztahu mezi osvojiteli a dětmi, avšak s právními důsledky, jako ve vztahu mezi biologickými rodiči a dětmi. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský (§ 63 odst. 1 ZOR). Jedná se o imitaci, neboli fikci biologického svazku (*adoptioe natura imitatur*).⁶ Z toho vyplývají všechny ostatní

⁵ Hrušáková, M. Rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995, str. 103.

⁶ Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001, str. 259.

důsledky, jako je nárok na výživné, rodičovská zodpovědnost osvojitelů, možnost dědit atd.

Cílem osvojení je, aby dítě, jehož rodiče nemohou, nejsou schopni, nebo ochotní zabezpečit dítěti péči, výchovu a jeho všestranný rozvoj v biologické rodině, mělo příznivé podmínky pro svůj vývoj. Vzhledem k tomu, že se jedná o náhradní rodinnou výchovu, mělo by se jednat o „náhradní“ řešení dysfunkce biologické rodiny, která může vyplývat jak z objektivních, tak ze subjektivních příčin.

Teorie rodinného práva chápe osvojení ve dvojitým smyslu jako:

- a) **právní akt**, kterým osvojitel osvojuje dítě a kterým se zakládá nový rodinně-právní vztah mezi osvojitelem a osvojencem,
- b) **právní vztah** mezi osvojitelem a osvojencem, který vzniká v důsledku osvojení.

Rozdíl mezi oběma pojetími je takový, že první z nich chápe osvojení jako příčinu a druhý jako následek, tj. pojetí ad a) označuje za osvojení právní skutečnost zakládající právní vztah a pojetí ad b) právní následky způsobené osvojením.⁷

2. Druhy osvojení

Osvojení dělíme podle různých kritérií. Ne všechny druhy osvojení však naše právní úprava připouští.

a) Osvojení úplné a neúplné

Hlediskem tohoto rozlišení je míra začlenění osvojence do nové rodiny.

Při **úplném** osvojení zanikají veškeré právní vztahy osvojence k původní rodině a vznikají nové mezi osvojencem a osvojitelem a jeho příbuznými ve stejném rozsahu jako mezi rodiči a dětmi.

U osvojení **neúplného** právně zcela nezanikají vztahy osvojence k původní rodině a tomu odpovídá i neúplné začlenění do rodiny osvojitele. Vůči původním

⁷ Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001, str. 260.

rodičům zůstává zachováno např. dědické právo a subsidiární vyživovací povinnost. Nemusí také dojít k úplnému začlenění dítěte do širších rodinných vazeb vůči příbuzným osvojitele.

Platná česká právní úprava zná pouze osvojení úplné. Jedinou výjimkou je osvojení manželem rodiče, kdy dochází k nahrazení jen jednoho rodiče a právní vztahy k druhému rodiči a jeho příbuzným tak nezanikají.⁸ Oproti tomu návrh rekodifikace občanského zákoníku již neúplné osvojení předvídá, a to v souvislosti s osvojením zletilé osoby. Obdobně je tomu např. i v německé úpravě osvojení.⁹

b) Osvojení individuální a společné

Z hlediska osoby osvojitelů rozlišujeme osvojení **individuální**, tzn. jedním osvojitelem, a osvojení **společné**, tj. dvěma osvojiteli při osvojení společného dítěte. Náš zákon o rodině zná obě formy, u osvojení společného mohou však osvojit dítě společně pouze manželé (§ 66 odst. 1 ZOR), není tedy možné společné osvojení dítěte osobami žijícími ve vztahu druha a družky, ani registrovanými partnery ve smyslu nyní velmi diskutovaného zákona o registrovaném partnerství.¹⁰

c) Osvojení zrušitelné a nezrušitelné

Podle možnosti zrušení dělíme osvojení na zrušitelné a nezrušitelné. Naše právní úprava připouští oba typy. **Zrušitelné** osvojení může soud z důležitých důvodů zrušit na návrh osvojence nebo osvojitele, čímž se obnovují vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou (§ 73 ZOR).

Pro osvojení **nezrušitelné** platí přísnější podmínky. Osvojit dítě mohou pouze manželé, nebo jeden z manželů, který žije s některým z rodičů dítěte v manželství, anebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. Výjimečně se umožňuje

⁸ Radvanová, S., Zuklínová, M. Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva. Praha: C.H.Beck, 1999, str. 131.

⁹ Více v kapitole IV.

¹⁰ Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a změně některých souvisejících zákonů, účinný od 1.7.2006.

takovéto osvojení i osamělé osobě, a to za předpokladu, že osvojení bude plnit svoje společenské poslání. Osvojitel je pak zapsán v matrice na místo rodiče osvojenice, v případě osvojení osamělou osobou soud rozhodne též o vypuštění zápisu o druhém rodiči dítěte (§ 74 odst. 1, 2 ZOR).

d) Osvojení vnitrostátní, mezinárodní

U osvojení vnitrostátního jde o řízení, jehož účastníky jsou zásadně občané České republiky s trvalým pobytem na území ČR. Při mezinárodním osvojení jde o případy s cizím prvkem, které můžeme dělit podle budoucího bydliště dítěte na osvojení z ciziny, nebo do ciziny. Zprostředkování osvojení se zahraničním prvkem provádí Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (dále jen Úřad), jehož pravomoce upravuje zák. č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen SPO).¹¹

¹¹ Více v kapitole III. podkapitole 5., písm. d).

III. Osvojení v ČR

1. Historický vývoj

Blíže se v práci nebudu zabývat dávnou historií a omezím se pouze na podstatný vývoj právní úpravy podmínek osvojení za trvání našeho samostatného státu (ČSR, ČSSR, ČSFR a ČR).

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 bylo rozhodnuto o recepci dosud platného práva. Stalo se tak tzv. prvním zákonem, zákonem z 28.10.1918 č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého (tzv. recepční norma). Cílem bylo zachovat „souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu“. Pro převzetí obecného občanského zákoníku z roku 1918 (dále jen OZO) v jeho tehdejší znění byl rozhodující čl. 2 recepční normy („Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.“). Převzetí mělo být „prozatímní“, nicméně již tehdy se spekovalo a další život to ukázal, že jde spíše o převzetí trvalé.¹² Tato recepční norma také vlastně zavedla (či spíše potvrdila) dvojí právní režim pro území jednoho státu, což je záležitost poměrně zvláštní a málo vídaná. Zatímco na území Čech a Moravy nadále platily původní předpisy rakouské, na území Slovenska (a Podkarpatské Rusi) platilo staré uherské právo.

Institut osvojení byl pro Čechy a Moravu upraven v ustanovení § 179 - § 185 OZO, tedy celkem v sedmi paragrafech. Na území Slovenska a Podkarpatské Rusi byl institut osvojení upraven právem obyčejovým a vládními a ministerskými nařízeními a pouze některé otázky z této oblasti byly upraveny v zák. čl. XX/1877 o úpravě věcí poručenských a opatrovnických. Právní úpravu na celém tehdejší území ČSR pak sjednotil až zákon č. 56/1928 Sb. z. a n. o osvojení.¹³

¹² Více k tomu srov. např. Vaněček, V. Krátké dějiny státu a práva v Československu. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, str. 297.

¹³ Rouček, F., Sedláček, J. a kol. Komentář k československému Obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi: Díl první (§§ 1 až 248). Reprint původního vydání (Praha 1935). Praha: Codex Bohemia, 1998, str. 890 (§ 179).

Dále se budu zabývat pouze úpravou platnou na území Čech a Moravy, tedy obecným zákoníkem občanským, a poté zákony platnými již pro území celé ČSR, jmenovitě zákonem č. 56/1928 Sb., zákonem č. 265/1949 Sb. a zákonem č. 94/1963 Sb.

a) Obecný zákoník občanský

Osvojení vznikalo na základě smlouvy, tj. šlo o institut soukromoprávní, kde smluvní strany měly poměrně širokou autonomii vůle při stanovení obsahu smlouvy, neboť OZO stanovil jen základní nezbytné podmínky osvojení. Předpokladem osvojení na straně osvojitele bylo, že osvojitel neměl vlastní manželské děti (tzn. vyloučení nebyli osvojitelé, kteří měli nemanželské děti) a osvojiteli muselo být více než 40 let. Mezi osvojencem a osvojitelem musel být věkový rozdíl alespoň 18 let. Osoba, která byla již vdaná nebo ženatá mohla osvojit nebo být osvojena pouze se souhlasem svého manžela. Tato podmínka nemusela být splněna, jestliže byl manžel prohlášen za choromyslného nebo byl-li jeho pobyt neznámý nebo jestliže bylo manželství rozvedeno.

V případě osvojení nezletilé osoby byl k osvojení nezbytný souhlas manželského otce a v případě, že osvojenec neměl takového otce, pak jeho matky, poručníka a soudu. Pakliže byl otec zletilého osvojence naživu, musel rovněž vyslovit s osvojením svůj souhlas. Pokud otec odmítl bezdůvodně dát souhlas s osvojením, pak bylo možné vznést stížnost k soudu. Smlouva o osvojení, která byla opatřena všemi potřebnými souhlasy, byla pak předložena k potvrzení zemskému úřadu a soudu k zapsání do soudních spisů.

Jak vyplývá z výše uvedeného, smyslem osvojení tedy nebylo poskytnutí náhradní rodinné péče dítěti. Právní účinky osvojení spočívaly ve vytvoření stejných práv mezi osvojitelem a osvojencem (a rovněž jeho potomky) jako mezi biologickými rodiči a dětmi. Osvojitel získal nad osvojencem otcovskou moc. Zároveň však osvojení nezanikla práva vůči jeho biologické rodině. Zrušení osvojení bylo možné jen u nezletilých osvojenců, a to se souhlasem zástupce nezletilce a soudu. Po zrušení tohoto osvojení přešlo dítě opět pod moc svého biologického otce.

b) Zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení

Tímto zákonem, který nabyl účinnosti dne 16.4.1928, byla zrušena veškerá do této doby platná ustanovení obyčejového práva na území Slovenska a Podkarpatské Rusi, zák. čl. XX/1877 a nařízení vztahující se k osvojení a samozřejmě také §§ 179 až 185 OZO. Tento zákon samostatně upravující institut osvojení platil až do účinnosti zákona č. 264/1949 Sb., o právu rodinném. Zákon o osvojení obsahoval celkem 14 ustanovení, které se dělily do částí:

- I. Podmínky osvojení,
- II. Právní účinky osvojení,
- III. Zrušení právního poměru z osvojení,
- IV. Náležitosti smlouvy,
- V. Který soud (úřad) jest příslušný smlouvu schváliti a podle kterého právního řádu se posuzuje osvojení,
- VI. Závěrečná ustanovení.

Rovněž tento zákon nevychází z pojetí osvojení jako náhradní rodinné péče, nýbrž, stejně jako tomu bylo v OZO, chápal osvojení jakožto prostředek, jak mohl osvojitel získat potomka – pokračovatele rodu. Mezi osvojitelem a osvojencem musel být věkový rozdíl alespoň 18 let. Osvojiteli muselo být nejméně 40 let a nesměl mít manželské děti, nebo děti jim postavené na roveň, tj. děti legitimované nebo osvojené. Osvojitelka (žena) pak musela být zcela bezdětná, tedy nesměla mít ani děti nemanželské. Pro osvojitele (muže) tato podmínka neplatila, takže muž, který měl i více nemanželských dětí, se mohl stát osvojitelem bez tohoto omezení. Pokud však muž chtěl osvojit své nemanželské dítě, nebyla existence manželských dětí nebo jim na roveň postavených dětí na překážku. Rovněž nebylo požadováno dosažení věkové hranice 40 let a věkového rozdílu 18 let mezi ním a osvojencem. Ze zmíněného ustanovení dále vyplývá, že nebylo možné, aby osvojitel, který již dříve jedno dítě osvojil, osvojil později další dítě. Osvojitel tedy mohl za vlastní přijmout jen jednu osobu. Výjimečně mohl osvojit více osob, avšak tyto osoby musel osvojit současně a zároveň jejich vzájemný poměr se nesměl přičít poměru, který by k sobě tyto osoby měly jako přirození sourozenci. Nebylo tedy možné osvojit současně např. otce a syna. Zákon o osvojení výslovně stanovil, že osvojenec nesmí být

osvojitelovým manželem, sourozencem anebo příbuzným v přímé linii. Takto nemohl osvojit např. bratr sestru nebo děd vnuka. Naopak bylo možné, aby osvojil strýc synovce nebo bratranec sestřenicí.

K osvojení bylo třeba souhlasu rodičů. Tento souhlas je výronem rodičovského práva, které přísluší nad dětmi vůbec, bez rozdílu, zda jsou nesvéprávné nebo svéprávné.¹⁴ Toto právo rodičů bylo samostatné a zůstávalo zachováno i tehdy, když rodičovská moc z jakéhokoliv důvodu zanikla (např. zletilostí, soudním rozhodnutím atd.). K osvojení byl zásadně zapotřebí souhlas obou rodičů. Pokud však rodiče měli odlišná stanoviska k osvojení, byla rozhodující vůle otce. Souhlas s osvojením musel být udělen rodičem osobně, zastoupení bylo vyloučeno. Pouze pokud byl rodič zbaven svéprávností nebo byl jeho pobyt neznámý, nahrazoval se jeho souhlas souhlasem jeho zákonného zástupce a opatrovnického soudu. Jestliže jeden z rodičů, popř. oba odmítli dát souhlas k osvojení, aniž by k tomu měli vážné důvody, mohl být jejich souhlas nahrazen souhlasem soudu.

Vedle souhlasu rodičů bylo vždy zapotřebí schválení soudu, včetně osvojenců svéprávných. Při osvojení svéprávné osoby se pro platnost osvojení vyžadovalo pouze schválení okresního soudu, který byl obecným soudem osvojitele ve sporných záležitostech, zatímco při osvojení nesvéprávné osoby byl nutný souhlas poručenského (opatrovnického) soudu „první stolice“ za současného schválení nadřízeným sborovým soudem (ve smyslu jurisdikční normy č. 111/1895 Sb.ř.z. a n.). V řízení před poručenským (opatrovnickým) soudem se vycházelo z principu oficiality a principu vyšetřovacího. Soud tak vyšetřoval ze své úřední povinnosti

¹⁴ Svěprávnost je pojem odpovídající nynějšímu pojmu způsobilost k právním úkonům. Po vzniku ČSR platilo nadále na našem území Císařské nařízení ze dne 28.6.1916 č. 207/1916 ř.z., řád o zbavení svéprávnosti. Podle tohoto řádu byla nesvéprávnou vždy osoba mladší sedmi let. Řád dále upravoval předpoklady částečného a úplného zbavení svéprávnosti. Pojem svéprávnost byl pak převzat zákonem č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, kde byl v podstatě vymezen shodně jako je vymezen nynější pojem způsobilost k právním úkonům. Zákonem č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, byl s účinností od 1.4.1964 pojem svéprávnosti nahrazen pojmem způsobilost k právním úkonům a tento pojem je v právní úpravě užíván dosud. Návrh nového občanského zákoníku však opět počítá s návratem k pojmu svéprávnosti, který je laickou veřejností stále poměrně často užíván, je obsahově srozumitelnější a je jednoslovný.

poměry rozhodné pro schválení osvojení. Po zjištění všech podstatných skutečností (po provedení řízení) vypracoval poručenský (opatrovnický) soud usnesení, kterým rozhodl o žádosti o osvojení¹⁵, toto usnesení předložil ke schválení svému nadřízenému krajskému sborovému soudu ke konečnému potvrzení, a teprve po takovém schválení mohl usnesení rozeslat stranám.¹⁶

Pokud měl osvojitel manžela, vyžadoval se vždy souhlas druhého manžela s osvojením, i když šlo o osvojení nemanželského dítěte. Souhlasu manžela nebylo třeba, jestliže tento manžel byl úplně zbaven svéprávnosti nebo jeho pobyt nebyl znám. V takových případech dával za manžela souhlas s osvojením opatrovník manžela se schválením opatrovnického soudu. Avšak nebylo vůbec třeba souhlasu rozvedeného manžela a tento souhlas se ani nenahrazoval. Po dobu trvání poměru založeného osvojením nemohl být osvojenec znovu osvojen, s výjimkou osvojení manželem osvojitele. Jako společné dítě mohli osvojit dítě jen manželé.

Smlouva o osvojení musela být pořízena ve formě veřejné listiny (tj. soudního protokolu nebo notářského zápisu) nebo takové soukromé listiny, na níž byly úředně (soudně nebo notářem) ověřeny podpisy stran a všech dalších účastníků smlouvy, kteří s osvojením vyslovovali svůj souhlas. Ve smlouvě muselo být výslovné ujednání smluvních stran, že osvojenec nabývá příjmení osvojitele. Smlouva mohla dále obsahovat i další ujednání, pokud tato nebyla v rozporu se zákonem. Je zde tedy patrný soukromoprávní prvek spočívající v autonomii vůle smluvních stran. Veškerá ustanovení však musela být nepodmíněná a časově neomezená. Je též nutné upozornit na velmi zásadní nedostatek této právní úpravy, když v celém textu zákona vlastně nejsou určeny smluvní strany smlouvy o osvojení. Zákon upravuje jednotlivé souhlasy zúčastněných osob, formu smlouvy, ale v textu zákona chybí právní úprava projevu vůle směřující k osvojení a určení, kdo vlastně smlouvu o osvojení uzavírá. Podle zákona nabývala smlouva o osvojení účinností okamžikem jejího schválení

¹⁵ Tehdejší zákonodárce užíval spojení „žádost za osvojení“.

¹⁶ K tomu srov. § 10 zákona č. 56/1928 Sb. a výklad v Rouček, F., Sedláček, J. a kol. Komentář k československému Obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi: Díl první (§§ 1 až 248). Reprint původního vydání (Praha 1935). Praha: Codex Bohemia, 1998, str. 906 - 907 (§ 185 OZO).

soudem. Soud mohl schválení odepřít, pokud smlouva neobsahovala zákonné náležitosti, nebyla ku prospěchu nesvéprávného osvojence nebo by osvojení nemanželského dítěte mohlo vést k rozvratu manželství osvojitele. Smlouva zanikla, jestliže do doby jejího schválení soudem od ní obě strany odstoupily (nestačilo tedy odstoupení pouze jedné z nich) nebo jestliže osvojitel nebo osvojenec zemřel nebo byl úplně či částečně zbaven svéprávnosti.

Schválením smlouvy o osvojení vznikl mezi osvojitelem a osvojencem a jeho později narozenými potomky poměr jako mezi rodiči a manželskými dětmi s výjimkami stanovenými zákonem. Na osvojitele tedy přecházela rodičovská moc a na osvojitele - muže otcovská moc. Pokud byla osvojitelkou žena, zůstala zachována původní otcovská moc biologického otce. Osvojenec a jeho později narození potomci nabyli proti svému osvojiteli veškeré majetkoprávní nároky jako manželské děti. Stejně účinky se vztahovaly i na osvojencovy děti narozené před schválením osvojení, avšak pouze pokud k tomu dali svůj souhlas tito potomci, nebo opatrovník a opatrovníkový soud, jestliže tito potomci nebyli svéprávní. Vůči ostatním členům osvojitelovy rodiny nevznikal osvojením poměr rodinný a vůči těmto členům nenabýval osvojenec ani jeho potomci žádné majetkoprávní nároky. Zachována zůstala práva osvojence a jeho potomků vůči jeho biologické rodině, pouze rodičovská a případně otcovská moc přecházela na osvojitele. Osvojenec měl nárok na výživné vůči svému osvojiteli, pokud to smlouva o osvojení nevyklučovala. Jestliže osvojitel nebyl schopný poskytnout výživu, měl osvojenec nárok na výživu vůči svým rodičům, resp. biologickým příbuzným. Naproti tomu osvojitel nenabyl osvojením žádné majetkoprávní nároky vůči svému osvojenci a jeho potomkům. Podle některých názorů šlo o ustanovení dispozitivní, od kterého se smluvní strany smlouvy o osvojení mohly odchýlit a soud pak měl obzvláště pečlivě zkoumat, zda toto ustanovení není na újmu nesvéprávného osvojence či zda u osvojenců svéprávných není toto ujednání v rozporu s dobrými mravy.¹⁷

¹⁷ Rouček, F., Sedláček, J. a kol. Komentář k československému Obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi: Díl první (§§ 1 až 248). Reprint původního vydání (Praha 1935). Praha: Codex Bohemia, 1998, str. 902, (§ 185 a § 6 zákona č. 56/1928 Sb. z. a n.).

Osvojení mohlo být zrušeno dohodou všech účastníků právního poměru založeného osvojením. U nesvéprávného účastníka bylo zapotřebí souhlasu jeho zákonného zástupce a schválení opatrovnického soudu. Ze závažných důvodů mohlo být osvojení zrušeno také na základě rozhodnutí soudu - např. osvojenec se choval ke svému osvojiteli tak, že zde byly naplněny předpoklady pro vydědění. Záleželo na uvážení soudu, jaké okolnosti považoval za závažný důvod ke zrušení osvojení. Žalobu mohl podat ten účastník, jenž měl odůvodněný zájem na zrušení adoptivního poměru. Zrušením osvojení se obnovoval právní stav, který zde byl před schválením osvojení.

Zákon o osvojení obsahoval také kolizní normy týkající se osvojení s mezinárodním prvkem. V případě, že cizím státním příslušníkem byl osvojitel, řídilo se osvojení právním řádem státu, jehož byl tento osvojitel příslušníkem. Otázky týkající se souhlasu osvojence, jeho rodičů nebo jiného úřadu se řídily právním řádem státu, jehož příslušníkem byl osvojenec.

c) Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném

Zákon o osvojení byl s účinností od 1.1.1950 zrušen zákonem č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ve kterém byla právní úprava osvojení obsažena v ustanoveních §§ 63 až 69 (tedy v pouhých 7 paragrafech). Přestože tato právní úprava byla velmi strohá, znamenala velký zlom v celé koncepci osvojení. Funkce osvojení již napříště spočívá v zajištění náhradní rodinné péče, která má být osvojením poskytnuta nezletilému dítěti. Osvojení zletilé osoby nebylo podle této úpravy možné. Osvojení již nevzniká na základě uzavřené smlouvy, ale rozhodnutím soudu. V rámci řízení o osvojení soud především zkoumá, zda je osvojení dítěti ku prospěchu. Mezi podmínky osvojení již nepatří bezdětnost osvojitele ani minimální věk osvojitele 40 let. Zákon jen požaduje, aby mezi osvojitelem a osvojencem byl přiměřený věkový rozdíl. Jako společné dítě mohli osvojit dítě jen manželé. Pokud byl osvojitel manželem, mohl osvojit jen se souhlasem druhého manžela. Nebyl však třeba souhlas manžela zcela zbaveného svéprávnosti nebo bylo-li obstarání jeho souhlasu spojeno s těžko překonatelnou překážkou. K osvojení bylo zapotřebí souhlasu zákonného zástupce osvojence a v případě, že byl osvojenec schopen posoudit dosah

osvojení, vyjadřoval s osvojením souhlas také on. Osvojením vznikl mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký byl mezi rodiči a dětmi a rodičovská moc rodičů tak zanikla. Z minulé právní úpravy zůstalo v zákoně o právu rodinném ustanovení týkající se tzv. podpůrné vyživovací povinnosti. To znamená, že zůstala zachována vyživovací povinnost původní rodiny vůči osvojení, jestliže jiné osoby výživou povinné, tj. především osvojitel, na kterého přešla rodičovská moc, nebyli s to své vyživovací povinnosti dostát.

Zrušení osvojení bylo možné jen z důležitých důvodů, a to na návrh osvojitele nebo osvojence. Soudní rozhodnutí o zrušení osvojení pak mělo zpětné účinky ke dni, ke kterému byl návrh na zrušení osvojení podán. Pokud osvojenec mezitím nabyl zletilosti, mohlo být osvojení zrušeno také dohodou mezi ním a osvojitelem, pro kterou byla předepsána kvalifikovaná forma, a sice forma soudního zápisu.

Zákonem ze dne 15/1958 Sb., o změně předpisů o osvojení, jenž nabyl účinnosti dne 29.5.1958, byl novelizován zákon o právu rodinném v části týkající se osvojení. Zejména bylo upraveno osvojení se zápisem osvojitele do matriky na místo rodičů. Tímto zápisem vznikl mezi osvojencem a osvojitelem i příbuznými osvojitele příbuzenský poměr. Dále zákon upravil také částečně procesní otázky, a sice, že o osvojení soud rozhoduje na základě žádosti osvojitele. V rámci této žádosti osvojitel uváděl, zda požaduje osvojení se zápisem do matriky. Zcela nově pak bylo stanoveno, kdy není třeba k osvojení souhlasu rodičů osvojence. Šlo o tyto případy:

- jestliže bylo dítě po dobu nejméně jednoho roku v ústavní péči a rodiče o ně neprojevovali po tu dobu žádný zájem, nebo
- jestliže rodiče neprojevili o dítě žádný zájem po dobu nejméně dvou let, nebo
- jestliže rodiče dali přivolení k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům; přivolení předem bylo možno dát jen ústně do protokolu před soudcem nebo před orgánem pověřeným péčí o mládež (tzv. blanketový souhlas).

V těchto případech bylo namísto souhlasu rodičů třeba přivolení opatrovníka, který byl osvojovanému dítěti ustanoven v řízení o osvojení. Tato zcela průlomová

úprava umožňovala, aby byly osvojeny děti opuštěné, které pobývaly v ústavních zařízeních, aniž bylo nutné obstarat souhlas rodičů s osvojením.

Pokud jde o vyživovací povinnost, stále zůstala zachována tzv. podpůrná vyživovací povinnost původní rodiny, avšak doplněno bylo ustanovení, že vyživovací povinnost osvojence vůči jeho dosavadní rodině zaniká. Vyživovací povinnost původní rodiny však zanikla, byl-li osvojenec osvojen se zápisem do matriky.

d) Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině

Zákon o právu rodinném byl s účinností od 1.4.1964 nahrazen dosud platným ZOR. V průběhu jeho více než čtyřicetileté platnosti zaznamenal ZOR celou řadu novelizací.

Vzhledem k tomu, že v současně době platná právní úprava je podrobněji rozebrána na dalších stránkách této práce, zmiňuji na tomto místě pouze odchylky, které dřívější právní úpravu osvojení odlišovaly od té současné, a vývoj této právní úpravy.

ZOR předně odlišně upravoval podmínky, za jejichž splnění nebylo nutné, aby rodiče vyslovili souhlas (přivolili) k osvojení. Jejich souhlasu nebylo třeba:

- jestliže po dobu nejméně 1 roku neprojeví o dítě opravdový zájem, který by jako rodiče projevit měli, nebo
- jestliže rodiče dali přivolení k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům, a to buď ústně do protokolu před soudem, nebo před národním výborem. Takto formulované ustanovení obsahující tzv. blanketový souhlas s osvojením je jakýsi protimluv, neboť vlastně říká, že přivolení k osvojení není třeba pokud k němu rodiče přivolili (byť dříve a bez vztahu k určitým osvojitelům). Mimo jiné také z tohoto důvodu bylo toto ustanovení později v přesnějším znění novelou (zákonem č. 31/1998 Sb.) přesunuto do samostatného ustanovení § 68a ZOR.

Ve výše vyjmenovaných dvou případech, kdy nebyl souhlas rodičů vyžadován, dával namísto rodičů souhlas k osvojení za tímto účelem ustanovený opatrovník. Podle této úpravy stačilo, že rodiče neprojeví opravdový zájem, zatímco

v zákoně o právu rodinném bylo nutné, aby rodiče neprojevíli žádný zájem. Poněkud sporným však zůstal výklad pojmu „opravdový zájem“ a jeho obsah byl zpřesněn teprve pozdější novelou ZOR (zákonem č. 91/1998 Sb.).

Zákonem č. 132/1982 Sb., účinným od 1.4.1983, bylo ustanovení § 68 odst. 1 písm. a) ZOR změněno tak, že již stačila doba 6 měsíců, po kterou rodiče neprojevíli o dítě opravdový zájem, který by jako rodiče projevit měli, aby mohlo být rozhodnuto o osvojení, aniž by s ním rodiče vyslovili svůj souhlas. Tato novela ZOR také připustila ve výjimečných případech nezrušitelné osvojení osamělou osobou. Do této doby mohli nezrušitelně osvojit dítě jen manželé, nebo jeden z manželů, který žil s rodičem dítěte v manželství.

Zákonem č. 91/1998 Sb., účinným od 1.8.1998, byly provedeny další změny v úpravě osvojení, a sice do textu zákona bylo výslovně doplněno, že osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí ve smyslu § 31 až 37b ZOR. Souhlasu rodiče k osvojení bylo třeba také v případě, kdy tento rodič dítěte byl nezletilý. Tímto zákonem byl dále nově formulován § 68 ZOR stanovící podmínky, za jejichž splnění mohl soud rozhodnout, že k osvojení není třeba souhlasu rodičů. Ustanovení § 68 odst. 1 písm. a) ZOR obsahuje demonstrativní výčet příkladů, které představují soustavné neprojevení opravdového zájmu. Že jde o příklad demonstrativní, tedy nikoliv úplný, vyplývá z užití slova „zejména“. Jde tedy zejména o případy, kdy rodiče dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě. Účelem uvedení tohoto demonstrativního výčtu bylo odstranění sporů o výklad dřívější formulace § 68 odst. 1 písm. a) ZOR, kdy nebylo zcela jednoznačné, co je opravdovým zájmem. Ustanovení § 68 odst. 1 písm. b) ZOR stanovilo nově další případ, kdy nebyl souhlas rodičů s osvojením třeba. Šlo o případ, kdy po dobu nejméně dvou měsíců od narození dítěte neprojevíli rodiče o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v jeho projevení nebránila závažná překážka. O splnění obou výše uvedených podmínek, kdy nebyl vyžadován souhlas rodičů s osvojením rozhodoval soud, přičemž dítěti byl ustanoven opatrovník, jehož souhlas byl třeba k osvojení. V souvislosti s touto změnou ZOR byl změněn rovněž zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen OSŘ), kdy v případě, že soud rozhodl, že k osvojení není třeba souhlasu rodičů osvojovaného

dítěte, ačkoliv jsou jeho zákonnými zástupci, nejsou tito rodiče účastníky řízení o osvojení. Dále rodiče nebyli účastníky řízení o osvojení, jestliže byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, neměli způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu nebo dali souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům.

Tzv. blanketový souhlas byl nově přesunut do § 68a ZOR. Rodiče tedy mohli dát souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům, a to osobně před soudem nebo před orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Tento souhlas však mohl být udělen nejdříve šest týdnů po narození dítěte a odvolat jej bylo možné jen do doby, než bylo dítě umístěno do péče budoucích osvojitelů. Rovněž v tomto případě byl dítěti ustanoven opatrovník, který v řízení o osvojení musel vyslovit s osvojením souhlas.

Dále byli přijaty již dílčí novely ZOR, a sice zákon č. 360/1999 Sb., jímž byla doplněna ustanovení týkající se mezinárodního osvojení, zákon č. 315/2004 Sb., zohledňující existenci tzv. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a zákon č. 342/2006 Sb., zpřesňující ustanovení týkající se nezrušitelného osvojení.

2. Předpoklady osvojení

K tomu, aby mohlo dojít k osvojení konkrétního dítěte, musí být splněny určité předpoklady¹⁸ a podmínky, a to na obou stranách – jak na straně osvojence, tak na straně osvojitele. Splnění těchto podmínek se zkoumá během řízení o osvojení podle části třetí, hlavy páté, ustanovení §§ 181-185 OSŘ.

a) Chybějící nebo nedostatečné rodinné prostředí

Dítě má právo na to, aby mu jeho rodiče zabezpečili řádnou výchovu a zajistili podmínky pro všestranný rozvoj. Společnost by tedy měla mít zájem na zachování rodinného prostředí dítěte, a to především rodinného prostředí přirozeného, a za tímto účelem by společnost měla vytvořit takové nástroje k podpoře rodiny, aby

¹⁸ Hrušáková, M., Kubíčková, G., Radvanová, S., Richterová, N. Rodinné právo. 2. vydání. Brno: PFMU, 1995.

rodiče nebyli nuceni souhlasit s osvojením svých dětí např. z důvodů finančních. Pokud rodiče nejsou schopni z nejrůznějších důvodů zajistit řádnou výchovu a rozvoj svého dítěte, pak má dítě nárok vůči společnosti na náhradní výchovné prostředí, a to především na náhradní rodinné prostředí. Zde je osvojení ideální formou. A teprve, pokud mu není možno toto zajistit, pak mu poskytnout alespoň náhradní ústavní výchovné prostředí. Primárně se má společnost pokusit zajistit dítěti nové vhodné rodinné prostředí, neboť pouze v něm dochází k přirozenému vývoji dítěte a je mu také poskytnuta náležitá péče. V ústavní výchově dítě vždy bude po citové stránce strádat, což může dítě negativně formovat i do jeho budoucího života.

b) Zájem na vytvoření nového rodinného prostředí

Již Úmluva o právech dítěte (v České republice vyhlášena jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod č. 104/1991 Sb.) stanoví ve svém čl. 3: „**Zájem** dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření.“

Dále v čl. 9 stanoví: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zajistí, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí a v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v **zájmu** dítěte. Takové určení může být nezbytným v některém konkrétním případě, například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči nebo žijí-li rodiče odděleně a je třeba rozhodnout o místě pobytu dítěte.“

V čl. 20 je dále stanoveno: „Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním **zájmu** nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí takovému dítěti v souladu se svým

vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči. Tato péče může mezi jiným zahrnovat předání do výchovy, institut „kafala“ podle islámského práva, osvojení a v nutných případech umístění do vhodného zařízení péče o děti. Při volbě řešení je nutno brát potřebný ohled na žádoucí kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.“ V Úmluvě se tedy objevuje častěji slovo **zájem** dítěte nebo **blaho** dítěte. Stejný termín používá i Evropská úmluva o osvojení dětí (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 132/2000 Sb.m.s., čl. 8). Náš zákon o rodině vychází z významově podobného termínu - **prospěch** osvojence (§ 65 odst. 2 ZOR). SPO stanoví v § 5, že předním hlediskem sociálně-právní ochrany je **zájem a blaho** dítěte. Souhrn všech předpokladů a podmínek, které stanoví zákon, vlastně naplňuje pojem zájem dítěte. Judikatura uvádí v rozhodnutí R 69/1968, že nelze při rozhodování o osvojení posuzovat prospěch dítěte jen z hlediska hmotných podmínek, nýbrž z hlediska záruk všestranného rozvoje dítěte, a to duševního a citového. Je nutno také připomenout, že ne všechny děti jsou vhodné k osvojení. Takové posouzení každého konkrétního případu však přísluší psychologům, dětským psychiatrům, pedagogům a jiným odborníkům.

3. Podmínky zrušitelného i nezrušitelného osvojení

Osvojení, jak již jsem výše uvedla, lze dělit mimo jiné na osvojení zrušitelné a nezrušitelné. Aby mohlo dojít k některému z uvedených druhů osvojení, musí být splněny určité specifické podmínky, které budou dále rozvedeny v následující pasáži. Jedná se o souhrn podmínek, jejichž splnění je obligatorní bez ohledu na to, zda osvojení bude zrušitelné nebo nezrušitelné. Vedle toho ale existují ještě další (zvláštní) podmínky vyžadované jen pro osvojení nezrušitelné, které jsou uvedeny v kapitole III. podkapitole 4. Samozřejmě pro obě osvojení musí být splněny také obecné předpoklady uvedené v předcházející pasáži v kapitole III. podkapitole 2. (chybějící nebo nedostatečné rodinné prostředí a zájem dítěte na vytvoření nového rodinného prostředí).

Obecné podmínky osvojení jsou následující¹⁹:

a) Osvojit lze pouze nezletilé dítě (§ 65 odst. 2 ZOR).

Ustanovení § 65 odst. 2 ZOR říká, že osvojit lze pouze nezletilého, je-li mu osvojení ku prospěchu²⁰. Zletilosti se zásadně nabývá dovršením 18. roku věku, výjimečně ještě před tím uzavřením manželství, které může uzavřít se svolením soudu osoba starší 16 let [§ 8 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen OZ)]. Osoba, která nabyla zletilosti, tuto zletilost nemůže ztratit ani např. prohlášením manželství za neplatné, a nemůže být již podle našeho právního řádu osvojena.

Taková úprava ale není samozřejmá. Již výše bylo uvedeno, že u nás do konce roku 1949 bylo možné osvojit i osobu „svéprávnou“, tedy dnešní terminologií zletilou, starší 18 let. Podobně např. v Německu je v občanském zákoníku zvlášť upraveno osvojení zletilé osoby. Stejně tak se počítá s úpravou osvojení zletilé osoby v návrhu našeho nového občanského zákoníku.

Rozdíl mezi osvojením zletilé a nezletilé osoby spočívá v účelu osvojení. Zatímco u osvojení nezletilých dětí jde především o zabezpečení náhradního rodinného prostředí a zajištění řádné výchovy v nové rodině, u osvojení zletilých osob je účel jiný, spočívající především v majetkových otázkách. Osvojitelé si tímto zejména opatřují dědice.

V souvislosti s touto otázkou vznikl v praxi problém, zda ustanovení § 65 odst. 2 ZOR není snad protiústavní z důvodu rozporu se zásadou rovnosti fyzických osob v právech, jak ji stanoví čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (č. 2/1993 Sb., dále jen Listina). Podle nálezu Ústavního soudu Pl ÚS 6/96, vyhlášeném pod č. 295/1996 Sb., nelze však tuto ústavní zásadu pojímat absolutně a rovnost chápat jako abstraktní kategorii, ale rovnost je třeba vykládat jako rovnost relativní. Postavení osob zletilých a nezletilých je nestejně, nejde však o nerovnost, nýbrž o

¹⁹ Hrušáková, M., Kubičková, G., Radvanová, S., Richterová, N. Rodinné právo. 2. vydání. Brno: PFMU, 1995.

²⁰ Viz kapitola III. podkapitola 2., bod b).

rozdíl vyplývající z povahy obou kategorií, která je daná jako přirozená, objektivní a evidentní odlišnost mezi nezletilými dětmi a dospělými osobami. Nedochozí tak k diskriminaci osob zletilých, protože osoby v jednotlivých kategoriích jsou si navzájem rovny.

Osvojení dítěte počatého, ale ještě nenarozeného (*nascitura*), naše právní úprava nepřipouští, a to zcela správně, protože tím chrání budoucí matku před neuváženým rozhodnutím. S tím souvisí i další lhůta (tříměsíční obligatorní preadopční péče), po jejímž uplynutí může teprve soud rozhodnout o osvojení (§ 69 odst. 1 ZOR). Další překážkou u osvojení nezrušitelného je v § 75 ZOR uvedené omezení, které stanoví minimální věk osvojence na jeden rok.

Odborné posudky dětských psychologů však dokazují, že čím je osvojované dítě mladší, tím spíše dojde mezi ním a osvojitelem k navázání pevnějšího citového vztahu, a naopak, čím je osvojované dítě starší a strávilo delší dobu v ústavní péči nebo v nevyhovujícím rodinném prostředí, tím složitější je jeho začlenění do nové adoptivní rodiny.

b) Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl (§ 65 odst. 1 ZOR).

Požadavek přiměřeného věkového rozdílu (§ 65 odst. 1 ZOR) vyplývá z účelu osvojení, kterým je simulace vztahu rodič – dítě. Přiměřeným věkovým rozdílem se rozumí věkový rozdíl, jaký je zpravidla mezi dítětem a rodičem biologickým. V ZOR není přesně předepsán věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem, odkazuje pouze na hledisko přiměřenosti. Např. Evropská úmluva o osvojení dětí (sdělení č. 132/2000 Sb.m.s.) stanoví ve svém čl. 7 odst. 1: „Dítě lze osvojit pouze v případě, že osvojitel dosáhl minimální věkové hranice předepsané pro tento účel, přičemž mu nemá být méně než 21 let nebo více než 35 let.“ Česká republika učinila výhradu k tomuto článku a tudíž pro nás není čl. 7 odst. 1 závazný.²¹

²¹ Čl. 25 Evropské úmluvy o osvojení stanoví: „Kterákoli smluvní strana může mít při podpisu nebo uložení své listiny o ratifikaci, přijetí a nebo přistoupení, anebo když činí prohlášení v souladu s čl. 23 odst. 2 této úmluvy, nejvýše dvě výhrady vůči ustanovením částí II Úmluvy. Výhrady obecné

c) Osvojitel musí mít plnou způsobilost k právním úkonům (§ 64 odst. 2 ZOR).

Ustanovení § 64 odst. 2 ZOR stanoví, že osvojitelem nemůže být ten, kdo nemá způsobilost k právním úkonům. Toto ustanovení tedy neříká, že osvojitel musí mít způsobilost v plném rozsahu, to se ovšem dovozuje výkladem, který je všeobecně zastáván.²² Vychází se při tom z logického a účelového výkladu, podle nichž jen osoba plně způsobilá k právním úkonům dává záruku poskytnutí kvalitní péče dítěti.

Plně způsobilou v první řadě není osoba nezletilá (§§ 8, 9 OZ). Zcela nezpůsobilou k právním úkonům je i zletilá osoba, která byla pravomocným rozhodnutím soudu způsobilosti zbavena (§ 10 odst. 1 OZ). Uvedené osoby zcela nepochybně nejsou způsobilé být osvojiteli.

Plnou způsobilost k právním úkonům nemá dále ani osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům byla pravomocným rozhodnutím soudu omezena (§ 10 odst. 2 OZ). Všeobecný názor je takový, že ani tato osoba není způsobilá být osvojitelem.²³ S tím by se ovšem dalo polemizovat. Záležet bude zejména na druhu a rozsahu omezení a též na tom, v jakém směru se toto omezení projeví ve vztahu osvojitel – dítě. Ne každé omezení způsobilosti k právním úkonům nutně vylučuje schopnosti osvojitele poskytnout dítěti řádnou péči.

povahy nejsou povoleny; žádná z výhrad se nesmí týkat více než jednoho ustanovení. Výhrada zůstane v platnosti po dobu pěti let od data, kdy tato úmluva vstoupí pro příslušnou smluvní stranu v platnost. Lze ji obnovit pro následné období pěti let prostřednictvím prohlášení adresovaného generálnímu tajemníkovi Rady Evropy vždy před uplynutím příslušného období.“

²² Hrušáková, M. a kolektiv. Zákon o rodině: komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, str. 242 a násl.;

Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001, str. 283 a násl.;

Radvanová, S., Zuklínová, M. Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva, 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 1999, str. 132 a násl.

²³ Srov. odkaz výše.

d) Mezi osvojitelem a osvojencem nesmí existovat blízký příbuzenský poměr.

O této podmínce zákon nehovoří, přesto tato podmínka implicitně vyplývá z pojmu osvojení, které má zakládat rozhodnutím soudu mezi osvojitelem a osvojencem obdobný poměr, jaký je mezi rodičem a dítětem. Osvojení by postrádalo svůj smysl v případě, kde již je určitý příbuzenský poměr s právy a povinnostmi tomu odpovídajícími (dědické právo, zákonná vyživovací povinnost).

Předně nelze osvojit příbuzného v řadě přímé (např. bába nebo děd nemohou osvojit vnuka či vnučku). Dále se nepřipouští osvojení mezi sourozenci. V linii pobočné se ale kromě sourozenců jinak osvojení připouští. Je tedy vyloučeno osvojení mezi příbuznými druhého stupně v pobočné linii ve smyslu § 117 OZ.

U ostatních, vzdálenějších příbuzenských vztahů v linii pobočné však osvojení nic nebrání. Proto může např. teta či strýc osvojit svoji neteř či synovce, je také možné, aby bratranec osvojil svou sestřenicí, nebo naopak. Zde se právní postavení osvojence výrazně změní (zejména v otázce výživného, dědění atd.). Navíc pro tuto možnost mluví také fakt, že se osvojenec dostává do rodinného prostředí osob, ke kterým již určitý citový vztah má.

e) Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti (§ 64 odst. 1 ZOR).

Jde o obecný požadavek, který zákon o rodině požaduje pro všechny osoby, jež hodlají převzít dítě do náhradní rodinné péče. Soud musí tuto podmínku během řízení nejen zjistit, ale její existenci ve svém rozhodnutí také řádně zdůvodnit. Jde o požadavek, aby byla vybrána vhodná osoba jako osvojitel. Především na něm bude záležet, zda osvojení bude ku prospěchu osvojence. Osvojitel musí svými charakterovými vlastnostmi, motivací, proč chce osvojit dítě, a materiálními předpoklady (zejména vyhovující byt, majetkové poměry) skýtat záruku všestranného rozvoje dítěte po psychické i fyzické stránce. Všechny tyto aspekty by měly být soudem zjištěny a hodnoceny jak jednotlivě, tak v jejich vzájemné

souvislosti. Soud by neměl vyslovit osvojení v případech, kdy např. motivem osvojení je pouze zájem osvojitelů řešit své soukromé záležitosti (např. získat osobu, která by se o ně starala v jejich stáří), nebo kdy návrh na osvojení podává osoba psychicky narušená a nemá tak náležité charakterové předpoklady, nebo osoba, která se dopustila pro osvojení relevantního trestného činu, má špatnou pověst, je drogově závislá, vyhýbá se práci atd. Za splnění materiálních předpokladů se považuje nejen zajištění přiměřené výživy v užším slova smyslu, ale také bytových, kulturních, sportovních a ostatních osobních potřeb dítěte, které povedou k jeho zdárnému vývoji.

Pro tato zjištění slouží jako podklad zprávy a vyjádření příslušných orgánů z místa bydliště a pracoviště, výpis z Rejstříku trestů, atd. Teprve tak si může soud učinit jasnou představu o tom, zda osvojitel zaručuje způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti.

f) Zdravotní stav osvojence a osvojitele se nesmí přičít účelu osvojení (§ 70 ZOR).

Ustanovení § 70 ZOR má především zabránit nevhodnému osvojení osobou, jejíž zdravotní stav nedává záruku naplnění cíle osvojení. Dále má zabránit tomu, aby osoba zdravotně (tělesně či psychicky) postižená nebyla osvojena osobou, která není schopna se o takového osvojence postarat. Tak např. osvojitelé v silné touze osvojit dítě a vyplnit tak prázdnotu života, navíc umocněnou jistým soucitem bez znalosti všech možných rizik, nerozvážně osvojí dítě, které trpí vážnými či dlouhodobými zdravotními nebo mentálními defekty. Takové osvojení by jistě nebylo ku prospěchu ani osvojence ani osvojitele.

Takovým neblahým důsledkům osvojení brání podmínka zjistit předem zdravotní stav osvojitelů a osvojence, jakož i osobnostní vlastnosti a motivaci k osvojení na straně osvojitele, a také seznámit s těmito zjištěními osvojitele a zákonného zástupce osvojovaného dítěte (v tomto směru má soud informační povinnost). Soud je tedy povinen si v řízení o osvojení vyžádat zprávy o zdravotním stavu osvojitele i osvojence a posoudit, zda tento zdravotní stav nebrání účelu osvojení.

Nikoli však každé postižení je na závadu. Případná invalidita osvojitele musí být vždy posuzována s ohledem na věk a vlastnosti dítěte a také s ohledem na druhého osvojitele. Lékařské vyšetření zdravotního stavu obsahuje jak zjištění tělesného (somatického) stavu, tak zjištění psychického (mentálního) stavu osvojitelů a osvojence, včetně určení další prognózy. Toto vyšetření by mělo být vedeno právě s ohledem na účel osvojení, který by měl být zohledněn i v závěrech a výstupech z takového vyšetření.

Novelou ZOR provedenou zák. č. 91/1998 Sb. se vyžadují i další vyšetření, kterými se zjišťují osobnostní dispozice osvojitelů a motivace k osvojení. To se děje zejména psychologickými testy a vyšetřeními. Osvojitel by měl být především přímo dotázán, proč si přeje dítě osvojit. Z procesního hlediska platí zásada, že je rozhodující zdravotní stav v době vyhlášení rozsudku (§ 154 odst. 1 OSŘ).

Pokud po splnění informační povinnosti soudem, kdy je zjištěn nepříznivý zdravotní stav osvojence, osvojitelé trvají se znalostí všech možných rizik na osvojení, měl by soud vyslovit osvojení s ohledem na ochranu dětí před diskriminací, jež je obsažena v čl. 2 a 3 Úmluvy o právech dítěte. S tím také souvisí poznatky psychologů a pediatrů, které v četných případech potvrzují, že harmonické zázemí a individuální péče náhradní osvojenecké rodiny blahodárně působí na zdravotní (ať už tělesný nebo duševní) stav dítěte.

Soud je také povinen vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

g) Jako společné dítě mohou osvojit pouze manželé (§ 66 ZOR).

Zákon umožňuje, aby osvojitelem byla pouze jedna osoba (tzv. individuální osvojení). Vedle toho je možné také osvojení společné, podmínkou je, aby osvojitelé byli manželé. Zákon tak v souladu s čl. 6 Evropské úmluvy o osvojení zdůrazňuje význam rodiny založené manželstvím. Nebylo by také žádoucí, aby byla výchova osvojence rozptýlena do více rodin. K osvojení nezletilce jako společného dítěte může dojít dvěma způsoby:

- **Současné (simultánní) společné osvojení**, kdy oba manželé osvojí dítě zároveň.

- **Následné (sukcesivní) společné osvojení**, kdy nejprve osvojí jeden z manželů a teprve později druhý manžel.

V obou případech jde vždy o jedno osvojení, kdy na straně osvojitelů stojí dva subjekty.

Osvojuje-li jen jeden z manželů, je vždy k osvojení nutný souhlas druhého manžela. Jeho souhlas výjimečně není třeba, pokud druhý manžel pozbyl způsobilosti k právním úkonům, nebo bylo-li by opatření jeho souhlasu spojeno s těžko překonatelnou překážkou. V takových případech není druhý manžel ani účastníkem řízení o osvojení. Souhlasu druhého manžela je třeba i tehdy, pokud nežijí manželé ve společné domácnosti (§ 115 OZ), nevyžaduje se však souhlas rozvedeného manžela. Pokud druhý manžel nedá souhlas k osvojení, nesmí soud osvojení vyslovit, druhému manželovi tak náleží právo veta. Jeho souhlas nelze nahradit rozhodnutím soudu ani souhlasem manžela v rámci zástupčího práva mezi manželi, neboť se jedná o osobní, a v důsledku toho i nezastupitelné právo. Logicky to také vyplývá ze zásady prospěchu osvojence, neboť v takovém případě by nezletilci nebylo poskytnuto zdravé a harmonické rodinné prostředí příznivé pro jeho rozvoj, jak jej požaduje § 18 ZOR.

V souvislosti s přijetím zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, byla velmi diskutována v odborných kruzích i mezi laickou veřejností také otázka možnosti osvojení dítěte homosexuálními páry registrovanými podle výše zmíněného zákona. Zákon o registrovaném partnerství nepřipouští osvojení dítěte jako společného dítěte registrovaných partnerů.

h) Souhlas osvojovaného dítěte (§ 67 odst. 1 ZOR).

Tento souhlas je podmínkou vzniku osvojení, jestliže je dítě na takové rozumové úrovni, kdy je schopno posoudit význam a dosah osvojení (pozitivní předpoklad). Ustanovení § 67 odst. 1 věta 2 ZOR stanoví, že tohoto souhlasu není třeba, pokud by tím byl zmařen účel osvojení (negativní předpoklad). Toto ustanovení je nutno vykládat v souvislosti s § 31 odst. 3 ZOR, který požaduje, aby dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, mělo právo obdržet potřebné informace a

svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje. Dále pak v souladu s § 100 odst. 3 OSŘ soud v řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí buď prostřednictvím jeho zástupce nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, anebo výslechem dítěte. Soud při hodnocení názoru dítěte přihlíží k jeho věku a rozumové vyspělosti. Podle § 182 odst.1 OSŘ soud osvojované dítě vyslechne, jen jestliže je k osvojení třeba jeho souhlasu. Soud musí tedy v konkrétním případě s přihlédnutím k § 9 OZ uvážit psychickou, tj. rozumovou a volní, vyspělost dítěte s ohledem na jeho věk a podle toho dojít k závěru, zda dítě je či není schopno posoudit dosah osvojení. Také Úmluva o právech dítěte stanoví ve svém čl. 12 právo dítěte vyjadřovat se k věcem, které se ho týkají: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.“

i) Souhlas rodiče dítěte, příp. jeho jiného zákonného zástupce s osvojením, nestanoví-li zákon jinak (§§ 67, 68, 68a, 68b ZOR).

Zásadně, jak stanoví § 67 ZOR, je třeba k osvojení souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte (výjimky viz níže, §§ 68, 68a ZOR). Zákonným zástupcem dítěte je především jeho rodič, za podmínky, že je nositelem rodičovské zodpovědnosti. Pokud náleží rodičovská zodpovědnost oběma rodičům, musí dát souhlas oba rodiče, a to každý za sebe. Odmítne-li jeden z rodičů osvojovaného dítěte dát souhlas a využije-li tak svého práva veta, nesmí soud proti jeho vůli osvojení vyslovit. Jedná se o výkon jeho osobních práv a (podobně jako v případě souhlasu manžela osvojitele s osvojením) nesmí být jeho souhlas nahrazen soudním rozhodnutím nebo projevem vůle druhého manžela. Soud také není oprávněn

zkoumat důvodnost udělení souhlasu s osvojením zrovna tak, jako důvodnost odeprání souhlasu s osvojením.

Dále může jít o jiné zákonné zástupce, např. **poručníka** dítěte, ustanoveného podle § 78 ZOR, nebo **opatrovníka** ustanoveného podle § 83 ZOR.

Souhlas zákonného zástupce je nutný bez ohledu na to, zda o dítě osobně pečuje či nikoliv. Požadavek souhlasu je opodstatněný vzhledem k tomu, že rozhodnutí soudu o osvojení dítěte znamená výrazný zásah do rodičovské zodpovědnosti (§ 31 an. ZOR).

Souhlas zákonného zástupce musí odpovídat všem náležitostem, které občanský zákoník obecně stanoví na projevy vůle jako právní úkony § 104 ZOR, § 37 an. OZ. Souhlas před soudem nebo orgánem sociálně-právní ochrany dětí (obecní úřad obce s rozšířenou působností - § 19 odst. 3 SPO) musí být dán osobně (souhlas nezastupitelný), výslovně a určitě. Tento závěr vyplývá i z toho, že souhlas zákonného zástupce musí být udělen k určité osobě osvojitele (výjimka § 68a ZOR), souhlas se musí týkat konkrétního druhu osvojení a o právních následcích osvojení musí být zákonný zástupce poučen (§ 70 ZOR). Zákonný zástupce nesmí podmiňovat svůj souhlas jakoukoliv odměnou. Stejně tak stanoví Evropská úmluva o osvojení dětí ve svém čl. 15: „Přijme se opatření, které zabrání jakémukoliv nenáležitému finančnímu prospěchu plynoucímu ze vzdání se dítěte pro účely osvojení.“

Nežije-li jeden z rodičů osvojovaného dítěte v době osvojení (§ 154 odst. 1 OSŘ) nebo není-li znám, je-li zbaven rodičovské zodpovědnosti (§ 44 odst. 3, 4 ZOR), byl-li výkon jeho rodičovské zodpovědnosti pozastaven (§ 44 odst. 1 ZOR), byl-li soudním rozhodnutím zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo byla-li jeho způsobilost k právním úkonům omezena (§ 10 odst. 1, 2 OZ), není jeho souhlasu s osvojením třeba. Zrovna tak není třeba souhlasu s osvojením manžela, který žije s rodičem nezletilce a sám není jeho rodičem. Není-li ani jeden z rodičů naživu, nebo jsou-li oba rodiče zbaveni rodičovské zodpovědnosti, či jsou-li zbaveni nebo omezeni ve své způsobilosti k právním úkonům, pak je k osvojení třeba souhlasu poručníka (§ 78 ZOR). Tento souhlas podléhá schválení soudu péče o nezletilé, protože jde o věc, která se týká podstatné záležitosti nezletilého dítěte podle § 80 odst. 4 ZOR. Pokud by poručník odmítl dát souhlas s osvojením, pak by

soud nemohl osvojení vyslovit. Jestliže by jej však poručník odmítl v rozporu se zájmy dítěte, pak podle § 82 odst. 2 ZOR soud odvolá poručníka, neboť by se jednalo o porušení povinností poručníka.

Jiní autoři²⁴ však zastávají názor, že pokud je rodič zbaven své rodičovské zodpovědnosti, nemá to vliv na jeho právo vyslovit souhlas s osvojením. Podle litery ZOR tak, jak je pojem rodičovská zodpovědnost definován, právo projevit souhlas s osvojením nespadá do souhrnu práv a povinností tvořících rodičovskou zodpovědnost (§ 31 ZOR). Výklad je to bezpochyby zajímavý, v širším měřítku však neakceptovaný.

Před účinností novely ZOR zák. č. 91/1998 Sb. vznikl problém s odvoláním souhlasu zákonného zástupce s osvojením. Novela stanovila v souvislosti s případy předvídanými ustanovením § 68a ZOR (souhlas s osvojením bez vztahu k určitým osvojitelům), že rodič smí odvolat svůj souhlas s osvojením pouze předtím, než je dítě umístěno na základě rozhodnutí do péče budoucím osvojitelům. Rodič nemusí uvádět důvody svého odvolání souhlasu.

Otázkou zůstává, zda tato možnost odvolání souhlasu je upravena jen pro specifické případy udělení blanketového souhlasu (pro což by svědčil systematický výklad § 68a ZOR), anebo zda touto úpravou (byť nesystematickou) nestanovil ZOR obecný princip platný pro odvolání souhlasu k osvojení i v ostatních případech (podle § 67 ZOR).²⁵ Pro výklad, že souhlas lze odvolat pouze v případech podle § 68a ZOR, hovoří podle mého názoru mj. následující argumenty. V ustanovení § 67 ZOR se vyžaduje k osvojení souhlas zákonného zástupce. V jiných případech než podle § 68a ZOR, které zároveň nutně spadají pod § 67 ZOR, se fakticky souhlas získává až během řízení o osvojení probíhajícím před soudem. V této době je však dítě (až na výjimky uvedené v § 69 odst. 3, 4 ZOR) již svěřeno do preadopční péče, která musí trvat minimálně tři měsíce. Pokud pak ZOR v § 68a říká, že odvolat lze souhlas toliko do doby, než je dítě umístěno do péče budoucích osvojitelů (tedy

²⁴ Radvanová, S., Zuklínová, M. Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1999, str. 136.

²⁵ Hrušáková, M. a kolektiv. Zákon o rodině: komentář, 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, str. 252.

preadopční péče), je fakticky nemožné během řízení o osvojení odvolat souhlas k osvojení, neboť nezletilec byl již dříve svěřen do preadopční péče. Zde se vlastně udělení souhlasu časově kryje s probíhající preadopční péčí. Naproti tomu § 68a mluví o blanketovém souhlasu, který se dává předem bez vztahu ke konkrétním osvojitelům, tudíž před samotným řízením o osvojení. Zákonný zástupce pak není vůbec účastníkem tohoto řízení. Navíc pokud by zákonodárce zamýšlel dát rodiči možnost odvolat souhlas obecně, zřejmě by to v zákoně výslovně stanovil a dal by rodiči tuto možnost i pro řízení před soudem. Nicméně soud na druhou stranu posuzuje všechny relevantní otázky k okamžiku rozhodnutí, proto jistě musí brát v úvahu veškerá vyjádření biologického rodiče, který je účastníkem řízení, zohlednit podmínky, za nichž svůj souhlas udělil, a též podmínky, za nichž svůj souhlas odvolal. Je třeba vždy přihlížet ke konkrétním okolnostem jednotlivého případu. Jak by např. soud měl postupovat v případě, kdy rodič v sociálně neúnosné situaci (nízký příjem, více dětí, problémy s bydlením apod.) svěří dítě do preadopční péče konkrétní rodině pouze z důvodů finanční nouze, po zahájení řízení o osvojení, kdy jeho sociálně napjatá situace trvá, udělí souhlas k osvojení, avšak ještě během řízení dojde k výrazné změně jeho poměrů k lepšímu (např. výhra v loterii) a rodič se rozhodne svůj souhlas odvolat?

Výše zmiňovaná novela výslovně také stanovila v § 70a ZOR, že dítě nemůže být osvojeno, dokud nenabude právní moci rozhodnutí soudu v řízení o určení otcovství zahájeném na návrh muže, který o sobě tvrdí, že je otcem osvojovaného dítěte (§ 54 odst.1 ZOR). Pokud by totiž bylo zjištěno jeho otcovství, musel by pak v řízení o osvojení dát k osvojení souhlas.

Dále tato novela upravila v § 67 odst. 2 ZOR do té doby v praxi nejednoznačně řešenou otázku, zda je třeba souhlasu s osvojením rodiče, který je nezletilý. Nové ustanovení říká jednoznačně, že k osvojení je třeba souhlasu rodiče, i když je nezletilý. Tato úprava není nijak v rozporu s § 9 OZ, neboť lze usuzovat, že takový rodič již chápe důsledky svého souhlasu. Chrání se tak nezletilý rodič, aby nedocházelo k osvojení proti jeho vůli, pokud on sám se chce o dítě starat a jsou u něj splněny předpoklady, že tak bude činit i v budoucnu. Dále je tím chráněno právo dítěte vyrůstat ve své přirozené rodině.

Nepříliš jasnou otázkou je, zda rodič musí projevit souhlas ke konkrétnímu druhu osvojení (zrušitelnému nebo nezrušitelnému). Vzhledem k tomu, že rodič svůj souhlas s osvojením projevuje před soudem nebo orgánem sociálně-právní ochrany, lze trvat na povinnosti rodiče vyjádřit jasně, zda se jeho souhlas vztahuje ke konkrétnímu druhu osvojení, příp. k oběma druhům (nejčastěji), neboť je povinností soudu či orgánu sociálně-právní ochrany dětí poučit rodiče o následcích toho kterého osvojení.

Ve výjimečných případech není třeba souhlasu rodičů s osvojením, přestože jsou zákonnými zástupci dítěte a jsou tedy nositeli rodičovské zodpovědnosti. V řízení, kde se nevyžaduje souhlas rodiče dítěte, nejsou ani rodiče účastníky tohoto řízení. V takovém případě je však k osvojení třeba souhlasu opatrovníka, který je osvojovanému dítěti ustanoven v řízení o osvojení (§ 68b ZOR) za účelem ochrany jeho zájmů. Tímto opatrovníkem může být i orgán sociálně-právní ochrany [§ 17 písm. a) SPO]. Úprava je obsažena v § 68 odst. 1 písm. a), b) a § 68a ZOR a pamatuje na 3 případy:

1) Kvalifikovaný nezájem

Jestliže rodiče, kteří jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte, po dobu nejméně 6 měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, není třeba jejich souhlasu s osvojením. Již zmiňovanou novelou ZOR (zákon č. 91/1998 Sb.) došlo k jistému zpřesnění, protože dříve zde pojem opravdový zájem vysvětlen nebyl a vznikaly tak spory ve výkladu oné hranice oddělující zájem opravdový od zájmu, který opravdový není. Zákon tu má především na mysli případy, kdy rodič o dítě osobně nepečuje a dítě je v náhradní ústavní výchově. Novela měla také zabránit tomu, aby rodiče jen předstíraným a často i ojediněle projeveným zájmem (poslání pohledu dítěti do dětského domova) mařili osvojení dítěte a tím i zajištění řádného rodinného prostředí. Dále jsou demonstrativně uvedeny příklady, co se rozumí oním opravdovým zájmem. O tom, zda rodič má nebo nemá o dítě opravdový zájem, lze usuzovat pouze z určitých vnějších projevů, protože se jedná o vnitřní, psychický vztah rodiče k dítěti. Praxe vytypovala příklady, při nichž nejde o projevení opravdového zájmu. Opravdový zájem není projeven zejména tím, že rodiče dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a řádně vyživovací povinnost k dítěti a

neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě. Je to výčet pouze demonstrativní, tedy nikoliv vyčerpávající, takže soudu nebrání nic, aby jinou formu neprojevení opravdového zájmu nekvalifikoval na stejně relevantní úroveň. Soud musí v každém konkrétním případě brát zřetel na dané poměry, ve kterých se rodič nachází, okolnosti, které mu brání projevit dítěti opravdový zájem, a na to, zda se nejedná o překážky objektivní povahy, např. dlouhodobé umístění ve zdravotnickém zařízení.

Při kolizi dvou zájmů, na jedné straně zájmu dítěte na funkčním náhradním rodinném prostředí a na druhé straně práva rodiče na výkon jeho rodičovské zodpovědnosti, se dává v případě, kdy se biologický rodič ke svému dítěti chová krajně neodpovědně, přednost zájmu funkčně vyššímu, tedy zájmu nezletilce. Shodně to upravuje čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Avšak předpokladem je neprojevení opravdového zájmu po stanovenou dobu.

Před rokem 1982 byla lhůta pro kvalifikovaný nezáměr v ZOR stanovena na jeden rok, což bylo praxí a teorií chápáno jako neúměrně dlouhá doba.

2) Absolutní nezáměr

Jestliže rodiče, kteří jsou zákonnými zástupci dítěte, po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka, není třeba jejich souhlasu s osvojením. Jde o zkrácení lhůty v případech, kdy je dítě ihned po porodu opuštěno, takové děti jsou pro osvojení také podle poznatků odborníků nejvhodnější.

Jde sice o výrazný zásah do rodičovských práv, který je však kompenzován požadavkem ochrany zájmu dítěte. Jedná se o určitý filosofický a právně politický problém, na nějž je třeba nahlížet z hlediska přirozeného. Kdyby se totiž společnost o dítě nějakým způsobem nepostarala, dítě by zahynulo. Nelze nad míru chránit zájmy někoho, kdo vědomě neplní vlastní povinnosti. Podobně i právo v obecně uznávaných právních zásadách počítá s tím, že se nikdo nemůže dovolávat vlastní nepoctivosti (*nemo turpitudine suam allegare potest*) a že každý má dbát svých práv (*vigilantibus iura*). Nač chránit práva někoho, kdo si jejich ochranu nejen nezaslouží, ale kdo dokonce tato práva ani nevykonával?

Takový přístup k nezájmu rodiče urychluje možnost umístit dítě do náhradní rodinné péče. Tento institut byl vložen do ZOR novelou (zákon č. 91/1998 Sb.). Počátek lhůty je stanoven ke dni porodu, kdykoliv později nelze absolutní nezájem vyslovit.

O splnění podmínek pro vyslovení kvalifikovaného nebo absolutního nezájmu rozhoduje soud na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníka dítěte, nebo na návrh rodiče dítěte v tzv. incidenčním řízení (§ 68 odst. 3 ZOR). Rodič podává návrh na zahájení tohoto řízení, jde-li o určení nezájmu druhého rodiče. Aktivně legitimován není budoucí osvojitel. Místně příslušným je podle § 88 písm. c) OSŘ okresní soud, v jehož obvodu má nezletilý své bydliště, a rozhodovat bude podle § 36a odst. 2 OSŘ samosoudce. Účastníky řízení jsou dítě a jeho rodiče, jsou-li jeho zákonnými zástupci. Rodič dítěte, který je nezletilý, je účastníkem řízení, i když není zákonným zástupcem dítěte (§ 180a odst. 1 OSŘ). Vlastní řízení o osvojení může být zahájeno až poté, co rozhodnutí soudu o vyslovení nezájmu nabylo právní moci.

Pravomocný rozsudek, kterým bylo určeno, že k osvojení dítěte není třeba souhlasu rodičů, soud na návrh zruší, změní-li se poměry (rozhoduje se tedy *cum clausula rebus sic stantibus*), což platí i v případě blanketového souhlasu. Návrh lze podat nejdříve po uplynutí jednoho roku od právní moci rozsudku. Tento pravomocný rozsudek nelze zrušit, bylo-li již dítě osvojeno, nebo bylo-li již zahájeno řízení o osvojení, nebo bylo-li dítě svěřeno do preadopční péče, anebo bylo-li toto řízení zahájeno (§ 180b OSŘ).

Ustanovení § 68 odst. 3 ZOR bývá často předmětem kritiky, protože tím, že musí proběhnout zvláštní řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, se neúměrně oddaluje řízení o vlastním osvojení a dítěti se tak prodlužuje pobyt v ústavu, což není v jeho zájmu. Je-li vyvoláno incidenční řízení, stává se v praxi, že rodiče (většinou pouze matky) se snaží veškerými možnými prostředky mařit řízení a tak odvrátit pro ně nepříznivé rozhodnutí. Začínají náhle projevoval velký zájem o dítě a podávají opravné prostředky proti rozhodnutí. Je pak věcí soudu posoudit, zda projevovaný zájem je opravdový a zda je zde vůle rodiče o dítě pečovat. Velmi často bývají také rodiče dítěte nedostupní, jejich pobyt je neznámý apod., což také řízení prodlužuje. Je proto prvořadým úkolem soudů a orgánů sociálně-právní

ochrany dětí, aby nedocházelo ve věcech tohoto zvláštního řízení ke zbytečným průtahům, samozřejmě při respektování zásad řádného a spravedlivého procesu (čl. 36 odst. 1 Listiny, čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, čl. 9 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte), a aby nedocházelo k odpírání ochrany práv dalších zúčastněných osob. Především však musí soud rozhodovat s ohledem na zájem dítěte.²⁶

3) Blanketový souhlas

Jestliže rodiče, kteří jsou zákonnými zástupci dítěte, dají souhlas s osvojením předem bez vztahu k určitým osvojitelům, není třeba dále jejich souhlasu k osvojení konkrétní osobou. Umožňuje se tak urychlené osvojení nezletilých dětí, zejména dětí útlého věku, které se k osvojení hodí nejvíce. Souhlas předem musí mít všechny náležitosti právních úkonů obecně (§ 104 ZOR, § 37 an. OZ) a musí být dán osobně přítomným rodičem písemně před soudem nebo před příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Všechny tyto podmínky musí být splněny současně. Příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí je obecní úřad obce s rozšířenou působností (§ 19 odst. 3 SPO). Souhlas může být dán rodičem nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Rodiče tak dávají souhlas s osvojením bez znalosti osob budoucích osvojitelů (neadresně).

V případě, že otec není znám (nedošlo k určení otcovství), je třeba pouze souhlasu matky. V praxi se také stává, že neprovdaná matka otce neuvede, sama dá blanketový souhlas a tím průběh osvojení urychlí. Kdyby otce uvedla, musel by souhlas dát i on. Pokud by jeho pobyt nebyl znám (k čemuž často dochází), muselo by se vyčkat uplynutí lhůty uvedené pod č. 2), popř. 1), a nabytí právní moci rozhodnutí o tom, že není třeba jeho souhlasu s osvojením. Postavení otce je chráněno tím, že dítě nemůže být osvojeno, dokud nenabude právní moci rozhodnutí soudu v řízení o určení otcovství zahájeném na návrh muže, který o sobě tvrdí, že je otcem osvojovaného dítěte (§ 70a ZOR) podle třetí domněnky určování otcovství (§

²⁶ Radvanová, S. Osvojení v proměnách společnosti. In: Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. Praha: ASPI, 2005, str. 245 a násl.

54 odst. 1 ZOR). Pokud se však vůbec nedozví, že by mohl být potenciálním otcem, a matka jej neuvede, stačí k osvojení pouze souhlas matky.

Novela ZOR (zákon č. 91/1998) udělování blanketového souhlasu zpřísnila tím, že stanovila lhůtu k jeho udělení nejdříve šest týdnů po narození dítěte, aby tak zabránila ukvapeným rozhodnutím žen, které se nacházejí v tíživé životní situaci. Tím je i chráněno právo dítěte na to vyrůstat ve své přirozené rodině.²⁷ I toto ustanovení však bývá předmětem kritiky, protože některé matky (např. prostitutky) se po uplynutí 6 týdnů již do porodnice, či kojeneckého ústavu nevrátí, aby daly souhlas, a jejich pobyt není znám. Tím opět pobyt dítěte v ústavu zbytečně prodlužují a opět je to v rozporu se zájmy dítěte. V důsledku toho je pak nutno vyčkat uplynutí dvou- nebo šestiměsíční lhůty nezájmu a nabytí právní moci rozhodnutí o tom, že není třeba souhlasu rodiče s osvojením.²⁸

j) Preadopční péče (§ 69 ZOR)

ZOR stanoví obligatorní podmínku osvojení, že před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklad (preadopční, předadopční péče). Účelem tohoto institutu je vytvoření citových vazeb mezi budoucím osvojitelem a osvojencem a získání poznatku ještě před rozhodnutím o osvojení, zda bude vytvoření nové rodiny ku prospěchu dítěte. Dítě by si mělo zvyknout na nové prostředí, osvojitele a rovněž osvojitelé by si měli zvyknout na své budoucí dítě. Může se stát, že adepti na osvojitele nemají zkušenosti s péčí o dítě, nebo se objeví nějaké poruchy v chování dítěte, nebo jiné závažné skutečnosti, se kterými budoucí osvojitelé nepočítali, a tak mohou po uplynutí 3 měsíců dospět k závěru, že nejsou psychicky nebo i jinak připraveni na to, aby dítě osvojili.

Ustanovení o nákladech má také své opodstatnění, neboť převzetí veškerých nákladů na potřeby dítěte, které z osvojení plynou, rovněž určitou zátěž představuje.

²⁷ Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001, str. 277.

²⁸ Králíčková, Z. Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy, 2004, č. 2, str. 52 a násl.

Tímto způsobem si tak budoucí osvojitel již během preadopční péče učiní představu o jejich výši a o své schopnosti je hradit. Povinnosti nést náklady preadopční péče o dítě nelze budoucího osvojitele zprostit, a to ani když jiné fyzické osobě byla již uložena vyživovací povinnost k dítěti soudem. Rovněž nemá tento adept na osvojení nárok na jejich náhradu v případě, že se osvojení z jakéhokoliv důvodu nezdaří.

Zákon stanoví minimální délku preadopční péče, nestanoví však její maximální délku. Samozřejmě, že může trvat déle než stanovené 3 měsíce, pokud je to kupříkladu třeba vzhledem k zdravotnímu stavu osvojence, ale neměla by trvat tak dlouho, aby to již odporovalo charakteru tohoto institutu jako zatímní péče.

Preadopční péče časově předchází rozhodnutí o osvojení a musí trvat nepřetržitě až do doby, kdy soud rozhodne o osvojení. Nemůže tedy docházet k jejímu stavení, tedy následnému sčítání jednotlivých časových úseků.

Obsahem preadopční péče jsou vzájemná práva a povinnosti mezi budoucím osvojitelem a osvojencem. Osvojitel o nezletilé dítě pečuje, vychovává je, zastupuje je v běžných záležitostech, není však oprávněn činit jakákoliv rozhodnutí závažnější povahy (např. rozhodovat o jeho jmění, určovat jeho vzdělání), to nadále přísluší zákonným zástupcům dítěte (rodičům, poručníkovi). Soud může učinit také opatření podle § 37b ZOR (ustanovit opatrovníka pro správu jmění dítěte). Osvojenec je naproti tomu povinen podřídit se zejména výchovným příkazům budoucího osvojitele.

O svěření dítěte do preadopční péče rozhoduje orgán sociálně-právní ochrany [obecní úřad obce s rozšířenou působností, § 69 odst. 2 ZOR, § 19 odst. 1 písm. a) SPO], jen je-li dítě v ústavu nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, ať už z rozhodnutí soudu, nebo z vůle rodičů. O svěření dítěte zašle tento úřad informaci příslušnému soudu do 15 dnů ode dne rozhodnutí. I v takovém případě je třeba zjistit stanovisko rodičů, pokud mají právo vyjadřovat souhlas s osvojením. Výjimečně rodiče nejsou účastníky řízení o preadopční péči, pokud byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo pokud soud pravomocně rozhodl o tom, že souhlasu rodičů s osvojením není třeba z důvodu kvalifikovaného nebo absolutního nezájmu nebo z důvodu, že udělili blanketový souhlas. V ostatních případech je třeba souhlasu opatrovníka. Protože se dítě svěruje do preadopční péče s předpokladem, že bude později osvojeno, musí orgán sociálně-právní ochrany dětí zkoumat, zda jsou

splněny všechny podmínky pro osvojení ještě předtím, než dítě svěří do preadopční péče.²⁹

Pokud jde o osvojení dítěte do ciziny nebo z ciziny, rozhoduje o preadopční péči Úřad (§ 19 odst. 2 SPO).

V obou případech je výsledkem vydání správního rozhodnutí ve správním řízení.

Dále může nastat situace, kdy je osvojováno dítě, které není v ústavní výchově. V tomto případě rozhoduje o svěření do preadopční péče nikoliv orgán sociálně-právní ochrany, ale rodič sám. Jde o případy, kdy rodič zná budoucího osvojitele a tudíž dítě svěří ke konkrétní osobě. Zpravidla jsou také již vytvořeny úzké citové vazby mezi budoucím osvojitelem a osvojencem. Ustanovení § 20 odst. 3 písm. a) bod 1. SPO pojednává o tom, kdy se neprovádí zprostředkování osvojení. Pokud tedy dávají rodiče souhlas k osvojení dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům, pak je zprostředkování osvojení již nadbytečné a rodiče svěří dítě do preadopční péče sami. Z povahy věci a účelu zatímní péče tomu nic neodporuje.³⁰

Výjimku tvoří případy, kdy se k osvojení rozhodne pěstoun dítěte, jiná fyzická osoba než rodič podle § 45 ZOR nebo poručník za předpokladu, že o dítě po dobu alespoň 3 měsíců osobně pečovali. Zde se vlastně jedná o přeměnu jiného druhu náhradní rodinné péče na osvojení a preadopční péče se nevyžaduje.

4. Podmínky nezrušitelného osvojení

V předchozích dvou podkapitolách jsem se zabývala předpoklady osvojení a obecnými podmínkami osvojení, které platí pro osvojení zrušitelné i nezrušitelné. Ovšem ZOR stanoví v §§ 74 – 77 ještě další kvalifikované podmínky pro osvojení nezrušitelné, které jsou následující.

²⁹ Hrušáková, M. a kolektiv. Zákon o rodině: komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, str. 271.

³⁰ Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001, str. 288.

Mašek, D. Osvojení dítěte. Právo a rodina, 2/2001, str. 20.

Nezrušitelně lze osvojit pouze dítě starší jednoho roku (§ 75 ZOR). Právní úprava zde odráží fakt, že teprve po uplynutí určité doby lze již stanovit prognózu dalšího vývoje dítěte, hlavně po stránce zdravotní. Nic však nebrání tomu, aby osvojitel nejprve osvojil dítě zrušitelně a aby poté, co dítě dosáhne jednoho roku života, došlo k přeměně osvojení (§ 77 ZOR). Dítě musí být starší jednoho roku v době vyhlášení rozhodnutí o osvojení, nikoliv v době podání návrhu osvojitele na osvojení (srov. § 154 odst. 1 OSŘ).

Nezrušitelně mohou osvojit dítě pouze manželé, nebo jeden z manželů za předpokladu, že žije s některým z rodičů dítěte v manželství (nestačí pouze formální manželský svazek, je zde nutné i faktické soužití manželů), anebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte (§ 74 odst. 2 ZOR). Výjimečně umožňuje zákon takové osvojení osamělé osobě, jestliže jsou jinak splněny předpoklady, že toto osvojení bude plnit svoje společenské poslání. Na základě Listinou (čl. 1, 3) garantované zásady rovnosti pohlaví může být touto osobou jak muž, tak žena. Osamělou osobou je osoba, která nežije v manželství nebo v registrovaném partnerství, jde tedy o osobu svobodnou, rozvedenou nebo ovdovělou. Možnost nezrušitelně osvojit je dána také osamělé osobě s ohledem na poznatky psychologů, podle kterých je pro dítě přece jen lepší, když žije v neúplné rodině (podobně jako v ní v žijí jiné děti např. z rozvedených rodin), než když dítě žije v ústavním prostředí. Soud však musí zjišťovat, zda je v daném případě vhodné vyslovit osvojení nezrušitelné.

U zrušitelného osvojení se rozhodnutí o osvojení omezuje na dva výroky – rozhodnutí o osvojení a rozhodnutí o tom, že dítě bude mít příjmení osvojitele. U nezrušitelného osvojení soud navíc na návrh osvojitele rozhodne, že osvojitel bude zapsán v matrice místo rodiče osvojence (§ 74 odst. 1 ZOR). Na základě tohoto rozhodnutí se také ve všech ostatních dokladech a výpisech z matriky bude objevovat na místě rodiče osvojitel. V případě, že nezrušitelně osvojují manželé, budou tito zapsáni v matrice místo obou rodičů dítěte. Pokud však osvojuje dítě manžel rodiče dítěte, zůstane zápis o druhém rodiči beze změny. Jestliže však ve výjimečném případě osvojuje osamělá osoba, bude tato v matrice uvedena místo rodiče a zápis o druhém rodiči bude vypuštěn (R 45/1986).

Právním následkem nezrušitelného osvojení je absolutní nezrušitelnost takového osvojení (§ 74 odst. 3 ZOR). Takové dítě může být znovu osvojeno pouze v případech uvedených v § 76 ZOR (je-li osvojenec osvojován manželem dítěte nebo osvojitel zemřel).

5. Zprostředkování osvojení

Po uvedení předpokladů a podmínek osvojení se budu dále zabývat realizací osvojení. V této podkapitole se budu věnovat zprostředkování osvojení, které je významné pro úspěšnou realizaci osvojení. Bez této činnosti by byly možnosti nalezení vhodných budoucích osvojitelů a osvojenců velmi omezené (bylo by pak prakticky možné osvojit pouze dítě, které je osvojiteli již známé, např. z příbuzenského poměru).

Společnost má z pochopitelných důvodů zájem na zprostředkovatelské činnosti. Tuto činnost je ovšem třeba také právně regulovat za účelem vyloučení rizika obchodování s dětmi. Úprava zprostředkování osvojení SPO byla velmi významně novelizována zákonem č. 134/2006 Sb., který nabyl účinnosti dne 1.6.2006. Důvodem této novelizace byly v průběhu několikaleté praxe získané zkušenosti se zprostředkováním osvojení a problémy zjištěné při spolupráci s nestátními subjekty (pověřenými osobami podle § 48 SPO) působícími na poli sociálně-právní ochrany dětí.³¹ Podrobněji budou tyto problémy rozvedeny níže. Zprostředkovací činnost při vzniku osvojení je upravena v § 19a a násl. SPO. Je to velmi významná činnost, která stojí na počátku procesu osvojení a již se zajišťuje dítěti náhradní rodinné prostředí. Odpovídá i Úmluvě o právech dítěte, která v čl. 20 stanoví: „Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí takovému dítěti v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči.“

³¹ Novotná, V. O sociálně-právní ochraně dětí. Rodinné právo, 1999, č. 11, str. 11 a násl.

Nejprve je v § 19a odst. 1 SPO definováno, co se oním zprostředkováním myslí. Jde o vyhledávání dětí vhodných k osvojení a nalezení vhodných osvojitelů pro tyto děti a s tím související odbornou přípravu budoucích osvojitelů k přijetí dítěte do rodiny a konečně jde o zajištění osobního seznámení dítěte s vybranou fyzickou osobou vhodnou stát se osvojitelem dítěte. Vyhledávání dětí se děje jen z okruhu dětí uvedených v § 2 odst. 2 SPO, tj. dětí, které a) mají na území České republiky trvalý pobyt, b) mají podle zvláštního právního předpisu³² upravujícího pobyt cizinců na území České republiky povolen trvalý pobyt nebo jsou hlášeny k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů, c) podaly žádost o udělení azylu, d) jsou oprávněny trvale pobývat³³ nebo e) pobývají s rodiči, kteří podali žádost o udělení oprávnění k pobytu z účelem poskytnutí dočasné ochrany na území České republiky nebo které pobývají na základě uděleného oprávnění k pobytu za účelem dočasné ochrany na území České republiky podle zvláštního právního předpisu.³⁴ Osvojení ostatních dětí může zprostředkovávat Úřad (§ 25 SPO).

Novelou SPO (zákon č. 134/2006 Sb.) bylo zásadním způsobem určeno, kdo smí provádět zprostředkování osvojení (§ 19a odst. 2 SPO).³⁵ Zprostředkování osvojení smí provádět výhradně orgány sociálně-právní ochrany dětí vyjmenované v § 4 odst. 1 SPO, kterými jsou:

- krajské úřady,
- obecní úřady obcí s rozšířenou působností,
- obecní úřady,
- Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen ministerstvo) a
- Úřad.

³² Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.

³³ § 87 zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.

³⁴ Zákon č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců.

³⁵ Novotná, V. Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? Právo a rodina, 2006, č. 5, str. 18 a násl.

Ostatním fyzickým a právnickým osobám je zprostředkování osvojení výslovně zakázáno. Porušením tohoto zákazu dojde ke spáchání přestupku podle § 59 odst. 1 písm. c) SPO, za nějž lze podle § 59 odst. 2 SPO uložit pokutu do 200.000,- Kč (je-li pachatelem přestupku fyzická osoba) nebo přestupku podle § 59f odst. 2 písm. b) SPO, za nějž lze podle § 59f odst. 3 SPO uložit rovněž pokutu do 200.000,- Kč (je-li pachatelem přestupku právnická osoba). Tento zákaz zprostředkování osvojení jinými subjekty než orgány sociálně-právní ochrany až do účinnosti výše zmíněné novely v SPO výslovně upraven nebyl, přestože se výkladem dovozoval (o tom níže). Zavedení tohoto výslovného zákazu představuje pouze zpřesnění úpravy zprostředkování osvojení, aby tak napříště nevznikaly rozdílné interpretace a polemiky o tom, kdo je ke zprostředkování osvojení povolán. Tato úprava vychází z principu, že zprostředkovávat osvojení by měl ten, kdo za něj později nese odpovědnost, tedy stát.

Zprostředkování se děje na žádost fyzické osoby, která je občanem České republiky a má na jejím území povolen trvalý pobyt, anebo která je cizincem a má na území České republiky povolen trvalý pobyt nebo je hlášena k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 365 dnů, ať už jde o osvojení v České republice nebo o osvojení z ciziny. K této žádosti je příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností podle místa trvalého pobytu žadatele.

Zprostředkování osvojení v České republice zajišťují krajské úřady a ministerstvo, osvojení dětí z nebo do ciziny zajišťuje Úřad (§ 20 odst. 2 SPO). Za zajištění osvojení nese odpovědnost stát, zákon neumožňuje zprostředkovávat osvojení jiným fyzickým nebo právnickým osobám, a to ani osobám pověřeným podle § 48 an. SPO.

Dále SPO stanoví ve svém § 20 odst. 3, kdy se zprostředkování osvojení neprovádí. Jedná se o dva případy, a to jednak, když rodiče dali souhlas k osvojení předem ve vztahu k určitým osvojitelům, nebo podal-li návrh na osvojení manžel rodiče dítěte nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. Zde by bylo již zprostředkování z povahy věci nadbytečné, neboť osvojitel i dítě se navzájem znají. Zpravidla jde také o situace, kde jsou již vytvořeny citové vazby mezi budoucím osvojitelem a osvojencem, které je třeba z hlediska zájmu dítěte respektovat. I v těchto případech, kdy nedochází ke zprostředkování osvojení, je však nutné

vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany během řízení o osvojení.³⁶ Toto vyjádření je soud povinen si vyžádat podle § 70 ZOR od orgánu sociálně-právní ochrany, kterým je krajský úřad nebo ministerstvo podle toho, který z nich osvojení zprostředkoval, nebo v ostatních případech obecní úřad obce s rozšířenou působností (§ 18 SPO).

Postup při zprostředkování osvojení je poněkud složitější a kompetence jsou v této oblasti rozděleny mezi obecní úřad obce s rozšířenou působností, krajský úřad a ministerstvo. Zvláštní kategorií je zprostředkování osvojení Úřadem, neboť do osvojení vstupuje zahraniční prvek.

a) Obecní úřad obce s rozšířenou působností

Hlavním úkolem tohoto úřadu je vyhledávání dětí a vhodných osvojitelů podle § 20 odst. 1 SPO (viz výše). Tomuto úřadu může děti a vhodné osvojitele doporučit také obec, neboť ta má konkrétní poznatky o situaci v rodinách, v nichž děti žijí (§ 21 SPO), anebo pověřená osoba podle § 48 odst. 2 písm. g) a h) SPO. Při vyhledávání dětí vychází obecní úřad obce s rozšířenou působností z poznatků získaných při své sociálně-právní činnosti, sleduje, zda děti umístěné v ústavech nejsou vhodné k osvojení, přijímá oznámení fyzických a právnických osob, státních orgánů a institucí a spolupracuje s pověřenými osobami a jinými nestátními subjekty. Při vyhledávání vhodných osvojitelů by měly tyto úřady úzce spolupracovat právě s pověřenými osobami, neboť jim zákon výslovně ve svém § 48 SPO umožňuje vyhledávat fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli a děti vhodné k osvojení a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Ke každému dítěti a ke každému žadateli o osvojení vede obecní úřad obce s rozšířenou působností také spisovou dokumentaci, která obsahuje informace uvedené v § 21 odst. 4 a 5 SPO. Tyto informace by měly napomoci najít dítěti podle jeho potřeb vhodné rodinné prostředí, které by vedlo k jeho zdárnému vývoji. Spisová dokumentace o dítěti a o žadateli tvoří materiál, z něhož se při zprostředkování osvojení vychází. Žadatelé o

³⁶ Novotná, V., Burdová, E., Brabenec, F. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář. Praha: Linde, 2000.

zprostředkování osvojení podávají u obecního úřadu žádost o zprostředkování osvojení a spolu s ní připojují k žádosti doklady potřebné pro vedení spisové dokumentace a vyjmenované v § 21 odst. 5 SPO (zákonem č. 134/2006 Sb. byl do textu § 21 odst. 2 SPO vložen chybně odkaz na § 21 odst. 5 písm. a) SPO, který však specifikuje pouze náležitost žádosti samotné). Některé z těchto dokladů si vyžádá tento úřad sám. Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen vždy přijmout žádost fyzické osoby o zprostředkování osvojení, a to i tehdy, má-li pochybnosti, že žadatel splňuje předpoklady pro to stát se osvojitelem. Rozhodnutí o tom je věcí až dalšího řízení o zprostředkování osvojení. Kopie obou spisových dokumentací, tj. spisové dokumentace o dítěti a spisové dokumentace o žadateli postupuje obecní úřad obce s rozšířenou působností neprodleně krajskému úřadu (§ 21 odst. 6 SPO).

Spisová dokumentace o dítěti obsahuje:

- osobní údaje (jméno, příjmení, bydliště, rodné číslo),
- doklad o státním občanství³⁷, o povolení k trvalému pobytu na území České republiky, o hlášení k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů podle zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, doklad o oprávnění trvale pobývat na území České republiky, anebo o podání žádosti na zahájení řízení o udělení azylu,
- údaje o sociálních poměrech dítěte, jeho rodičů, sourozenců, popř. prarodičů,
- doklad, že dítě splňuje podmínky pro osvojení podle § 68 a 68a ZOR (tj., že není třeba k osvojení souhlasu rodičů, kteří jsou zákonnými zástupci dítěte; tímto dokladem je rozhodnutí soudu v incidenčním řízení),
- rozhodnutí příslušných orgánů o výchově dítěte, bylo-li vydáno (např. rozhodnutí soudu o svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby podle § 45 ZOR, rozhodnutí soudu nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí o výchovných opatřeních podle § 43 ZOR),
- zprávu o zdravotním stavu a vývoji dítěte (podle § 53 SPO jsou zdravotnická zařízení povinna sdělit na výzvu orgánů sociálně-právní

³⁷ § 20 zákona č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství České republiky.

ochrany dětí bezplatně informace ohledně zdravotního stavu dítěte; náklady na potřebná vyšetření však nese obecní úřad obce s rozšířenou působností podle zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění).

Spisová dokumentace o žadateli obsahuje:

- žádost o zprostředkování osvojení, v níž jsou obsaženy žadatelovy osobní údaje (jméno, příjmení, datum narození a místo trvalého pobytu),
- doklad o státním občanství nebo o povolení k trvalému pobytu na území České republiky nebo o hlášení k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 365 dnů podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, (pro všechny jiné osoby je příslušný Úřad),
- opis z evidence Rejstříku trestů vyžádaný obecním úřadem obce s rozšířenou působností podle § 10 zák. č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů,
- zprávu o zdravotním stavu předloženou žadatelem (žadatel je povinen si tento doklad zajistit sám a požádat svého lékaře o vyšetření a vypracování zprávy o celkovém zdravotním stavu),
- údaje o ekonomických a sociálních poměrech žadatele, prokázané zejména potvrzením zaměstnavatele o výši příjmu, opisem daňového přiznání žadatele a jinými potvrzeními o příjmech a majetku (podle okolností je třeba zjišťovat také majetkové poměry jeho rodiny, manžela a dětí; v rámci sociálních poměrů se především zjišťují bytové podmínky žadatele),
- písemné vyjádření žadatele, zda:
 - souhlasí, aby po uplynutí lhůty 6 měsíců od jeho zařazení do evidence žadatelů vedené ministerstvem, byl zařazen také do evidence Úřadu pro zprostředkování osvojení dětí z ciziny, nebo
 - žádá výlučně o osvojení dítěte z ciziny,
- písemný souhlas s tím, že orgán sociálně-právní ochrany dětí zprostředkující osvojení je oprávněn:

- zjišťovat další údaje potřebné pro zprostředkování, zejména o tom, zda způsobem života bude žadatel zajišťovat pro dítě vhodné výchovné prostředí,
- kdykoliv zjistit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností uvedených ve spisové dokumentaci,

(tento souhlas žadatele je nutný vzhledem k tomu, že spisovou dokumentaci tvoří údaje čistě osobního charakteru a jsou chráněny povinností mlčenlivosti těch subjektů, které tyto údaje smějí sdělit),

- písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny [tato příprava není vždy nutná, žadatel se jí účastní, jen pokud to obecní úřad obce s rozšířenou působností uzná za účelné; jedná-li se o osobu, která již v minulosti dítě osvojila, byla by příprava na osvojení zřejmě bezpředmětná, účelná se jeví v případech, kdy žadatel osvojuje první dítě, nebo pokud pečuje pouze o vlastní dítě; tuto přípravu zajišťuje podle § 11 odst. 2 písm. a) krajský úřad, obecní úřad obce s rozšířenou působností může po novelizaci § 11 odst. 1 písm. d) SPO provedené zákonem č. 134/2006 Sb. poskytovat pouze poradenskou pomoc související s osvojením dítěte, nezajišťuje však již zmíněné přípravné kurzy. Přípravu fyzických osob vhodných stát se osvojiteli k přijetí dítěte do rodiny může vedle krajského úřadu zajišťovat také pověřená osoba (§ 48 odst. 2 písm. e) SPO), která pro tuto službu uzavře písemnou dohodu s krajským úřadem; nadále však za tuto přípravu zůstává odpovědný tento krajský úřad],
- stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností k žádosti o zprostředkování osvojení (to se provádí na základě údajů uvedených v této spisové dokumentaci).

Obecní úřad obce s rozšířenou působností rozhodne o zastavení řízení o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení, pokud žadatel vezme svou žádost zpět před postoupením spisové dokumentace krajskému úřadu nebo pokud žadatel přes výzvu obecního úřadu obce s rozšířenou působností nesdělí údaje a nedoloží doklady potřebné pro vedení spisové dokumentace (§ 21 odst. 7 SPO).

b) Krajský úřad

Hlavním úkolem krajského úřadu v oblasti osvojení je zprostředkování osvojení a vedení evidence pro zprostředkování osvojení.

Krajský úřad vede pro tyto účely dvě evidence – evidenci dětí uvedených v § 19a odst. 1 SPO (viz výše) a evidenci žadatelů vhodných stát se osvojiteli.

Evidence dětí obsahuje:

- kopii spisové dokumentace vedené obecním úřadem obce s rozšířenou působností podle § 21 odst. 4 SPO,
- odborné posouzení podle § 27 SPO, je-li ho třeba s ohledem na
 - věk dítěte,
 - stanovisko lékaře,
 - jiné vážné skutečnosti,

[pro účely zprostředkování osvojení se u dětí posuzuje úroveň tělesného a duševního vývoje dítěte včetně jeho specifických potřeb a nároků a vhodnost náhradní rodinné péče a jejích forem; toto posouzení provádí krajský úřad; za tím účelem mohou zaměstnanci kraje navštívit dítě nebo dítě pozvat k jednání, je-li to přiměřené jeho věku a rozumovým schopnostem; ostatní osoby, u nichž se dítě nachází, jsou povinny návštěvu, příp. účast na jednání umožnit; kdykoliv v době, kdy je dítě vedeno v evidenci dětí, může soud provést nové odborné posouzení (§ 22 odst. 10 SPO)],

- vyjádření dítěte zajištěné krajským úřadem podle § 8 odst. 2 SPO [podle tohoto ustanovení má dítě, které je schopno formulovat své názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat; odpovídá to právu dítěte být slyšeno, jak to stanoví též § 31 odst. 3 ZOR, § 100 odst. 3 OSŘ, čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, čl. 9 odst. 2 písm f) Evropské úmluvy o osvojení],
- další doklady potřebné pro zprostředkování osvojení.

Evidence žadatelů obsahuje:

- kopii spisové dokumentace vedené obecním úřadem obce s rozšířenou působností podle § 21 odst. 5 SPO,
- odborné posouzení podle § 27 SPO [zde se posuzuje charakteristika osobnosti žadatele, psychický a zdravotní stav i s ohledem na budoucí dlouhodobou péči o dítě, předpoklady pro to vychovávat dítě, motivace, která vedla žadatele k žádosti o osvojení, stabilita manželského vztahu, rodinné prostředí žadatele a případně další skutečnosti rozhodné pro osvojení dítěte; toto posouzení opět provádí krajský úřad, který může vyzvat žadatele k osobnímu jednání za účelem zjištění a posouzení skutečností potřebných pro odborné posouzení; přitom spolupracuje s jinými subjekty, jimiž jsou např. obce, obecní úřady obce s rozšířenou působností, zdravotnická a školská zařízení, pověřené osoby, odborníci pro otázky výchovy a péče o dítě; po dobu, kdy je žadatel v evidenci, je krajský úřad oprávněn provést nové odborné posouzení (§ 22 odst. 10 SPO)],
- další doklady potřebné pro zprostředkování osvojení.

Pokud žadatel uvedl, že chce osvojit pouze a výlučně dítě z ciziny, krajský úřad opět provede odborné posouzení podle § 27 SPO a neprodleně zašle kopii údajů obsažených v evidenci žadatelů Úřadu. Ten pak zařadí žadatele do evidence pro zprostředkování osvojení z ciziny (§ 22 odst. 4 SPO).

Pro účely zprostředkování osvojení provádí krajský úřad odborné posouzení podle § 27 odst. 1 SPO, jenž zahrnuje posouzení úrovně tělesného a duševního vývoje dítěte, včetně jeho specifických potřeb a nároků, vhodnost náhradní rodinné péče pro dítě a jejich jednotlivých forem, posouzení charakteristiky osobnosti, psychického a zdravotního stavu žadatele, zhodnocení předpokladů žadatele pro dlouhodobou péči o dítě a jeho výchovu, posouzení motivace, která vedla žadatele k žádosti o osvojení, stability manželského vztahu a rodinného prostředí. Odborné posouzení dále zahrnuje zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny, vyjádření dětí žadatele k přijetí osvojovaného dítěte do rodiny, jsou-li toho s ohledem na jejich věk a rozumovou vyspělost schopny, posouzení bezúhonnosti žadatele, jeho manžela,

druha dítěte a jiné osoby tvořící s žadatelem společnou domácnost. Pro účely osvojení se za bezúhonného nepovažuje ten, kdo byl pravomocně odsouzen pro trestný čin směřující proti životu, zdraví, lidské důstojnosti, mravnímu vývoji dítěte nebo jmění dítěte, nebo pro jiný trestný čin, jehož spáchání může mít vliv na způsobilost žadatele k řádné výchově dítěte (§ 27 odst. 1 SPO). Za účelem odborného posouzení žadatele krajský úřad spolupracuje s obecními úřady obcí s rozšířenou působností, obcemi, zdravotnickými zařízeními, pověřenými osobami podle § 48 SPO a odborníky pro otázky výchovy a péče o dítě.

Po odborném posouzení žadatele krajský úřad neprodleně rozhodne o zařazení žadatele do evidence žadatelů a v rozhodnutí o tomto zařazení stanoví žadateli povinnost hlásit všechny případné změny rozhodné pro osvojení do 15 dnů ode dne jejich vzniku.

Krajský úřad má oznamovací povinnost vůči obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností o tom, zda byl žadatel zařazen do evidence žadatelů. Tuto svou oznamovací povinnost musí splnit do 15 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o zařazení do evidence žadatelů. Řízení o zařazení žadatele do evidence žadatelů krajský úřad přeruší na žádost žadatele nebo jestliže je proti žadateli nebo jeho manželovi, druhovi, dítěti či jiné osobě tvořící s žadatelem společnou domácnost ve smyslu § 115 občanského zákoníku vedeno trestní řízení pro trestný čin proti životu, zdraví, lidské důstojnosti, mravnímu vývoji nebo jmění dítěte, nebo pro jiný trestný čin, jehož spáchání může mít vliv na způsobilost žadatele k řádné výchově dítěte, a to až do konečného rozhodnutí v tomto trestním řízení. V těchto případech krajský úřad řízení o zařazení žadatele do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení přeruší obligatorně. Naproti tomu v případě, kdy krajský úřad zjistí na straně žadatele důvody bránící jeho odbornému posouzení podle § 27 SPO, může (nikoliv musí) krajský úřad řízení o zařazení žadatele do evidence žadatelů na nezbytně nutnou dobu přerušit.

Pro děti vedené v evidenci dětí vyhledává krajský úřad vhodné žadatele z evidence žadatelů tohoto krajského úřadu a také z evidence žadatelů vedené ministerstvem. Zákonem č. 134/2006 Sb. byl do SPO vložen nový § 38a, kterým bylo hejtmanům kraje uloženo zřídít pro účely zprostředkování osvojení nebo

pěstounské péče poradní sbor jako zvláštní orgán kraje.³⁸ Jde o kolektivní orgán složený z předsedy, jeho zástupce, tajemníka a dalších členů, přičemž minimální počet členů je pět. S výjimkou předsedy poradního sboru musí mít členové poradního sboru zvláštní odbornou způsobilost v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, např. v oboru pediatrie, psychologie, pedagogiky atd. Poradní sbor doporučuje pro určité dítě vedené v evidenci krajského úřadu vhodné žadatele vedené krajským úřadem nebo ministerstvem v evidenci žadatelů.

Pokud krajský úřad nalezne vhodnou dvojici (tj. žadatele vhodného stát se osvojitelem dítěte vedeného tímto úřadem v evidenci dětí), tuto skutečnost neprodleně písemně oznámí žadateli, ministerstvu, jde-li o žadatele vedeného v evidenci žadatelů ministerstva, a Úřadu, jde-li o žadatele, který je i v evidenci vedené Úřadem, a obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností (§ 24 odst. 2 SPO). Poté, co je žadateli oznámena tato skutečnost, má tento žadatel právo seznámit se s dítětem a ten, u něhož se dítě nachází, je povinen mu kontakt umožnit. Zároveň začne žadateli od oznámení krajským úřadem o nalezení vhodného dítěte běžet třicetidenní lhůta pro podání žádosti o svěření dítěte do preadopční péče (§ 24 odst. 3 SPO).

Jestliže krajský úřad nezprostředkuje osvojení do 3 měsíců od zařazení dítěte do evidence dětí, nebo do 3 let ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o zařazení žadatele do evidence žadatelů, zašle kopii údajů z těchto evidencí do 15 dnů po uplynutí uvedené lhůty ministerstvu. O zaslání kopie ministerstvu informuje krajský úřad do 15 dnů ode dne odeslání těchto kopií obecní úřad obce s rozšířenou působností a žadatele (§ 22 odst. 9 SPO). Ministerstvo je pak zařadí do své evidence pro zprostředkování osvojení. Relativně krátká lhůta 3 měsíců pro vyhledání vhodného žadatele pro určité dítě je na místě, neboť je v zájmu dítěte co nejdříve mu zajistit nové rodinné prostředí. Pokud by se to nepodařilo v kraji, v jehož obvodu má nezletilec trvalý pobyt, pak je větší šance nalézt vhodného osvojitele ministerstvem.

Krajský úřad dává také ministerstvu podněty ke zprostředkování osvojení, i když jde o děti vedené v evidenci ministerstvem, které je povinno se těmito podněty zabývat. To samé platí pro Úřad (§ 24 odst. 4 SPO).

³⁸ Podle § 65 zákona č. 129/2000 Sb., o krajích.

Krajský úřad vyřadí dítě ze své evidence, jestliže bylo rozhodnuto o jeho osvojení, nebo zjistí-li závažné důvody, pro které nelze osvojení zprostředkovat, nebo jestliže uplynula lhůta 3 měsíců od zařazení dítěte do evidence dětí a kopie údajů z evidence byla zaslána ministerstvu [§ 24c odst. 1 písm. a) SPO].

Žadatele vyřadí krajský úřad ze své evidence na základě rozhodnutí o osvojení, pokud žadatel nežádá o osvojení dalšího dítěte [§ 24c odst. 1 písm. b) bod 1 SPO], nebo se zjistí závažné důvody, pro které nelze žadateli zprostředkovat osvojení [§ 24c odst. 1 písm. b) bod 2 SPO], nebo žadatel poruší závažným způsobem svou povinnost sdělovat změny v údajích rozhodných pro zprostředkování osvojení [§ 24c odst. 1 písm. b) bod 3 SPO], nebo o to žadatel požádá [§ 24c odst. 1 písm. b) bod 4 SPO], nebo po uplynutí lhůty 3 let ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o zařazení žadatele do evidence žadatelů a zaslání kopie údajů z evidence žadatelů ministerstvu [§ 24c odst. 1 písm. b) bod 5 SPO]. Dále může vyřadit žadatele z evidence, jestliže se bez vážného důvodu nezúčastnil přípravy k přijetí dítěte do rodiny, ač k tomu byl vyzván [§ 24c odst. 1 písm. c) SPO]. Rozhodnutí o vyřazení žadatele z evidence žadatelů vydává krajský úřad jen v případech uvedených v § 24c odst. 1 písm. b) bod 2 a 3 a odst. 1 písm. c) SPO. V ostatních případech krajský úřad nevydává rozhodnutí, pouze žadatelům vyřazení z evidence písemně oznámí. V případech, kdy krajský úřad vydává rozhodnutí, zašle o tomto vyřazení krajský úřad do 15 dnů ode dne právní moci tohoto rozhodnutí oznámení obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností.

c) Ministerstvo práce a sociálních věcí

Také ministerstvo v oblasti osvojení zprostředkovává osvojení a vyhledává pro děti vedené v jeho evidenci dětí vhodné žadatele z jeho evidence žadatelů. Pro tyto účely vede příslušné evidence, které obsahují stejné údaje jako evidence vedené krajským úřadem. Do nich zařazuje děti a žadatele na základě údajů zaslanych ministerstvu krajským úřadem, a to ve lhůtě 3 dnů od obdržení těchto údajů (§ 23 odst. 1 SPO).

Pro účely zprostředkování osvojení ministerstvo provádí odborné posuzování, jde-li o děti nebo žadatele vedené v jeho evidencích, a to ve stejném rozsahu, jako je provádí krajský úřad (§ 27 odst. 1 a 3 SPO).

Ministerstvo při zprostředkování osvojení přihlíží k doporučení poradního sboru zřízeného pro účely zprostředkování osvojení ministrem práce a sociálních věcí (§ 38b SPO). Jde o obdobu poradního sboru zřízeného u krajských úřadů. Poradní sbor má rovněž nejméně pět členů a skládá se z předsedy, jeho zástupce, tajemníka a ostatních členů.

Zjistí-li ministerstvo, že ve své evidenci žadatelů vede žadatele vhodného stát se osvojitelem dítěte z jeho evidence, oznámí tuto skutečnost žadateli, krajskému úřadu, obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností a Úřadu, jde-li o žadatele vedeného v evidenci Úřadem (§ 24a odst. 2 SPO). Žadatel má opět právo se s dítětem seznámit a ten, u něhož se dítě nachází, je povinen mu seznámení umožnit. Opět běží třicetidenní lhůta od oznámení ministerstvem pro podání žádosti o svěřením dítěte do preadopční péče (§ 24a odst. 4 SPO).

Také ministerstvo je oprávněno kdykoliv během doby, kdy je dítě nebo žadatel v evidenci, zjišťovat, zda nedošlo ke změně skutečností rozhodných pro zprostředkování osvojení, a provést nové odborné posouzení (§ 24a odst. 6, § 22 odst. 10 SPO).

Pakliže ani ministerstvo nezprostředkuje osvojení do 3 měsíců od zařazení dítěte do evidence dětí vedené ministerstvem, nebo do 6 měsíců od zařazení žadatele do evidence žadatelů vedené ministerstvem, postoupí kopii údajů z těchto evidencí Úřadu pro zařazení do evidence pro zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině. Učinit tak může pouze se souhlasem žadatele. Ministerstvo však nadále vede žadatele nebo dítě ve své evidenci. O postoupení kopií informuje Úřad do 3 dnů krajský úřad (§ 23 odst. 3, 4 SPO).

d) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Úřad má sídlo v Brně a je správním úřadem s celostátní působností (§ 3 SPO). Do procesu osvojení vstupuje, jestliže je zde zahraniční prvek. Vede pro účely zprostředkování osvojení evidenci dětí vhodných k osvojení v cizině a evidenci dětí

vhodných k osvojení v České republice, které zde nemají povolen trvalý pobyt nebo zde nejsou hlášeny k pobytu po dobu nejméně 90 dnů, ani zde nejsou oprávněny trvale pobývat podle zvláštního předpisu. Děti jsou do těchto evidencí zařazovány na základě oznámení ministerstva, jiných státních orgánů nebo státních orgánů a jiných organizací cizího státu, které jsou k tomu pověřeny.

Dále vede evidenci žadatelů vhodných stát se osvojiteli těchto dětí, a to včetně těch, kteří nemají na území České republiky povolen trvalý pobyt, ani zde nejsou hlášeni k pobytu po dobu nejméně 365 dnů podle zvláštního předpisu. Do této evidence zařazuje žadatele na základě svého rozhodnutí. Do evidence žadatelů však nelze zařadit osoby sice vhodné stát se osvojiteli dětí, které nemají na území České republiky povolen trvalý pobyt nebo nejsou hlášeny k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů a ani nejsou oprávněny trvale pobývat na území České republiky³⁹, jestliže tito žadatelé splňují podmínku pobytu na území České republiky podle § 20 odst. 1 SPO, avšak jejich obvyklé bydliště se nachází mimo území České republiky.

Evidence Úřadu obsahuje stejné údaje jako evidence dětí a žadatelů krajského úřadu.

Úřad vyřadí z evidence to dítě a žadatele, u kterých došlo ke zdánému osvojení. Dále pak vyřadí žadatele, zjistí-li závažné důvody, pro které nelze osvojení zprostředkovat, nebo poruší-li žadatel povinnost sdělovat údaje rozhodné pro evidenci. Také má samozřejmě žadatel dispoziční právo a může o vyřazení kdykoliv požádat. Dítě může být vyřazeno na žádost subjektu, na základě jehož oznámení bylo dítě do evidence zařazeno (§ 25 odst. 4 SPO).

Osvojení dítěte do ciziny je Úřad povinen oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, matričnímu úřadu příslušnému podle zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, krajskému úřadu a ministerstvu.

³⁹ Podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců.

6. Pravomoc nestátních subjektů při vzniku osvojení

Velmi problematickou a často diskutovanou oblastí osvojení je pravomoc nestátních subjektů při vzniku osvojení, možnost jejich vstupu do procesu osvojení a zvláště otázka možnosti zprostředkovávat osvojení. I když existence těchto subjektů je velmi důležitá a jejich činnost jistě záslužná, přece jen musí podléhat jasným pravidlům. Většinou tyto subjekty postupují s nejlepšími úmysly dětem pomoci a jejich hlavním úsilím v oblasti osvojení je dostávat děti co nejdříve z ústavní výchovy. Není snad ani tak jejich chybou, ale spíše chybou zákonné úpravy, že byl SPO v určitých otázkách, doplňován velmi sporným výkladem, protože výslovná zákonná úprava chyběla. To „napravil“ zákon č. 134/2006 Sb., jímž byl podstatným způsobem SPO novelizován, tím, že veškeré možné aktivity pověřených osob specifikoval taxativním výčtem a zároveň těmto pověřeným osobám zakázal provádět zprostředkování osvojení.

Co jsou to ony nestátní subjekty stanoví SPO v § 48 a nazývá je pověřené osoby. Tyto osoby získávají pověření k poskytování sociálně-právní ochrany od krajského úřadu. Podle internetových stránek ministerstva⁴⁰ je nyní v České republice pověřeno necelých 180 subjektů. Obsah sociálně-právní ochrany poskytované těmito pověřenými osobami je přesně definován v § 48 odst. 2 SPO. Jedná se o taxativní výčet, jež není možno nijak rozšiřovat. Pověřené osoby nejsou oprávněny vykonávat sociálně-právní ochranu v jiném rozsahu, než v níže uvedeném (§ 48 odst. 3 SPO). Ne všechny subjekty mají však pověření v plném rozsahu. Rozsah pověření vymezují tyto subjekty ve své žádosti.

Zákonem vymezené pravomoce pověřených osob (§ 48 odst. 2 SPO):

- a) vyhledávat děti, na něž se sociálně-právní ochrana zaměřuje (§ 6 odst. 1 SPO – tj. jejichž rodiče zemřeli nebo neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, děti, které vedou zahálčivý a nemravný život, které se opakovaně dopouští útěků, na kterých byl spáchán trestný čin, atd.), poskytovat poradenskou činnost při řešení výchovných problémů

⁴⁰ [Http://www.mpsv.cz](http://www.mpsv.cz), ke dni 15.9.2006.

nebo ji zprostředkovávat, pořádat kurzy a přednášky zaměřené na tuto oblast,

- b) vykonávat činnost zaměřenou na ochranu dětí před škodlivými vlivy a předcházení jejich vzniku,
- c) zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany (tj. zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovné rekreační tábory a zařízení pro výkon pěstounské péče),
- d) poskytovat pěstounům v zařízení, jehož jsou zřizovateli, výchovnou a poradenskou péči při výkonu pěstounské péče a tento výkon sledovat,
- e) převzít zajišťování přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojiteli, kterou jinak zajišťuje krajský úřad,
- f) navrhopvat obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností fyzické osoby vhodné stát se pěstouny v zařízeních pro výkon pěstounské péče,
- g) vyhledávat fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností,
- h) vyhledávat děti, na něž se vztahuje sociálně-právní ochrana, vhodné k osvojení nebo ke svěřením do pěstounské péče a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností,
- i) poskytovat fyzickým osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny a osvojitelům nebo pěstounům poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče.

Jak je z výčtu patrné, jedná se o pověření k výkonu sociálně-právní činnosti v různých oblastech a osvojení se týkají jen některé z nich. Oprávnění vyjmenovaná pod písmeny g) a h) jsou nejdůležitějšími body ve vztahu k procesu osvojení.

O vydávání pověření k výkonu sociálně-právní ochrany, jak již bylo výše řečeno, rozhoduje krajský úřad. Pro vydání pověření je nezbytné, aby subjekt splnil zákonem stanovené podmínky. Pokud je splní má na udělení pověření právní nárok

(§ 49 odst. 5 SPO). Krajský úřad je v rámci důkazního řízení povinen přezkoumat, zda jsou pro vydání pověření tyto podmínky splněny.⁴¹

Podmínkou pro vydání pověření je:

- podání písemné žádosti, která musí obsahovat náležitosti uvedené zákonem:
 - u právnické osoby název, sídlo, IČ, doklad o registraci, popř. zápisu do příslušného rejstříku, jméno a příjmení osoby oprávněné jednat jménem právnické osoby,
 - u fyzické osoby jméno, příjmení, místo trvalého pobytu nebo bydliště a rodné číslo,
 - rozsah poskytování sociálně-právní ochrany a podrobný popis činností, na které se žádá o vydání pověření,
 - místo výkonu sociálně-právní ochrany,
 - jméno, příjmení a rodné číslo všech fyzických osob, které budou přímo sociálně-právní ochranu poskytovat,
- výpis z evidence Rejstříku trestů a obdobného rejstříku států, ve kterých se v posledních 3 letech fyzická osoba zdržovala nepřetržitě déle než 3 měsíce; přičemž tento výpis nesmí být starší 3 měsíců,
- prokázání odborné způsobilosti u všech osob, které budou sociálně-právní ochranu přímo poskytovat, předložení dokladu o ukončení jejich vzdělání a předložení seznamu jejich dřívějších zaměstnání a dalších pracovních činností,
- bezúhonnost všech fyzických osob, které budou přímo sociálně-právní ochranu poskytovat (za bezúhonného se považuje ten, kdo nebyl pravomocně odsouzen pro úmyslný trestný čin, ani nebyl pravomocně odsouzen pro trestný čin spáchaný z nedbalosti v souvislosti s vykonáváním činností srovnatelných s činnostmi vykonávanými při poskytování sociálně-právní ochrany),

⁴¹ Novotná, V. Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? Právo a rodina, 2006, č. 5, str. 18 a násl.

- zajištění odpovídajících hygienických podmínek pro výkon sociálně-právní ochrany, což je nutné doložit posudkem příslušného orgánu hygienické služby,
- doklad prokazující vlastnické právo nebo užívací právo k objektu nebo prostorám, v nichž bude sociálně-právní ochrana poskytována,
- potřebné materiální a technické podmínky pro poskytování sociálně-právní ochrany,
- předložení výroční zprávy o činnosti a hospodaření, a pokud pověřená osoba nevydává výroční zprávu, předložení jiného dokladu, který obsahuje popis její činnosti a pravidla hospodaření.

Pověřená osoba má oznamovací povinnost týkající se všech změn skutečností rozhodných pro vydání pověření, je povinna poskytnout všechny potřebné doklady a za účelem přezkoumání podmínek pro vydání pověření umožnit vstup do prostor, kde se sociálně-právní ochrana vykonává. Stejně musí umožnit vstup za účelem následné kontroly a při této kontrole spolupracovat. Evidenci pověřených osob vede ministerstvo.

Pověřená osoba musí mít uzavřenu pojistnou smlouvu pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou výkonem sociálně-právní ochrany (§ 49 odst. 7 SPO).

Ze zákonného výčtu činností sociálně-právní ochrany, které mohou pověřené osoby vykonávat, se osvojení týká především právo vyhledávat fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli a děti vhodné k osvojení a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Ten údaje poskytnuté pověřenou osobou převezme a nadále postupuje podle výše zmiňovaného postupu. Ze znění zákona vyplývá, že pověřená osoba nemá právo zprostředkovávat osvojení. Toto právo náleží pouze subjektům vyjmenovaným v § 4 odst. 1 SPO.

Přesto v praxi ke zprostředkování osvojení pověřenými osobami běžně dochází. Zaměřují se především na osvojení dětí nechtěně počatých. Snaží se zabránit tomu, aby dítě, jehož matka je již dlouho před porodem rozhodnuta se ho zřít, bylo následně umístěno do kojeneckého ústavu. Je prokázáno, že vliv prostředí na dítě v prvních měsících života je zásadní a pokud je tráví v kojeneckém ústavu, nechává to následky na dalším psychickém i fyzickém vývoji dítěte. Jde většinou o

matky v těžké finanční situaci, bez možnosti poskytnout dítěti domov a odpovídající zázemí. Ale motivy bývají nejrůznější. Objevují se i případy, kdy si manželský pár již nepřeje další dítě vychovávat a je pro osvojení pevně rozhodnut. Společně těmto případům je, že matky samy si nepřejí, aby se dítě dostalo do ústavu, ale aby vyrůstalo v harmonickém prostředí a atmosféře vhodné pro jeho zdárný vývoj. Z těchto důvodů zprostředkovávají osvojení pověřené osoby (především tedy Fond ohrožených dětí) tzv. přímou adopci.⁴² Zákon tento pojem nezná, je to institut zavedený právě Fondem. Podstatou tzv. přímé adopce je, že ihned po porodu je dítě přímo předáno konkrétním osobám, jež dítě později osvojí.

Jak celý proces této tzv. přímé adopce probíhá v praxi? Matka se obrátí na Fond s tím, že je v jiném stavu, že se o dítě nemůže starat a že by ráda požádala Fond o pomoc. Přeje si, aby dítě bylo osvojeno rodinou, která by o ně s láskou pečovala a nechce, aby se dítě dostalo do ústavu. Fond vyhledá vhodné osvojitele, samozřejmě ty, kteří jsou již v evidenci žadatelů buď krajského úřadu nebo ministerstva, tudíž byli již odborně posouzeni a splnili všechny ostatní podmínky potřebné pro zařazení do této evidence. Předpokladem realizace tzv. přímé adopce je, že matka bude po určitou dobu spolupracovat.

Matka v porodnici porodí dítě, ale nesmí oznámit, že dítě hodlá poskytnout k osvojení. V takovém případě by dané zdravotnické zařízení mělo oznamovací povinnost vůči orgánu sociálně-právní ochrany a vycházelo by se opět z postupu vysvětleném výše v souvislosti se zprostředkováním osvojení státními subjekty. Matka dokonce musí z porodnice s dítětem odejít a teprve posléze svěří dítě budoucím osvojitelům do preadopční péče. Podepíše záznam o předání dítěte a budoucí osvojitelé také. Je pravdou, že je věcí matky, komu svěruje dítě do péče a toto její právo na svobodnou volbu by mělo být respektováno. Poněkud problematické je, že matka sama svěruje dítě do preadopční péče budoucím osvojitelům, které vlastně vůbec nezná. Osvojitelé sice byli prověřeni státními orgány, ale ona sama vlastně neví, do jakého prostředí dítě svěruje a nerozhoduje se s plnou znalostí věci.

⁴² Králíčková, Z. Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy, 2004, č. 2, str. 52 a násl.

Matka většinou záměrně neuvádí otce dítěte (pokud není provdána), protože pak by se celý proces komplikoval. S preadopční péčí i s osvojením by musel otec dítěte vyslovit souhlas, což bývá obvykle složité. Pokud je matka provdána, musí s osvojením vyslovit souhlas i manžel, který je otcem podle první domněnky určování otcovství (§ 51 odst. 1 ZOR). Úskalím zde také je, že dochází k seznámení obou stran, tedy matky a osvojitelů (matka se při předání dítěte dozví údaje o bydlišti budoucích osvojitelů) a v budoucnu by mohlo docházet třeba k určitému nátlaku až vydírání osvojitelů nebo k ovlivňování výchovy dítěte.

Matka po uplynutí šesti týdnů od narození dítěte dá před soudem nebo příslušným orgánem sociálně-právní ochrany souhlas k osvojení podle § 68a ZOR, tedy bez vztahu k určitým osvojitelům. Až do tohoto momentu může vzniknout potenciální osvojitele bolestivý problém, a sice, že matka si to rozmyslí a dítě bude chtít nazpět. V praxi se to nestává, ale to riziko tu je a potenciální osvojitelé na to také bývají upozorněni. Pokud je jim svěřeno do péče novorozeně, velmi rychle se vytváří silné citové pouto mezi nimi a dítětem, a proto by se jen velmi těžko vyrovnávali s jeho ztrátou. Dochází zde ke kolizi zájmu dítěte být co nejdříve v rodinném prostředí a zájmu poskytovat k osvojení a do preadopční péče tzv. právně volné děti. Fond zastává názor, že zájem dětí je nejdůležitějším hlediskem a tento má být upřednostněn před zájmy ostatních dotčených osob.

Matka tedy dá tzv. blanketový souhlas a činí tak z toho důvodu, že v pozdějším řízení o osvojení již není účastníkem tohoto řízení a nepřichází dále do kontaktu s budoucími osvojiteli. V praxi se objevily i takové případy, kdy soudy odmítly takový souhlas s odůvodněním, že je to v rozporu s původním svěřením dítěte do preadopční péče konkrétních osob. Matku pak předvolaly k řízení o osvojení jako účastníka a ta znovu musela dát souhlas k osvojení, tentokrát ve vztahu ke konkrétním osvojitelům (§ 67 ZOR). Jiný soud také odmítl blanketový souhlas, ale vyžadoval pouze změnu z blanketového souhlasu na souhlas s osvojením ke konkrétnímu osvojiteli, tedy pouze doplnění jmen budoucích osvojitelů, aniž by však matka byla později účastníkem řízení o osvojení. Takový postup soudu ale podle mého názoru nemá oporu v ZOR, OSŘ, ani SPO. Žádný z těchto předpisů souhlas předem k osvojení konkrétními osvojiteli nezná (aniž by z něj neplynulo účastenství matky v pozdějším řízení o osvojení). Takový souhlas může být dán pouze v řízení o

osvojení, jehož je rodič účastníkem. Většinou ale soudy přijímají tyto blanketové souhlasy bez problémů a rozhodují pak o osvojení bez účastenství matky. Je ale poněkud zarážející rozdílný postup jednotlivých soudů.

Pokud je však matka přece jen předvolána k jednání jako účastník, nechá se většinou zastupovat právním zástupcem (pracovníkem Fondu⁴³) a tím již nemusí dojít ke kontaktu mezi ní a osvojiteli.

Po uplynutí tříměsíční preadopční péče podávají budoucí osvojitelé návrh na osvojení dítěte.

Tento postup Fondu je v rozporu se SPO, přestože jeho úmysly mohou být ty nejlepší. Je otázkou, zda bude Fond postupovat v rozporu se SPO i po nabytí účinnosti zákona č. 134/2006 Sb., který Fondu a ostatním pověřeným osobám zprostředkování osvojení výslovně zakázal. Činnost Fondu by se měla pohybovat pouze v rámci zákonem vymezených činností. Zprostředkovací činnost by vždy měla zůstat v pravomoci státních subjektů, neboť jenom oni nesou odpovědnost za případný neúspěch v procesu osvojení. Samozřejmě jinou otázkou je, zda všechny sociální pracovnice jsou ve věcech osvojení dostatečně aktivní. V praxi se často objevuje názor, že žadatel a dítě, kteří se dostanou do evidence vedené ministerstvem, již mají jen velmi malou šanci na to, že jim bude nalezen vhodný protějšek – tedy dítěti žadatel a žadateli dítě. Přitom tomu samému žadateli nebo dítěti právě Fond již několikrát velmi rychle pomohl.

7. Průběh řízení o osvojení

Průběh samotného řízení je upraven v OSŘ v § 181 a následujícím, dále ovšem také v ZOR, jakož i v SPO, kde je upraveno zprostředkování osvojení. O řízeních souvisejících s řízením o osvojení – tzv. incidenčním řízení a řízení o preadopční péči - byla již řeč výše. Obě tato řízení předcházejí řízení o osvojení dítěte.

O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele (§ 63 odst. 2 ZOR). Osvojení tedy nemůže vzniknout na základě rozhodnutí jiného orgánu, ani na základě dohody

⁴³ Pracovník Fondu vystupuje jako obecný zmocněnec, který by ovšem ve smyslu § 27 odst. 2 OSŘ neměl vystupovat v různých věcech opětovně.

rodičů s osvojitelem. Návrh musí kromě všech náležitostí obsahovat v petitu určení, jakého druhu osvojení se osvojitel domáhá, přičemž soud je jeho návrhem vázán. Příslušným je podle § 88 písm. c) OSŘ okresní soud, v jehož obvodu má nezletilý své bydliště. Rozhoduje zde opět samosoudce podle § 36a odst. 2 OSŘ. Účastníky řízení jsou osvojované dítě, jeho rodiče (i v případě, že jsou nezletilí), popřípadě poručník, osvojitel a jeho manžel (§ 181 odst. 1 OSŘ). Jak již bylo zmíněno výše v souvislosti s podmínkou souhlasu rodičů s osvojením dítěte, nejsou rodiče účastníky řízení ve stanovených případech (§ 181 odst. 2 OSŘ): jsou-li zbaveni rodičovské zodpovědnosti, jsou-li zbaveni způsobilosti k právním úkonům, popř. jsou v této způsobilosti omezeni, pokud dali souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům, anebo soud pravomocně rozhodl, že k osvojení dítěte není třeba jejich souhlasu. V řízení o osvojení je třeba vždy ustanovit osvojovanému dítěti opatrovníka (§ 37 ZOR). Jeho úkolem je chránit zájmy dítěte, neboť v řízení o osvojení dochází ke kolizi zájmů dítěte a rodiče jako zákonného zástupce dítěte. Rovněž podle § 68b ZOR je třeba k osvojení souhlasu opatrovníka v případech, kdy není třeba souhlasu rodičů z důvodu kvalifikovaného nebo absolutního nezájmu.

Pro řízení o osvojení platí vyšetřovací zásada (§ 120 odst. 2 OSŘ). Soud je povinen provést i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než které byly účastníky navrženy.

Před samotným rozhodnutím musí soud osvojitele poučit o účelu, obsahu i důsledcích osvojení (§ 69a ZOR). Rozhodnutí o osvojení je rozhodnutím o osobním stavu, které má konstitutivní povahu [§ 80 písm. a) OSŘ].

8. Přeměna prostého osvojení v nezrušitelné (§ 77 ZOR)

ZOR připouští přeměnu osvojení zrušitelného na nezrušitelné. Podle § 77 ZOR může soud dodatečně učinit rozhodnutí o tom, že osvojitel bude zapsán v matrice místo rodiče, dokud osvojenec nedosáhl zletilosti. Opačnou přeměnu osvojení z nezrušitelného na zrušitelné zákon neumožňuje.

9. Opětovné osvojení – readopce (§ 76 ZOR)

Toto ustanovení nerozlišuje mezi osvojením zrušitelným a nezrušitelným a stanoví, že osvojenec může být opětovně osvojen jen v případě, že je osvojován manželem osvojitele, nebo osvojitel zemřel, anebo dřívější osvojení bylo zrušeno. Vzhledem k tomu, že nezrušitelné osvojení nelze zrušit, odpadá u tohoto druhu osvojení poslední alternativa.

10. Zrušení osvojení (§ 73 ZOR)

ZOR nezná institut zániku osvojení např. dosažením zletilosti, ani úmrtím osvojitele nebo osvojence. Logicky to plyne z toho, že osvojením se simuluje vztah rodič – dítě se všemi jeho právy a povinnostmi. Ustanovení § 73 ZOR upravuje zrušení osvojení, po kterém se pak obnovuje právní stav, který zde byl před vznikem osvojení, tedy osvojenci vzniká opět příbuzenský poměr k původní rodině a zaniká k rodině osvojitele. Rovněž osvojenec získává zpět své původní příjmení.

Osvojení (pouze zrušitelné osvojení) může soud zrušit jen z důležitých důvodů, a to na návrh osvojence nebo osvojitele (§ 185 OSŘ). Je-li však osvojenec nezletilý, musí být zastoupen opatrovníkem (§ 83 ZOR). Záleží na soudu, jaký důvod uzná v konkrétním případě za důležitý, musí však brát ohled na to, že ke zrušení osvojení by mělo docházet pouze výjimečně. V praxi vznikal problém, zda při společném osvojení dítěte manželi dojde ke zrušení osvojení jako celku, nebo se posuzuje zrušení osvojení ve vztahu k jednotlivému osvojiteli. Soudy dospěly zcela správně k závěru, že první varianta nemá oporu v zákoně a bylo by i v rozporu se zájmem dítěte, kdyby docházelo automaticky ke zrušení osvojení jako celku, pokud by jeden z osvojitelů nadále o dítě pečovat chtěl a splňoval by i nadále předpoklady pro zajištění vhodného výchovného prostředí. Na straně osvojitele sice vystupují dva subjekty, ty však spolu nejsou nerozlučně spjati. Pokud je zrušeno osvojení u jednoho z manželů osvojitelů, neobnovují se původní příbuzenské vztahy, a to ani k jednomu z biologických rodičů.

Účastníky řízení o zrušení osvojení jsou osvojenec a osvojitelé. Právní účinky osvojení nastanou dnem právní moci rozhodnutí, kterým bylo osvojení zrušeno. Jde o rozsudek konstitutivní povahy s účinky ex nunc.

11. Navrhované změny právní úpravy

V následující podkapitole se budu věnovat návrhům z poslední doby na změnu legislativní úpravy osvojení a řízení o osvojení, jmenovitě návrhům, jež byly projednávány v Parlamentu ČR v průběhu volebního období 2002 – 2006. Nelze však ani opomenout z hlediska civilněprávní zásadní legislativní počín, kterým je návrh nového občanského zákoníku, jež má nově upravovat i právo rodinné. Návrh občanského zákoníku je dílem mimořádně rozsáhlým, zatím ovšem dospěl pouze do stadia, kdy bylo odborné veřejnosti předloženo jeho paragrafované znění.

a) Sněmovní tisk 413 z roku 2003 - poslanecký návrh na změnu § 68a ZOR a na vložení nového odstavce 4 do § 180a OSŘ

Skupina poslanců předložila sněmovně dne 25.7.2003 návrh, podle kterého nový § 68a ZOR upravující tzv. blanketový souhlas měl znít takto: „Souhlasu rodičů, kteří jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte, není dále třeba, jestliže rodiče dají souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Souhlas předem musí být dán osobně přítomným rodičem písemně před soudem, před příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí nebo před pověřeným zaměstnancem orgánu sociálně-právní ochrany dětí ve zdravotnickém zařízení, kde se dítě narodilo. Souhlas může být dán rodičem šest týdnů po narození dítěte. Je-li souhlas dán dříve, nabývá účinnosti teprve první den následující po uplynutí šesti týdnů po narození dítěte. Odvolat souhlas lze toliko do doby, než je dítě umístěno na základě rozhodnutí do péče budoucích osvojitelů.“

Text nového § 180a odst. 4 OSŘ byl navržen v této podobě: „Soud je povinen rozhodnout o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, ve lhůtě tří měsíců od podání návrhu na zahájení řízení. Jedná-li se o zvláště složitý případ, činí tato lhůta šest měsíců.“

Navrhovaná změna spočívala v první řadě v možnosti rodiče udělit blanketový souhlas již v porodnici. Tento návrh byl odůvodněn potřebou urychlení adopce v případech, kdy matka dítěte je již v době jeho narození rozhodnuta ho svěřit k adopci. Jedná se právě o případy, které řeší Fond ohrožených dětí výše zmiňovanou tzv. přímou adopcí. V současné době může matka udělit takový souhlas po 6 týdnech. Nejsou vůbec výjimečné případy, kdy se matka po šesti týdnech k soudu nebo orgánu sociálně-právní ochrany k poskytnutí souhlasu již nedostaví, jednoduše zmizí a nechce s celou věcí již mít nic společného. To fakticky osvojení oddálí, protože se musí vyčkat uplynutí dvouměsíční lhůty absolutního nezájmu a pak nabytí právní moci rozhodnutí, že není k osvojení potřeba souhlasu rodičů. Matce by však podle navrhovaného znění byla zachována lhůta šesti týdnů pro odvolání souhlasu. Pokud souhlas ve lhůtě šesti týdnů neodvolá nabude tento souhlas účinnosti. Popsaná změna měla umožnit orgánu sociálně-právní ochrany svěřovat děti dříve do preadopční péče, neboť, jak již bylo řečeno výše, v takto útlém věku dítěte hraje roli každý týden, spíše však den, který může dítě prožít v rodinném prostředí.

V případě navrhované novelizace OSŘ jde o jeden z výjimečných případů, kdy je soudu uložena lhůta k rozhodnutí, a to ve věci kvalifikovaného nebo absolutního nezájmu. Tato změna odráží skutečnost, že v mnoha případech trvá řízení velmi dlouho (rok, dva) a čeká se na dobu, kdy se rodiče dostaví k soudu. Rodiče však většinou příliš aktivy nevyvíjejí (nedostavují se k jednání, nelze jim doručit předvolání atd.) a možnost osvojení se oddaluje. Má-li být zájem dítěte na prvním místě, pak je určité časové omezení potřebné. Jinak se neúměrně oproti dítěti chrání biologický rodič.⁴⁴

Tento návrh však nebyl Parlamentem ČR přijat, zejména z následujících důvodů. Předně zakotvení možnosti udělit souhlas k osvojení ještě před uplynutím šesti týdnů od narození dítěte je v rozporu s ustanovením čl. 5 odst. 4 Evropské úmluvy o osvojení, který v tomto směru stanoví, že souhlas matky s osvojením jejího dítěte nebude akceptován, pokud nebude udělen v takové lhůtě po narození dítěte, jež není kratší šesti týdnů. Z dikce tohoto ustanovení vyplývá, že souhlas může matka platně udělit až po uplynutí minimální šestitýdenní lhůty a není tedy přípustné, aby

⁴⁴ Důvodová zpráva k návrhu novely ZOR a OSŘ, sněmovní tisk 413.

souhlas byl udělen dříve, byť by nabyl účinnosti později. Souhlas musí odpovídat rozhodnutí matky, ke kterému dospěla nebo které zastává právě v období po uplynutí lhůty alespoň šesti týdnů od narození dítěte. Návrh tak nepřihlížel k možnému psychickému rozpoložení matky způsobené porodem. Např. v oblasti trestního práva u trestného činu podle ustanovení § 220 trestního zákona (vražda novorozeného dítěte matkou) se zohledňuje zvláštní psychický stav matky vyvolaný porodem a její jednání je privilegovaným případem vraždy. Podobně by vyjádření souhlasu matky s osvojením před uplynutím určitého období, kdy by psychický stav matky mohl být ovlivněn porodem, nemělo zapříčinit tak zásadní změnu v poměrech dítěte. Nadto navržená úprava může nezvratně poškodit jak dítě tak matku v takovém případě, kdy matka neodvolá svůj souhlas s osvojením v důsledku překážek, které jí objektivně znemožní souhlas odvolat (např. bezvědomí způsobené úrazem). Rovněž není zřejmé, kdo by měl být pověřeným zaměstnancem orgánu sociálně-právní ochrany dětí ve zdravotnickém zařízení, kde se dítě narodilo, před kterým může rodič dítěte dát souhlas k jeho osvojení. Podle současného znění ZOR může rodič udělit souhlas k osvojení pouze před orgánem státu, což navržená úprava zpochybňuje.

V případě novely OSŘ byly shledány nedostatky zejména ve stanovení důsledků, které mají nastat v případě nedodržení stanovených lhůt k rozhodnutí. Stanovení přesných lhůt pro rozhodnutí soudu ve statusových záležitostech není na místě, neboť nejsou rozlišovány konkrétní okolnosti každého jednotlivého případu a v praxi by se rozhodování soudu mohlo stát formálním. Rovněž nelze určit, kdy se bude jednat o zvláště složitý případ, který by měl soud rozhodnout do šesti měsíců, a kdy jde o případ jednodušší, který musí soud rozhodnout během tří měsíců.

Výše citovaný návrh novelizace ZOR a OSŘ tedy nebyl Parlamentem ČR přijat, avšak novela OSŘ obsažená v tomto návrhu byla dne 7.7.2004 skupinou poslanců znovu předložena Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR ke schválení.

b) Sněmovní tisk 730 z roku 2004 – poslanecký návrh na vložení nového § 180a odst. 4 do OSŘ

Znění nového odstavce 4 ustanovení § 180a OSŘ bylo navrženo v této podobě:
„(4) Soud je povinen rozhodnout o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho

osvojení, ve lhůtě tří měsíců od podání návrhu na zahájení řízení. Jedná-li se o zvláště složitý případ, činí tato lhůta šest měsíců.“

Vláda ČR vyjádřila k navrženému ustanovení opětovně své připomínky a návrh novely byl nakonec přijat v pozměněném znění:⁴⁵

„(4) Soud je povinen rozhodnout o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, přednostně a s největším urychlením.“

Namísto přesného určení lhůty tedy byla přijata formulace „přednostně“ a „s největším urychlením“, což je formulace poněkud obecnější a záleží na posouzení, zda v daném případě bylo skutečně rozhodnuto s největším urychlením.

Další změny úpravy osvojení jsou zamýšleny v novém návrhu rekodifikace občanského zákoníku.

c) Návrh nového občanského zákoníku

V návrhu rekodifikace občanského zákoníku je úprava rodinného práva zahrnuta do občanského zákoníku, jako tomu je i ve většině zahraničních občanskoprávních kodexech, a tvoří jeho druhou část. Osvojení je upraveno v hlavě II., díle 2, oddíle 2 návrhu, který se dále dělí na pododdíl 1 – osvojení a pododdíl 2 osvojení zletilého. Úprava osvojení zahrnuje ustanovení §§ 664 až 726, což je podstatně podrobnější a ucelenější právní úprava, než jaká je obsažena v současném znění ZOR, který zahrnuje toliko 19 paragrafů. Podrobnější právní úpravu si zajisté osvojení zaslouží, neboť osvojení by mělo být na prvním místě a vždy v zájmu dítěte a k takovému zásahu do biologických vazeb dítěte k jeho rodičům by mělo docházet ve zcela výjimečných případech, kdy funkce biologické rodiny selhala. Návrh stanoví, že osvojení je dítěti ku prospěchu teprve tehdy, když dítě nemůže od svého přirozeného rodiče nic očekávat. Návrh občanského zákoníku tedy akcentuje právo dítěte vyrůstat ve své biologické rodině a v tomto směru by stát měl nejprve vyvíjet snahu poskytnout pomoc potřebným biologickým rodičům a teprve jako krajní řešení volit náhradní rodinné prostředí.

⁴⁵ Zákon č. 170/2005 Sb., kterým se mění občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, účinný od 1.6.2005.

Institut osvojení nemá být již považován výhradně za formu náhradní rodinné péče, neboť se jedná především o věc statusovou, kdy se zásadním způsobem mění právní postavení dítěte, biologických rodičů, osvojitelů a dalších příbuzných. Nejde tedy jen o „péči“ v užším slova smyslu. Nadto častým typem osvojení je osvojení manželem rodiče dítěte a v takovém případě účelem osvojení skutečně není vytvoření náhradního rodinného prostředí.

Návrh výslovně stanoví výčet druhů osvojitelů, kterými jsou:

- manželé,
- jeden z manželů nebo
- výjimečně osamělá osoba (tj. osoba, která nežije v žádném zákonem uznaném svazku; tato osoba však ve skutečnosti nemusí žít sama).

Návrh stanoví v § 670 plnou svéprávnost jako jednu z podmínek, kterou musí splňovat osvojitel. Nově jsou v návrhu upraveny i další předpoklady, které osvojitel musí splňovat. Jedním z nich je podmínka, aby jak motivace osvojitele k osvojení, tak osobní vlastnosti a způsob života osvojitele zaručovali, že osvojitel bude pro dítě dobrým rodičem. Zároveň osvojitelem nesmí být osoba, jejíž zdravotní stav by se přičil účelu osvojení. To neznamená, že by osvojitel musel být naprosto zdravým, resp. že by jakékoliv postižení automaticky vylučovalo takovou osobu z okruhu potenciálních osvojitelů. Zhodnocení případného postižení osvojitele a jeho vlivu na osvojení bude vždy věcí lékařského posouzení.

Osvojitelem dále nesmí být osoba, která se nějakým způsobem podílela na zprostředkování osvojení nebo vyvíjela jakoukoliv činnost, která s osvojením souvisela, a to způsobem, který je v rozporu se zákonem nebo dobrými mravy. Jedná se především o podvodná, úplatná či jinak odsouzená jednání předcházející osvojení. Osvojiteli také nemohou být manželé nebo jeden z nich, pokud jejich manželství je ohroženo rozvratem. Tato zásada by měla zabránit těm typům osvojením, kdy motivem osvojení je řešení manželské krize. Osvojení či založení rodiny obecně však narušené vztahy mezi manželi zpravidla nespraví, ba naopak již vniklá krize se dále prohloubí.

Nově by orgán péče o děti (současný orgán sociálně-právní ochrany), resp. soud, měl také zvážit, zda se zájmy osvojovaného dítěte nedostanou do konfliktu se zájmy dítěte osvojitele, přičemž rozhodující není konflikt zájmů majetkových.

Mezi osvojitelem a osvojovaným dítětem musí být přiměřený věkový rozdíl, přičemž nepřiměřeným je nejen příliš malý věkový rozdíl, ale také příliš velký věkový rozdíl. Judikatura zaujala stanovisko k hranici minimální, kdy věkový rozdíl by měl být alespoň 16 let. Pokud jde o hranici maximální, pak tato není nijak přesně určena. Je však třeba poznamenat, že v současné době není již vyšší věk biologických otců chápán širší veřejností jako zcela mimořádný a nepřípustný, neboť se stále častěji objevují případy, kdy se i starší muži stávají otci. Na druhou stranu k osvojení by mělo dojít právě a výhradně v případě, kdy je osvojení v zájmu dítěte. V případě příliš velkého věkového rozdílu pak hrozí nebezpečí, že osvojitel se později ze zdravotních důvodů nebude moci o dítě starat, nebo dokonce, že osvojitel zemře.

V textu zákona by podle návrhu mělo být napříště výslovně zakázáno osvojení mezi příbuznými v linii přímé a mezi sourozenci.

Jako jedna z podmínek osvojení je požadován souhlas dítěte s osvojením a v případě, že dítě dosáhlo věkové hranice 12 let, zákon vyžaduje jeho souhlas osobní, tedy toto dítě musí být v rámci řízení o osvojení slyšeno. Svůj souhlas může dítě až do rozhodnutí o osvojení odvolat. V případě dětí mladších a dětí, u nichž by požadavek osobního souhlasu byl v zásadním rozporu s jejich zájmem, dává souhlas s osvojením namísto dítěte opatrovník, jímž je zpravidla orgán péče o děti, popř. poručník. Opatrovník i poručník je však povinen před udělením souhlasu zjistit veškeré rozhodné skutečnosti, které jej povedou k závěru, že osvojení bude dítěti ku prospěchu. Soud pak bude zjišťovat, zda udělení tohoto souhlasu není pouze formální a zda opatrovník, resp. poručník, skutečně vyvinul veškeré úsilí potřebné ke zjištění skutečnosti, jimiž odůvodňuje svůj souhlas s osvojením. I u dětí mladších 12 let však může soud vyslechnout jejich osobní vyjádření, považuje-li to za vhodné.

Zásadně je podmínkou osvojení souhlas rodiče dítěte, bez nějž nelze rozhodnout o osvojení dítěte. Právo dát souhlas nepatří do tzv. rodičovských práv⁴⁶

⁴⁶ Podle § 729 návrhu nového občanského zákoníku jsou rodičovské povinnosti a práva

(současnou právní terminologií do rodičovské zodpovědnosti), nýbrž toto právo náleží rodiči, i když je tento rodič zbaven rodičovských práv. Souhlas mají dát zásadně oba rodiče, výjimečně ve vyjmenovaných případech stačí souhlas jen jednoho z nich (zemřel-li rodič, není-li rodič schopen projevit svou vůli nebo rozpoznat následky svého jednání, anebo své jednání ovládnout, byl-li zbaven rodičovských práv, protože je zneužíval nebo bezdůvodně zanedbával, nebo protože se dopustil úmyslného trestného činu proti svému dítěti, byl-li omezen ve výkonu osobnostních práv, anebo jestliže nelze zjistit místo, kde žije, nebo kde se zdržuje). Pokud by některá z vyjmenovaných skutečností nastala u obou rodičů nebo pokud není určeno rodičovství k dítěti, je třeba namísto souhlasu rodičů souhlasu soudem ustanoveného opatrovníka obdobně jako je tomu u nahrazení souhlasu dítěte souhlasem opatrovníka. Rovněž i tento opatrovník je povinen zjistit veškeré skutečnosti, které se týkají osvojovaného dítěte a jeho rodiny a které mohou mít vliv na rozhodnutí o osvojení a soud je povinen prověřit, zda tak opatrovník skutečně učinil. Výslovně je zdůrazněna povinnost opatrovníka prověřit příbuzenské poměry dítěte.

Souhlas s osvojením jakožto projev osobní vůle dává rodič napříště osobním prohlášením učiněným před soudem. Nebude již možné dát souhlas s osvojením před orgánem péče o děti tak, jako tomu je v současné době. Soud je zároveň povinen poučit rodiče o právních následcích tohoto prohlášení, aby rodič mohl dát souhlas s plným porozuměním podstatě souhlasu a jeho důsledkům. Jeho souhlas musí být výslovný a určitý, není možný tedy souhlas konkludentní nebo takový projev vůle, z něhož by se souhlas musel složitě dovozovat. Pro náležitosti souhlasu k osvojení platí i obecná ustanovení o právních jednáních⁴⁷, avšak pouze pokud pro náležitosti souhlasu k osvojení nejsou stanoveny jeho náležitosti speciálně.

vymezeny jako povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě a jeho ochraně, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho pobytu, v jeho právním zastupování a spravování jeho jmění, a která vznikají narozením dítěte a zanikají, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Jejich trvání a rozsah může změnit jen soud. Jde o pojem obsahově přesnější a srozumitelnější než rodičovská zodpovědnost.

⁴⁷ Pojem právní jednání nahrazuje podle návrhu nového občanského zákoníku pojem právní úkony, který byl do českého právního řádu zaveden zákonem č. 141/1950 Sb., občanský zákoník.

Souhlas rodiče k osvojení je třeba i tehdy, kdy rodič ještě nedosáhl plné svéprávnosti. Pokud však tento rodič nedosáhl ještě věku 16 let, nemůže dát souhlas k osvojení. Vychází se z premisy, že do věku 16 let není rodič – sám dítě – schopen posoudit důsledky svého případného souhlasu k osvojení a právně relevantně rozhodnout o tom, zda s osvojením souhlasí nebo nikoliv. Jeho souhlas není možné nahradit ani není přípustné jeho zastoupení např. jeho zákonným zástupcem, k osvojení dítěte tak nemůže dojít až do doby, kdy tento rodič dosáhne věku 16 let. Tímto ustanovením je opět akcentováno právo dítěte na své biologické rodiče.

Pokud svéprávnost rodiče byla omezena, neznamená to, že tento rodič nemůže dát souhlas s osvojením a za tímto účelem by mu měl být ustanoven opatrovník. Omezení svéprávnosti se většinou týká především právních jednání týkajících se majetkových dispozic a jejich osobnostní práva zůstávají nedotčena. Je-li však rodič zcela zbaven svéprávnosti, má se za to, že je zbaven rovněž osobnostních práv.

Souhlas s osvojením může dát rodič nejdříve po uplynutí 6 týdnů od narození dítěte. Otec dítěte může dát souhlas k osvojení i před narozením dítěte, v takovém případě platí, že otec dal souhlas s osvojením den následující po uplynutí stanovené lhůty 6 týdnů od narození dítěte. Souhlas s osvojením lze udělit ve vztahu k určitému osvojiteli i bez tohoto určení osvojitele (tzv. blanketový souhlas). Rodič dítěte, který nemá plnou svéprávnost, může dát souhlas k osvojení jen s určením pro konkrétní osobu osvojitele, a to v řízení o osvojení. V zásadě však bude vždy rodič soudem během řízení o osvojení vyslechnut, zda se na jeho souhlasu nic nezměnilo a touto osobní výpovědí se soud také přesvědčí o tom, zda rodič nebyl k dřívějšímu udělení souhlasu nějakým způsobem nepřipustným způsobem přinucen.

Jakmile však návrh na osvojení vezme navrhovatel zpět nebo tento návrh bude zamítnut, pozbývá prohlášení o souhlasu s osvojením ve vztahu ke konkrétnímu osvojiteli účinnosti. Blanketový souhlas nepozbývá účinnosti ani při zpětvzetí návrhu ani při jeho zamítnutí, ale až uplynutím doby 3 let od udělení souhlasu. Počátek běhu této lhůty je určen okamžikem, kdy byl soudem přijat blanketový souhlas k osvojení. Souhlas s osvojením může rodič odvolat ve lhůtě 3 měsíců ode dne, kdy byl tento

Návrh se vrací k tradičnímu pojmu právní jednání, který byl používán právě do přijetí občanského zákoníku z roku 1950.

souhlas dán, a toto odvolání souhlasu musí být provedeno stejným způsobem jakým byl souhlas udělen. Stejně důsledky jako odvolání souhlasu má převzetí dítěte rodičem od toho, komu bylo dítě svěřeno do péče (např. od ústavního zařízení). I po uplynutí lhůty 3 měsíců může rodič odvolat svůj souhlas, a to ve 3 výjimečných případech:

- osvojované dítě ještě nebylo předáno do péče osvojitele, nebo
- osvojitel souhlasí s vydáním dítěte, nebo
- osvojované dítě má být podle rozhodnutí soudu vydaného na návrh rodičů vydáno tím, komu bylo svěřeno do péče, protože je v zájmu dítěte, aby bylo se svými rodiči.

Výjimečně není k osvojení třeba souhlasu rodičů vůbec, což souvisí především s otázkou tzv. nezájmu o dítě. O tom že k osvojení není třeba souhlasu rodičů rozhoduje soud ve zvláštním řízení stejně jak dosud. Pokud soud rozhodne, že souhlasu není třeba, pak namísto rodičů dává souhlas ad hoc ustanovený opatrovník.

K osvojení není třeba souhlasu rodičů, jestliže rodiče:

- zjevně nemají o dítě zájem nebo
- odmítají dát souhlas k osvojení nebo
- se soudu nedaří doručit jim výzvu, aby se k osvojení vyjádřili.

Co je zjevným nezájmem o dítě je uvedeno v § 689 návrhu. Rodiče nemají o dítě zjevný zájem, jestliže o dítě soustavně neprojevuji opravdový zájem, jaký by projevovali měli, přičemž skutečnost, že dítě nebude osvojeno, by pro dítě znamenala zřejmou újmu. Co je myšleno neprojevením soustavného opravdového zájmu, je pak stejně jako je tomu v současné právní úpravě uvedeno demonstrativním výčtem, přičemž uvedené příklady jsou více méně shodné se současnou právní úpravou. Navíc zde soud musí zhodnotit, zda případné neosvojení neznamena pro dítě zřejmou újmu. Dále rodiče zjevně nemají o dítě zájem, jestliže o něj neprojevuji vůbec žádný zájem, čímž trvale hrubě porušují povinnosti rodičů, a to do té míry, že tím ohrožují fyzické, psychické či morální zdraví dítěte. Výjimku tvoří okolnosti, v jejichž důsledku se rodiče dítěte bez své viny dostali do takové situace, kterou si sami nepřivodili, která jim však objektivně znemožňuje projevovat o dítě zájem, a zároveň lze předpokládat, že tato nepříznivá situace je přechodného rázu. Nezáměr rodičů o dítě lze považovat

ze zjevný, trvá-li alespoň 3 měsíce, je však třeba, aby byli orgánem péče o děti poučeni o možných důsledcích svého chování a aby od tohoto poučení uplynuly alespoň 3 měsíce. Toto poučení není třeba, pokud v chování rodičů lze spatřovat hrubé porušování povinností rodičů a pokud rodiče změnili místo, kde se dříve zdržovali, aniž by sdělili orgánu péče o děti místo, kde se nyní zdržují a tomuto orgánu se ve lhůtě 3 měsíců nepodařilo toto místo zjistit. Tříměsíční lhůta nezájmu počíná běžet poučením nebo prvním jednáním, které směřuje ke zjištění místa, kde se rodiče zdržují. Tato lhůta však neuplyne dříve než 6 měsíců od narození dítěte.

Dalším případem, kdy není třeba k osvojení souhlasu rodičů, je situace, za které rodiče odmítají dát souhlas k osvojení, přičemž jejich záporné stanovisko k osvojení nemá důvod zvláštního zřetele hodný, a zároveň je zřejmé, že o dítě řádně nepečují a ani nemají zájem o ně řádně pečovat. Toto jejich chování má povahu zneužití rodičovských práv, resp. zneužití práva dát souhlas s osvojením. Odmítnutí dát souhlas k osvojení se považuje za rozhodné, jestliže uplynulo od první výzvy učiněné vůči rodičům alespoň 6 měsíců.

I v případech, kdy není třeba k osvojení souhlasu rodičů, nelze o osvojení kladně rozhodnout, jestliže je někdo z blízkých příbuzných dítěte ochoten o dítě pečovat a v tomto smyslu podá příslušný návrh k soudu.

Dítě může být předáno do péče budoucích osvojitelů ihned poté, co rodiče dali souhlas k osvojení. Do péče lze dítě předat budoucímu osvojiteli i dříve, pokud to jeho zdravotní stav dovolí, souhlasí-li s tím rodiče. Tato péče v době před uplynutím 3 měsíců od udělení souhlasu s osvojením není tzv. preadopční péčí. Teprve po uplynutí 3 měsíců od udělení souhlasu může být osvojované dítě předáno osvojiteli do preadopční péče. Pokud bylo dítě předáno osvojitelům již dříve, má se jeho další péče za preadopční péči. Po uplynutí 3 měsíců od udělení souhlasu se také pozastavuje výkon rodičovských práv, pokud však dítě není v péči rodičů. Soud zároveň ustanoví dítěti poručníka, kterým je orgán péče o děti. V preadopční péči musí být dítě po dobu přiměřenou, která povede k přesvědčivému závěru, že lze důvodně očekávat, že se mezi osvojitelem a dítětem vytvoří takový poměr, jaký je smyslem a cílem osvojení, tedy že mezi osvojitelem a dítětem vznikne takový vztah jaký je mezi rodičem a dítětem. Minimální délka preadopční péče je v návrhu stanovena v délce 6 měsíců, pak teprve může být rozhodnuto o osvojení. Po dobu

preadopční péče je dítě v péči osvojitele na jeho náklad a zároveň se pozastavuje dříve stanovená vyživovací povinnosti jiné osoby k dítěti. Podá-li návrh na osvojení osoba, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, popř. do jejíž náhradní péče bylo dítě svěřeno (pěstoun, poručník), a tato péče o dítě trvala alespoň po dobu 6 měsíců, není třeba, aby dítě bylo v preadopční péči.

Řízení o osvojení v sobě spojuje otázky hmotněprávní i procesněprávní. Návrh občanského zákoníku předpokládá, že v občanském zákoníku zůstanou upraveny otázky hmotněprávní a v občanském soudním řádu budou upraveny otázky procesněprávní. Přesto základní principy řízení o osvojení návrh občanského zákoníku opakuje. Nejdůležitějším kritériem při rozhodování o osvojení je přesvědčení soudu o prospěchu osvojení dítěti. Soud zjišťuje, zda jsou splněny podmínky osvojení a vyslechne rodiče, který dal dříve souhlas s osvojením, aby zjistil, za jakých okolností souhlas udělil a zda na svém souhlasu trvá. Toto ověření stanoviska rodiče k osvojení osobním výsledkem má zabránit nezákonným způsobům zprostředkování osvojení, kdy matka narychlo po porodu předá dítě do péče konkrétní osobě a dodatečně podepíše souhlas s osvojením, aniž by si byla dostatečně vědoma důsledků svého počínání. Se zjištěnými závěry soud seznámí účastníky řízení a pokud zjistí, že osvojení nic nebrání, poučí osvojitele a podle okolností i dítě o účelu, obsahu a důsledcích osvojení. U následků osvojení návrh občanského zákoníku počítá s obdobnou úpravou, jako je ta současná. Výslovně je doplněno, že účinky osvojení se vztahují i na dítě osvojence, který je sám rodičem.

V souladu s čl. 7 a 8 Úmluvy o osvojení, upravujícím právo dítěte znát svůj původ a právo na zachování osobní totožnosti, je nově zakotvena povinnost osvojitelů informovat osvojence o jeho původu, jakmile se to bude jevit vhodným, přičemž je stanovena nejzazší hranice, kdy tak musí osvojitelé učinit, a sice při dosažení 12 let věku dítěte. Již delší dobu je překonána praxe, kdy osvojené dítě vůbec nevědělo, že jeho rodiče nejsou jeho biologickými rodiči. Pozdější zjištění této skutečnosti, většinou náhodné, znamenalo vždy hluboký zásah nejen do vztahu mezi osvojitelem a dítětem, ale také do samotné identity dítěte. V současné době jsou sice rodiče poučováni orgánem sociálně-právní ochrany dětí o potřebě postupného a citlivého objasnění osvojení dítěti, avšak v zákoně dosud žádná povinnost osvojitele informovat dítě o jeho původu stanovena nebyla. Jakmile osvojenec nabude

svéprávnosti, vznikne mu právo seznámit se s obsahem spisu, který byl veden v řízení o jeho osvojení.

Nově je v návrhu dána možnost utajit informace o skutečnostech, které se týkají osvojení ve vztahu ke třetím osobám. O utajení rozhoduje soud na návrh osvojitele nebo osvojence a v případě utajení udělení souhlasu rodiče k osvojení, pak může obdobný návrh podat i tento rodič dítěte. Tyto informace pak nemohou být bez souhlasu osvojitele, osvojence, nebo rodiče dítěte poskytovány třetím osobám. Kromě zájmů soukromých však jsou i zájmy veřejné, v jejichž důsledku může dojít k vyzrazení osvojení, o čemž soud navrhovatele utajení osvojení poučí.

Návrh předpokládá také možnost následného dohledu nad úspěšností osvojení. Záleží na úvaze soudu, aby podle svých poznatků a zkušeností rozhodl, zda v konkrétním případě dohled nad nově založenou rodinou osvojitele ustanoví a na jak dlouho. Dohled by měl být vykonáván jen po nezbytně nutnou dobu, avšak tato doba nemůže být příliš krátká, aby dohled vůbec splnil svůj účel, tedy aby se soud přesvědčil, že osvojení plní svou funkci a aby v případě potřeby byla osvojiteli či osvojenci poskytnuta pomoc. Dohled bude soud vykonávat prostřednictvím orgánu péče o děti.

Osvojení lze zrušit na návrh osvojitele nebo osvojence, jsou-li pro to důležité důvody. Jestliže již osvojenec dosáhl zletilosti, mohou podat osvojenec s osvojitelem společný návrh na zrušení osvojení. Zrušením osvojení se obnovuje předchozí příbuzenský poměr osvojence. Avšak majetková práva, popř. povinnosti, která vznikla před zrušením osvojení, nejsou zrušením osvojení dotčena.

Opětovné osvojení (tzv. readopce) je možné pouze výjimečně, a sice v případě, že dřívější osvojení bylo zrušeno, nebo má být osvojenec osvojen manželem osvojitele poté, co předchozí manžel, který byl společným osvojitelem, zemřel, anebo zemřel ten, kdo byl jediným osvojitelem, nebo ti, kdo byli společnými osvojiteli.

Další ustanovení návrhu občanského zákoníku jsou věnována osvojení se zápisem osvojitele do matriky na místo rodiče osvojence (tzv. nezrušitelné osvojení). Navrhovaná úprava tohoto typu osvojení vychází z dosavadní úpravy. Soud může rozhodnout o nezrušitelném osvojení, pokud je dítě osvojováno jako dítě společné, pouze výjimečně může osvojit dítě osoba osamělá, a osvojenec je vždy starší 1 roku.

V případě nezrušitelného osvojení musí rodič udělit souhlas právě k tomuto typu osvojení, neboť zrušitelné a nezrušitelné osvojení se liší svými důsledky, o nichž musí být rodič poučen, a teprve s jejich vědomím pak může být souhlas k danému typu osvojení právně relevantně vysloven. V případě nezrušitelného osvojení není nijak omezena možnost opětovného osvojení dítěte. Zrušit nezrušitelné osvojení (jde o *contradictio in adiecto*) lze jen zcela výjimečně, kdy důvodem zrušení osvojení je odstranění překážky manželství, kdy manželství hodlají uzavřít osoby, jejichž příbuzenství vzniklo osvojením, přičemž tyto osoby nejsou spolu přirozeně příbuzné.

Zcela nově návrh občanského zákoníku upravuje osvojení zletilého, které má být institutem zcela výjimečným, kdy osvojení zletilého není v rozporu s dobrými mravy. Návrh stanoví taxativní výčet příkladů, kdy soud aprobuje osvojení zletilého. Jedná se o případy osvojení, které je obdobou osvojení nezletilého:

- přirozený sourozenec osvojovaného byl osvojen tímž osvojitelem,
- v době podání návrhu na osvojení byl osvojovaný nezletilý,
- osvojitel pečoval o osvojovaného jako o vlastního už v době jeho nezletilosti,
- osvojitel hodlá osvojit dítě svého manžela.

I v těchto případech nelze osvojit zletilého, jestliže by to bylo v rozporu s odůvodněným zájmem jeho přirozených rodičů. Ostatní ustanovení o osvojení se použijí obdobně.

Dalším typem osvojení zletilého je osvojení, které není obdobou osvojení nezletilého. Zletilého lze výjimečně osvojit také v případě, kdy jsou pro to důvody zvláštního zřetele hodné a osvojení není na újmu důležitých zájmů potomků osvojitele nebo potomků osvojovaného. Podmínkou tohoto typu osvojení je soužití osvojitele s osvojencem po dobu alespoň 3 let, které bylo pro ně nebo ve výjimečných případech pro jednoho z nich přínosné. Tento typ osvojení je předpokládán zejména u lidí, kteří nemají své vlastní potomky, nebo tito potomci neposkytují osvojiteli péči v nemoci a ve stáří, či z jiných důvodů není mezi osvojitelem a jeho potomky vytvořeno pouto. Soud by při rozhodování o tomto typu osvojení měl především zkoumat, zda návrh na osvojení nebyl podán ze zjištěných důvodů některého z navrhovatelů. Ostatní ustanovení o osvojení se v tomto případě

použijí jen přiměřeně. Osvojení, které není obdobou osvojení nezletilého, nemá následky pro jiného než pro osvojence. Osvojením nezíská osvojitel právo dědit po osvojenci a dědici osvojence jsou povinni vydat osvojiteli vše, co osvojenec za svého života od osvojitele obdržel, ledaže šlo o obvyklá darování. Pro oba typy osvojení zletilého platí, že v případě, kdy osvojenec nenabyl plné svéprávnosti, jedná za něj jeho zákonný zástupce, popř. za tímto účelem ustanovený opatrovník. Je-li osvojovaný manželem, může být osvojen jen se souhlasem svého manžela, ledaže manžel není plně svéprávný nebo opatření takového souhlasu by bylo spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Souhlas tohoto manžela nelze nijak nahradit. Osvojení zletilého nemá vliv na jeho příjmení, může však ke svému příjmení připojit příjmení osvojitele, pokud s tím osvojitel souhlasí. Samozřejmě je možná změna příjmení podle obecných právních předpisů upravujících změnu příjmení. Osvojenému zletilci zůstávají zachována veškerá práva a povinnosti k jeho původní rodině, včetně práv dědických. Vyživovací povinnost osvojence vůči jeho předkům nebo potomkům zůstává zachována, pokud zde nejsou jiné osoby, které by měli vyživovací povinnost plnit, popř. jestliže tyto osoby nemohou své vyživovací povinnosti dostát. Osvojenec má právo na výživné vůči svým předkům nebo potomkům, jen jestliže nemůže osvojitel své vyživovací povinnosti dostát. Osvojenec dědí po osvojiteli v první zákonné dědické skupině.⁴⁸

⁴⁸ Zuklínová, M. Osvojení - jméno s několika významy. In: Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. Praha: ASPI, 2005, str. 369 a násled.

IV. Osvojení v SRN

Již v úvodu jsem naznačila, proč jsem si k zahraničnímu srovnání vybrala úpravu německou. Je ovšem třeba také uznat, že česká republika patří mezi země tzv. kontinentálního právního systému a právo německé je nám velmi blízké. Bude proto snad zajímavé, jak úpravu osvojení v této práci rozebíranou pojímá země nám regionálně, kulturně i právně blízká.

Rodinné právo včetně osvojení bylo tradičně upraveno v civilním kodexu - v německém občanském zákoníku (Bürgerliches Gesetzbuch, dále jen BGB). Zásadním mezníkem v právní úpravě osvojení ovšem bylo přijetí zákona o adopci z 2.7.1976 (Adoptiongesetz), který přinesl mnoho významných změn občanského zákoníku. Současně se zákonem o adopci byl přijat také zákon o zprostředkování adopce (Adoptionsvermittlungsgesetz, dále jen AdVermiG), o kterém bude řeč později. Jádro tehdejších změn spočívalo v možnosti úplného osvojení nezletilého dítěte. S úplným začleněním tohoto dítěte do nové rodiny zanikají vazby k dosavadním rodičům. Další podstatnou změnou bylo, že osvojení dítěte již nevznikalo na základě smlouvy, ale výrokem opatrovnického soudu - Vormundschaftsgericht (tzv. dekretní systém - Dekretsystem), tj. usnesením soudu jako jeho výsostným aktem. Do roku 1976 bylo osvojení zakládáno tzv. smlouvou o adopci, která podléhala schválení opatrovnického soudu. Tato smlouva pro svou platnost vyžadovala formu notářského zápisu (notarielle Beglaubigung) a účinnosti nabývala teprve jejím schválením ze strany opatrovnického soudu.

Souhlas všech účastníků řízení o osvojení byl jak do roku 1976, tak i dnes samozřejmě nutný. Pouhý souhlas však není jedinou podmínkou osvojení. Zákon výslovně také požaduje, aby osvojení bylo „k blahu“ dítěte a aby bylo možno předvídat, že mezi osvojencem a osvojitelem vznikne vztah rodič - dítě (§ 1741 BGB). Pojem „blaho dítěte“ odpovídá v naší současné právní úpravě obsaženému pojmu „zájem dítěte“ či v návrhu nového občanského zákoníku obsaženému pojmu „prospěch dítěte“. O osvojení pojednávají §§ 1741- 1772 BGB.

1. Podmínky osvojení

Proces vzniku osvojení je stejný jak v případě adopce nezletilého dítěte, tak v případě adopce zletilé osoby. Řízení je zahájeno na návrh žadatelů o adopci (§ 1752, odst. 1 BGB), na němž musí být podpisy navrhovatelů notářsky ověřeny (§ 1752, odst. 2, věta 2 BGB).

Pro řízení o osvojení jsou příslušné soudy SRN, pokud osvojitel, nebo alespoň jeden z manželů - osvojitelů nebo dítě má německé občanství nebo jestliže mají na území SRN obvyklý pobyt. Příslušným je soud, v jehož obvodu má osvojitel nebo jeden z manželů osvojitelů své trvalé bydliště. Pokud na území SRN takové bydliště nemá, pak je příslušným soud, v jehož obvodu má osvojitel pobyt, přičemž určujícím je podle § 43b, odst. 1 zákona o příslušnosti soudů (Gesetz über die Angelegenheit der freiwilligen Gerichtsbarkeit, dále FG-G) okamžik podání návrhu na osvojení. V případě, že osvojitel má německé občanství, ale nemá na území SRN ani trvalé bydliště ani pobyt, pak je příslušným Obvodní soud Schöneberg. V důležitých odůvodněných případech může být věc přikázána též jinému soudu. Pokud nemá osvojitel na území SRN ani trvalé bydliště ani pobyt, je příslušným soud, v jehož obvodu má dítě trvalé bydliště, a pokud nelze takto příslušný soud určit, pak soud, v jehož obvodu má dítě pobyt. V případě, že osvojované dítě má německé občanství, ale nemá na území SRN trvalé bydliště ani pobyt, je příslušným Obvodní soud Schöneberg. Věc může být rovněž přikázána z důležitých důvodů jinému soudu.⁴⁹

Německá právní úprava na rozdíl od naší stanoví minimální věkovou hranici osvojitele. Osvojiteli musí být alespoň 25 let. V případě, že dítě osvojuje manžel rodiče dítěte, postačí, pokud tomuto manželovi je alespoň 21 let. Pokud osvojuje dítě manželský pár, jednomu z manželů musí být alespoň 25 let a u druhého manžela postačí věk 21 let.

Podmínkou kladného rozhodnutí o osvojení dítěte je souhlas s osvojením (§ 1750 BGB), a to souhlas:

⁴⁹ Rebmann, K., Lüderitz, A. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Band 8, Familienrecht II, §§ 1589-1921. 3. Aufl. München: C.H.Beck, 1992

- rodičů dítěte (§ 1747 BGB),
- dítěte (§ 1746 BGB),
- manžela osvojitele (§ 1749 odst. 1 BGB),
- manžela osvojence (§1749 odst 2 BGB).

Zásadně je tedy třeba souhlasu všech osob přímo dotčených osvojením. Souhlas ovšem může být nahrazen za podmínek předvídaných zákonem. Pouhý souhlas všech těchto osob však nestačí, zákon dále požaduje, aby osvojení bylo v zájmu („sloužilo blahu“) dítěte a aby se dalo očekávat, že osvojením vznikne mezi osvojitelem a osvojencem vztah rodič – dítě. Takovouto prognózu lze však na jisto určit jen velmi obtížně. Napomoci může zejména tzv. zkušební doba, což je přiměřená doba, po kterou má mít osvojitel osvojované dítě v péči ještě před osvojením (předopční péče), a dále také zpráva úřadu péče o mládež, příp. zprostředkovatele osvojení. V pochybnostech se má od osvojení upustit.⁵⁰

a) Souhlas dítěte

Jestliže je dítě mladší 14 let nebo jestliže není způsobilé k právním úkonům (např. z důvodu duševní poruchy dítěte), může tento souhlas udělit pouze zákonný zástupce dítěte. Zmíněný věk dítěte souvisí s německým pojetím způsobilosti k právním úkonům, kdy německé občanské právo zná 3 věkové hranice, a sice 7, 14 a 18 let. Do 7 let věku je dítě úplně nezpůsobilé k právním úkonům a projev vůle takového dítěte je nicotný. Dosažením věku 7 let získává dítě tzv. omezenou způsobilost k právním úkonům, kdy k účinnosti právních úkonů takového dítěte je zapotřebí souhlasu jeho zákonného zástupce. Takový souhlas není vyžadován v případech, kdy z právního úkonu dítěte získává dítě pouze prospěch. Dosažením věku 18 let nabývá dítě zletilosti a je plně způsobilé k právním úkonům.

Pokud osvojenec již dosáhl 14 let, musí udělit souhlas s osvojením osvojenec osobně, přičemž k účinnosti tohoto souhlasu je ještě zapotřebí souhlasu jeho zákonného zástupce. Dítě může svůj souhlas odvolat až do právní moci rozhodnutí o osvojení. Toto odvolání souhlasu musí být učiněno písemně ve formě veřejné listiny

⁵⁰ Srov. rozhodnutí německého Spolkového soudního dvora – BGH FamRZ 57, 126.

(öffentliche Beurkundung). Souhlas zákonného zástupce k tomuto odvolání souhlasu již však zapotřebí není.

Pokud je to s ohledem na věk a rozumovou vyspělost dítěte možné, je dítě v řízení o osvojení také slyšeno. Názor dítěte na osvojení a jeho vztah k osvojitelům není v tomto případě totéž jako souhlas dítěte s osvojením popsáný výše, avšak názor dítěte hraje samozřejmě důležitou roli při rozhodování o osvojení. Mimoto si soud vždy vyžádá posudek úřadu péče o mládež o způsobilosti osvojitele (§ 56d FGG) a odborné vyjádření zprostředkovatele osvojení. Pokud jsou splněny všechny zákonné předpoklady (mimo jiné také slyšení osvojence), vysloví opatrovnický soud usnesením souhlas s osvojením. Zákonné předpoklady a účinky osvojení jsou rozdílné podle toho, zda jde o osvojení nezletilé nebo zletilé osoby.

b) Souhlas rodičů osvojovaného dítěte

S osvojením dítěte musí vyslovit souhlas oba rodiče dítěte. Nejdříve je možné tento souhlas udělit po 8 týdnech od narození dítěte (§ 1747 odst. 2 BGB). Jak je patrné, tato lhůta je ještě o 2 týdny delší než v naší právní úpravě. Takto lze souhlas udělit i v případech, kdy biologičtí rodiče dítěte osvojitele neznají (např. si nepřejí je poznat). Toto ustanovení rovněž umožňuje tzv. „inkognito osvojení“⁵¹, kdy má být zabráněno pozdějšímu narušení vztahu mezi osvojitelem a dítětem ze strany biologických rodičů. Tento souhlas však lze udělit, pouze pokud již konkrétní osvojitelé podali návrh na osvojení, jen biologickým rodičům nejsou a nebudou tito osvojitelé známi. Není tedy možné dát souhlas s osvojením předem, aniž by existoval konkrétní osvojitel, který podal návrh na osvojení dítěte.

Pokud rodiče dítěte nejsou manželé a zároveň nevyjádřili vůli ke společné péči o dítě, může být souhlas otce s osvojením udělen již před narozením dítěte. Pakliže otec dítěte požádal o převzetí rodičovské péče, může být o osvojení rozhodnuto teprve poté, co bude rozhodnuto o návrhu otce na převzetí rodičovské péče. Otec dítěte se může rovněž vzdát práva na převzetí rodičovské péče.

⁵¹ Schellhammer, K. Zivilrecht nach Anspruchsgrundlagen: Familienrecht samt Verfahren in Familien- und Betreuungssachen. Heidelberg: C.F.Müller, 1998.

Ustanovení § 1748 BGB pak stanoví pravidla pro nahrazení souhlasu jednoho z rodičů. Na návrh dítěte opatrovnícký soud nahradí souhlas rodičů dítěte za splnění následujících podmínek:

- rodič dlouhodobě hrubě porušuje své povinnosti vůči svému dítěti, nebo chování rodiče k dítěti svědčí o tom, že je mu dítě lhostejné (nezájem o dítě) a zároveň
- pokud by neosvojení dítěte znamenalo pro dítě nepřiměřenou újmu (znevýhodnění – Nachteil).

Za splnění výše uvedených podmínek soud obligatorně souhlas rodiče nahradí. Naproti tomu fakultativně může soud souhlas rodiče s osvojením nahradit v případě, kdy porušování rodičovských povinností sice není dlouhodobé, ale toto porušení povinností je zvlášť závažné, tj. má vyšší intenzitu a dítě by podle všeho nemohlo být dlouhodobě svěřeno do péče tohoto rodiče.

V případě projeveného nezájmu o dítě, který však zároveň není dlouhodobým hrubým porušením rodičovských povinností vůči dítěti, může být souhlas rodiče nahrazen, pokud úřad péče o mládež nejprve o této možnosti rodiče poučil a od tohoto poučení uplynuly alespoň 3 měsíce. O této lhůtě musí být rodič rovněž poučen. Výše zmíněného poučení však není třeba, jestliže rodič změnil svůj pobyt, aniž by zanechal adresu nového pobytu, a úřad péče o mládež nemohl ve stanovené lhůtě 3 měsíců přes náležitě šetření zjistit novou adresu pobytu rodiče.

Souhlas rodiče může být také nahrazen, není-li tento rodič dlouhodobě schopen péče a výchovy dítěte z důvodu zvlášť závažné duševní choroby nebo jiné zvlášť závažné překážky. Souhlas rodiče není třeba, jestliže tento rodič není dlouhodobě schopen tento souhlas udělit nebo jestliže je jeho pobyt dlouhodobě neznámý.

c) Souhlas manžela osvojitele

K osvojení dítěte manželem, je nutný také souhlas druhého manžela. Soud může souhlas manžela nahradit pouze na návrh osvojitele. Souhlas manžela však nesmí být nahrazen, pokud tomuto nahrazení odporují oprávněné zájmy tohoto manžela a rodiny.

Souhlas manžela není třeba, není-li tento manžel dlouhodobě schopen takový souhlas udělit nebo je-li jeho pobyt dlouhodobě neznámý.

d) Souhlas manžela osvojence

Nastat může i případ, kdy je osvojována osoba již provdaná či ženatá. V tomto případě musí vyslovit souhlas s osvojením této osoby také manžel tohoto osvojence.

Ve všech případech udělení souhlasu se vyžaduje forma notářského zápisu (notarielle Beurkundung), přičemž udělení souhlasu je účinné okamžikem jeho doručení soudu. Souhlas také nemůže být podmíněn nebo omezen časovým určením a je, vyjma souhlasu dítěte staršího 14 let (viz výše), neodvolatelný. Zastoupení při tomto právním úkonu je vyloučeno.

2. Zrušení osvojení

Vzhledem k tomu, že osvojením dítěte dochází k velmi zásadní změně v postavení dítěte, lze osvojení zrušit pouze ve výjimečných případech, a to jak v případě zrušení osvojení na návrh, tak v případě zrušení osvojení z moci úřední. Tak jako o osvojení rozhoduje soud usnesením, tak ke zrušení osvojení dochází právní mocí usnesení o zrušení osvojení, přičemž toto usnesení má konstitutivní účinky, tzn. působí od právní moci do budoucna, nikoliv zpětně. Ze zpětné účinnosti rozhodnutí existuje výjimka (§ 1764 odst. 1 BGB), kterou je rozhodnutí o zrušení osvojení po smrti osvojitele, který podal návrh na zrušení osvojení, nebo po smrti osvojence, který podal návrh na zrušení osvojení. Takovéto zrušení osvojení má stejné účinky, jakoby bylo zrušeno před smrtí osvojitele či osvojence.

Zrušením osvojení se opět obnovují příbuzenské vztahy osvojence a jeho dětí k jeho biologickým příbuzným se všemi právy a povinnostmi, s výjimkou rodičovské zodpovědnosti biologických rodičů, která se neobnovuje, pokud tak soud nerozhodne usnesením. Jinak musí soud dítěti ustanovit poručníka.

Je-li dítě osvojeno jako společné dítě manželským párem a osvojení je zrušeno pouze vůči jednomu z manželů - osvojitelů, ruší se podle § 1764 odst. 5 BGB příbuzenské vztahy dítěte výlučně k tomuto osvojiteli. Příbuzenský vztah

k biologickému rodiči se však neobnovuje, neboť osvojení k druhému osvojiteli stále trvá.

Osvojení může být zrušeno pouze ze zákonem stanovených důvodů, jejichž výčet je taxativní. Důvody zrušení osvojení lze rozdělit do 2 skupin, a sice podle toho, zda ke zrušení osvojení došlo na návrh (§ 1760 BGB) či z úřední povinnosti (§ 1763 BGB).

a) Zrušení osvojení na návrh

Osobami oprávněnými k podání návrhu na zrušení osvojení jsou ty osoby, bez jejichž účinného („wirksam“) návrhu či souhlasu by k osvojení nemohlo dojít. Do úvahy tak přichází osvojitel, osvojené dítě a rodiče dítěte. U dítěte, které není způsobilé k právním úkonům nebo které dosud nedosáhlo věku 14 let, a u osvojitele, který není způsobilý k právním úkonům, může podat návrh na zrušení osvojení pouze jejich zákonný zástupce. Osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům je pouze omezena, nepotřebuje k podání návrhu na zrušení osvojení souhlas zákonného zástupce. V jiných případech je zastoupení, obdobně jako při udělení souhlasu s osvojením, vyloučeno. Návrh na zrušení osvojení musí být notářsky ověřen a musí být podán ve lhůtě 1 roku, jejíž počátek je závislý na tom, ze kterého důvodu je návrh podáván. Ustanovení § 1760 odst. 1 BGB upravuje zrušení osvojení z důvodu neúčinnosti („Unwirksamkeitsgründe“) některého z potřebných souhlasů či návrhu na osvojení v řízení o osvojení, které osvojení předcházelo. Důvody neúčinnosti takových projevů vůle jsou vyjmenovány taxativně v § 1760 odst. 2 BGB a jedná se o tyto důvody:

- Projev vůle byl učiněn ve stavu bezvědomí nebo v přechodné duševní poruše, dále navrhovatelem nebo dítětem nezpůsobilým k právním úkonům, anebo souhlas s osvojením udělilo dítě mladší 14 let namísto svého zákonného zástupce. Obecně jsou tyto vady právních úkonů uvedeny v § 105 BGB a mají za následek nicotnost takových právních úkonů. Speciální ustanovení § 1760 odst. 2 BGB však hovoří o neúčinnosti právního úkonu, které se navrhovatel musí dovolat svým návrhem.

- Osoba, která učinila příslušný právní úkon (podala návrh na osvojení nebo vyslovila souhlas s osvojením), nevěděla, že se jedná o osvojení či nechtěla podat návrh na osvojení či udělit souhlas s osvojením anebo osvojitel se mýlil v osobě dítěte či naopak - dítě se mýlilo v osobě osvojitele. V obecných ustanoveních BGB v § 119 je rovněž obecně upravena odporovatelnost právních úkonů („Anfechtbarkeit“) z důvodu omylu.
- Projev vůle byl učiněn dotčenou osobou jednající v omylu vyvolaném podvodem týkajícím se podstatných okolností. Obecně je rovněž tato vada právního úkonu upravena v § 123 BGB a tyto právní úkony lze podle obecných ustanovení odporovat.
- Osoba byla přinucena k právnímu úkonu hrozbou (*vis compulsiva*).
- Souhlas rodiče byl v rozporu s ustanovení § 1747 odst. 2 BGB udělen předčasně, tedy před uplynutím 8 týdnů od narození dítěte.

Ve všech případech leží důkazní břemeno ohledně důvodů zrušení osvojení na navrhovateli.

Za splnění určitých, zákonem stanovených, podmínek se vadné osvojení nezruší, resp. takové zrušení osvojení je vyloučeno. Ohledně důvodů vyloučení zrušení osvojení nese důkazní břemeno protistrana. Vady osvojení, které představují důvod zrušení osvojení, je možné zhojit, a sice doplněním bezvadného návrhu na osvojení či souhlasu s osvojením či dodatečným potvrzením osvojení poté, co důvod ke zrušení osvojení odpadl. Důvod ke zrušení osvojení odpadne např. v případě, kdy dotčená osoba poté, co se stane opět způsobilou k právním úkonům, vysloví svůj souhlas s osvojením, nebo když uplyne lhůta potřebná k udělení souhlasu rodiče dítěte s osvojením a tento rodič vysloví svůj souhlas s osvojením. I v případě, kdy jsou splněny podmínky pro zrušení osvojení, soud nesmí osvojení zrušit, jestliže by zrušení osvojení závažným způsobem ohrožovalo zájmy dítěte. To však neplatí v případě, kdy převáží zájem osvojitele na zrušení osvojení (§ 1761 odst. 2 BGB). Na tomto místě je nutné zdůraznit, že zájem dítěte v tomto případě zcela výjimečně ustupuje zájmu osvojitele.

b) Zrušení osvojení z moci úřední

Podle § 1763 BGB může soud bez návrhu zrušit osvojení nezletilého dítěte.

Podmínky pro zrušení osvojení jsou 3 a musí být splněny kumulativně:

- dítě je dosud nezletilé,
- zrušení osvojení je odůvodněno závažnými skutečnostmi,
- biologický rodič nebo v případě osvojení společného dítěte, jeden z osvojitelů, je schopný převzít péči o dítě, anebo zrušení osvojení umožní nové osvojení dítěte.

3. Osvojení nezletilého dítěte

a) Předpoklady

Osvojení nezletilého dítěte zakládá plnohodnotný vztah rodič – dítě se všemi právními důsledky. Oproti tomu jsou právní následky osvojení zletilé osoby omezené. Zákon upravuje předpoklady osvojení, soudní výrok o osvojení, právní následky osvojení a předpoklady a právní následky zrušení osvojení. Podle § 1741, odst. 1 BGB je osvojení dítěte přípustné, pokud „slouží blahu dítěte“ a dá se očekávat, že mezi osvojitelem a dítětem vznikne vztah rodič - dítě. Osvojení má také předcházet přiměřená zkušební doba, po kterou měl budoucí osvojitel dítě v péči (§ 1744 BGB).

b) Účinky

Osvojením nabývá osvojenec právního postavení dítěte osvojitelů, postavení společného dítěte nabývá osvojenec v případě osvojení manželským párem anebo manželem rodiče dítěte. Kdo není sezdán s jinou osobou může osvojit dítě pouze sám, nikoliv např. se svým druhem jako dítě společné. Naopak manželský pár může osvojit dítě pouze společně s 2 výjimkami: osvojuje-li manžel dítě svého manžela

nebo je-li druhý manžel nezpůsobilý k právním úkonům či dosud nedosáhl věku 21 let. Osvojením získává také osvojený příjmení osvojitelů.

Jen v oblasti osvojení nezletilců existuje tzv. úplná adopce. Podle § 1754 odst. 2 BGB získá adoptované dítě stejné postavení jako dítě vlastní. Osvojené nezletilé dítě a jeho potomci se tak stanou příbuznými osvojitele (osvojitelů) a jeho (jejich) rodiny. Osvojovaný bude mít nadále všechna práva a povinnosti vůči osvojiteli (osvojitelům) a jeho rodině, zejména tak vzniká rodičovská zodpovědnost osvojitele vůči osvojení, vzájemná vyživovací povinnost a zákonná dědická posloupnost. To platí např. pro dědění ze zákona podle §§ 1924 an. BGB (adoptivní dítě náleží do první dědické skupiny), neopominutelného dědice podle §§ 2303 an. BGB atd. Podle § 1755 odst. 1 BGB zanikají příbuzenské vztahy a z nich vyplývající práva a povinnosti k dosavadním příbuzným. Nároky dítěte, které vznikly před osvojením, např. sirotčí peníze, důchody a jiné opakující se dávky zůstávají nedotčeny, to však neplatí pro nároky na výživné. Výklad této výjimky však není nesporný. Podle některých názorů zůstává i po právní moci usnesení o vzniku osvojení zachován nárok dítěte na nedoplatek na výživném.⁵²

Z výše uvedeného typu úplné adopce existují výjimky, kdy příbuzenský poměr osvojence k původním příbuzným nezaniká zcela. Pokud osvojuje jeden z manželů dítě druhého manžela, pak pochopitelně zanikají příbuzenské vztahy pouze k jednomu biologickému rodiči (§ 1755 odst. 2 BGB). V této souvislosti je třeba uvést, že dříve zákonem upravený institut „nemanželského dítěte“, byl z důvodu uplatnění zásady rovného zacházení s manželskými i nemanželskými dětmi zrušen zákonem ve věcech péče o nezletilé ze 16. prosince 1997.⁵³

Další výjimkou je případ, kdy jsou osvojitelé s osvojovaným dítětem v příbuzenském poměru ve 2. nebo 3. stupni (§ 1589 3. věta BGB) anebo sešvagření, pak zaniká příbuzenský vztah dítěte a jeho potomků pouze k jeho rodičům (§ 1756 odst. 1 BGB). Všechny ostatní příbuzenské vztahy zůstávají nedotčeny. Toto ustanovení má na mysli případy osvojení prarodiči, sourozencem, strýcem nebo

⁵² Srov. rozhodnutí německého Spolkového soudního dvora – BGH NJW 81, 2298.

⁵³ Čl. 2 Úmluvy o právech dítěte (srov. sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.).

tetou, když například vlastní rodiče zemřeli nebo se rozvedli a ani jeden rodič nepřevzal péči o dítě.

Podle § 1756 odst 2 BGB nezaniká příbuzenský vztah dítěte k příbuzným zemřelého rodiče, pokud dítě osvojuje manžel druhého rodiče, jehož dřívější manželství skončilo smrtí původního manžela. V tomto případě zde není potřeba rušit zcela příbuzenské vztahy k rodině zemřelého rodiče. Je zbytečné, aby např. prarodiče, kteří již ztratili smrtí své dítě, ztratili osvojením ještě své vnouče. Toto ustanovení však neplatí v případě rozvodu vlastních rodičů.

4. Osvojení zletilé osoby

Podle § 1767 odst. 1 BGB může být zletilá osoba osvojena, jestliže je to mravně odůvodněno, zejména pokud mezi osvojencem a osvojitelem vznikl vztah podobný vztahu rodič - dítě. Podle odst. 2 téhož ustanovení platí pro osvojení zletilé osoby přiměřeně ustanovení o osvojení nezletilé osoby, pokud ze zvláštních ustanovení nevyplývá něco jiného. Ustanovení § 1770 BGB však omezuje účinky osvojení zletilé osoby, a to tak, že se tyto účinky nevztahují již na příbuzné osvojitelů. Manžel osvojitele není s osvojencem nijak spřízněný. Z § 1770 odst. 2 BGB pak vyplývá, že práva a povinnosti vyplývající z příbuzenského poměru osvojence a jeho dětí vůči biologicky příbuzným nejsou dotčena, tzn. že v případě smrti osvojence dědí jeho biologičtí i adoptivní rodiče vedle sebe jako dědicové v druhé dědické skupině. Pokud zemře osvojitel, bude po něm dědit jeho osvojenec. Pokud osvojenec zemře později bezdětný, připadne dědictví jeho biologickým příbuzným, neboť původní příbuzenské vztahy, jak bylo již řečeno výše, osvojením nezanikají. Osvojitel je povinen poskytovat výživné osvojenci a jeho potomkům přednostně před biologickými příbuznými osvojence. V řízení o osvojení zletilé osoby se jinak použijí ustanovení upravující osvojení nezletilé osoby, pokud část upravující osvojení zletilé osoby neupravuje některé otázky speciálně.

Návrh podává společně budoucí osvojitel a zletilá osoba. Osvojovaná zletilá osoba tak místo vyslovení souhlasu s osvojením, jako je tomu u osvojení nezletilé osoby, přímo podává spolu s osvojitelem návrh na osvojení. Pokud tato zletilá osoba není způsobilá k právním úkonům, podává za ni návrh její zákonný zástupce.

Ustanovení § 1769 BGB stanoví tzv. zákaz osvojení. Osvojení nesmí být vysloveno v případě, kdyby mu odporovaly zájmy osvojence nebo osvojitelů.

Přesto i zletilou osobu lze na návrh osvojitele a osvojence osvojit se stejnými účinky, jako má osvojení nezletilé osoby. Zákon v ustanovení § 1772 odst. 1 BGB předvídá 4 možné případy takového osvojení:

- současně se zletilým osvojencem je osvojován jeho nezletilý sourozenec nebo již dříve tento nezletilý sourozenec byl osvojitelem osvojen,
- osvojenec byl přijat do rodiny osvojitelů již v době, kdy osvojenec nebyl zletilý,
- osvojitel osvojuje zletilé dítě svého manžela,
- v době podání návrhu na osvojení nebyl osvojenec zletilý, avšak zletilosti dosáhl během řízení o osvojení.

Výše uvedené ustanovení § 1772 odst. 1 BGB se však nepoužije, pokud v daném případě odporuje použití tohoto ustanovení zájmu biologických rodičů na tom, aby zůstal zachován jejich příbuzenský vztah k osvojenci.⁵⁴

Osvojení zletilé osoby lze zrušit na návrh osvojitele a osvojence pouze ze závažných důvodů. Pro zrušení osvojení zletilé osoby opět platí přiměřeně ustanovení upravující zrušení osvojení nezletilé osoby.

5. Zprostředkování osvojení

Řízení o osvojení dítěte předchází proces zprostředkování adopce, ve kterém se vyhledávají děti, které postrádá rodičovskou péči, vhodní a způsobilí rodiče a naopak, kde se žadatelům o osvojení vyhledává vhodné dítě. Podle odhadu 40–60 % všech adopcí (3.000 – 5.000 adopcí ročně) je v SRN výsledkem zprostředkovatelské činnosti.⁵⁵ Zprostředkovatelská činnost byla poprvé upravena zákonem v roce 1939. Po rozdílné úpravě v jednotlivých zemích SRN byl v roce 1951 schválen spolkový

⁵⁴ Finke, F., Garde, R. Familienrech in der anwaltlichen Praxi. 4. Auflage. Bonn: Dt. Anwaltverlag, 2001, str. 895 (§ 8, marg. č. 94)

⁵⁵ Rebmann, K., Lüderitz, A. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Band 8, Familienrecht II, §§ 1589-1921. 3. Auflage. München: C.H.Beck, 1992, str. 983.

zákon o zprostředkování osvojení. Skrovná právní úprava byla doplněna předpisy úřadů péče o mládež, blíže upravující cíle a obsah této činnosti. Reforma zprostředkování adopce šla ruku v ruce s reformou osvojení. Výsledkem je tedy současný zákon o zprostředkování osvojení a o zákazu zprostředkování náhradních matek (AdVermiG), jenž nabyl účinnosti dne 1.1.1977. Novelou zákona ze dne 27.11.1989 reagoval zákonodárce na rostoucí problém, zejména v souvislosti s osvojením dětí ze zahraničí, spočívající ve využívání žen ke zplození dítěte za odměnu. Z tohoto důvodu byla do zákona doplněna část 2. a 3. upravující trestněprávní a správněprávní odpovědnost za určitá jednání, která jsou v rozporu s tímto zákonem.

Zprostředkování osvojení je vymezeno hned v § 1 AdVermiG. Je jím spojení dětí mladších 18 let a osob, které hodlají osvojit dítě (žadatelů o osvojení) za účelem osvojení. Zprostředkování osvojení je také prokázáním příležitosti osvojit dítě, a to i tehdy, když se dítě ještě ani nenarodilo a dokonce ani není počaté (např. poukazem na manželský pár, který si přeje osvojit dítě, nebo matku, která hodlá předat své dítě k osvojení). Zprostředkování osvojení může být provedeno již před narozením dítěte. Pokud se zprostředkování osvojení uskuteční již před početím dítěte, mohlo by se z povahy věci jednat o zprostředkování náhradní matky a tudíž též o zprostředkování adopce.⁵⁶ Ustanovení § 1 třetí věta AdVermiG stanoví fikci, že zprostředkování náhradní matky není zprostředkováním adopce, aby nedocházelo k pochybám ani v případech, kdy zprostředkovatelskou činnost vykonávají oprávnění zprostředkovatelé. Zprostředkováním adopce není rovněž zprostředkování fiktivního otce („Scheinvater“), tj. muže, který na základě uznání otcovství vytvoří právní vztah k dítěti (tzn. legitimací dítěte získá právo jeho svěřením do péče), ačkoliv dítě nebylo tímto mužem počato. Přirozeně takováto činnost, která je založena na obcházení zákona, nemůže být předmětem činnosti zákonem povolaných zprostředkovatelů osvojení. Výslovně ji zakazuje § 5 odst. 4 AdVermiG.

Ustanovení § 2 odst. 1 AdVermiG stanoví, kdo je oprávněn zprostředkovat adopci. Oprávněnými zprostředkovateli jsou:

⁵⁶ Roth-Stielow, K. Adoptiongesetz, Adoptionsvermittlungsgesetz. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH Stuttgart Berlin Köln Mainz, 1976

- úřad péče o mládež a zemský úřad péče o mládež,
- místní nebo ústřední obecně prospěšné spolky.

Úřad péče o mládež smí vyvíjet zprostředkovatelskou činnost, pouze pokud zřídil úřad pro zprostředkování adopce („Adoptionsvertmittlungsstelle“). Zemský úřad péče o mládež je povinen zřídít ústřední úřad pro osvojení („zentrale Adoptionsstelle“). Úřady péče o mládež sousedících obcí nebo krajů mohou se souhlasem zemského úřadu péče o mládež vytvořit společný úřad pro zprostředkování adopce. Zrovna tak mohou zemské úřady péče o mládež zřídít společný ústřední úřad pro osvojení.

Obecně prospěšné spolky mohou vyvíjet zprostředkovatelskou činnost za předpokladu, že mají sídlo na území SRN a současně že byly ústředním úřadem pro osvojení zřízeným zemským úřadem pro péči o mládež právně uznány jako úřady pro zprostředkování adopce. Tyto obecně prospěšné spolky pak spolupracují při zprostředkování osvojení s úřady péče o mládež a jejich úřady pro zprostředkování adopce.

AdVermiG upravuje rovněž podmínky personálního obsazení úřadů zprostředkování adopce.

Mimoto v případě mezinárodní adopce je oprávněna zprostředkovat osvojení také Mezinárodní sociální služba se sídlem ve Frankfurtu.

Mimo vyjmenované subjekty není nikdo jiný oprávněn zprostředkovávat osvojení (§ 5 odst. 1 AdVermiG). Zákaz zprostředkování osvojení neplatí pro osoby, které jsou s žadatelem o osvojení nebo s dítětem příbuzní nebo sešvagřeni, a to až do 3. příbuzenského stupně. Pro ostatní osoby neplatí zákaz zprostředkování osvojení pouze tehdy, pokud se jedná o ojedinělý případ bezúplatné pomoci k osvojení konkrétního dítěte konkrétním žadatelem o osvojení, avšak tuto skutečnost je dotčená osoba povinna neprodleně oznámit úřadu pro zprostředkování adopce nebo úřadu pro péči o mládež. Zákaz zprostředkování adopce se může dotýkat především porodních asistentek, lékařů a nemocničního personálu. V určitých ojedinělých případech tedy i tyto a jiné osoby mohou zprostředkovat, či lépe řečeno napomoci, osvojení, pokud však je s tímto postupem seznámen odborně vybavený úřad, aby tak mohl korigovat případně nevhodné osvojení.

Ustanovení § 5 odst. 3 AdVermiG dále výslovně zakazuje, aby těhotné ženy, které mají své bydliště nebo obvyklý pobyt v okruhu místní působnosti AdVermiG, porodily své dítě někde jinde, tedy tam, kde by se na ně nevztahoval AdVermiG, a to za tím účelem, aby dítě mohly dát k adopci a činily tak tzv. „podnikatelsky“ či „po živnostensku“. Stejně tak je zakázáno jim k tomuto poskytnout jakoukoliv pomoc.

O posledním ze zákazů zprostředkování adopce byla již řeč výše, zakázáno je tedy vykonávat zprostředkovatelskou činnost, která má za cíl trvalé osvojení dítěte třetí osobou, zejména kdy muž ačkoliv není biologickým otcem dítěte, uzná své otcovství.

V § 6 AdVermiG je upraven zákaz inzerce či jakýchkoli jiných veřejných oznámení, kterými by se vyhledávaly děti k osvojení či žadatelé o osvojení. I z tohoto zákazu jsou stanoveny výjimky, a sice je-li v uveřejněném oznámení uveden pouze údaj o adrese úřadu pro zprostředkování adopce či ústředního úřadu pro adopci a nikoliv adresa či jakýkoliv identifikující údaj o žadateli o osvojení či o dítěti. Tento zákaz platí samozřejmě i pro ještě nenarozené či nepočaté děti. Zákaz inzerce vyhledávající či nabízející náhradní matku nebo objednavatele náhradní matky je upraven samostatně v § 13d AdVermiG a je upraven jako zákaz absolutní bez jakýchkoli výjimek.

Pokud jde o samotný proces zprostředkování osvojení, pak AdVermiG v § 7 ukládá zprostředkovatelům osvojení povinnost provést potřebná šetření u žadatelů o osvojení, dítěte a jeho rodiny za účelem přípravy zprostředkování adopce, a to bez zbytečného odkladu poté, co se dozví o možnosti zprostředkování adopce určitému dítěti. Zejména je třeba prověřit, zda je žadatel o osvojení vhodným osvojitelem z hlediska osobnosti dítěte a jeho zvláštních potřeb. Pokud lze předpokládat, že k osvojení dítěte bude po jeho narození udělen jeho rodiči souhlas, měla by být potřebná šetření u žadatelů o osvojení zahájena již před narozením dítěte. S výsledky šetření se seznámí všechny dotčené osoby.

Dítě může být svěřeno žadatelům o osvojení do preadopční péče, teprve poté, co provedené šetření vedlo k závěru, že žadatelé o osvojení jsou vhodnými osvojiteli. Dříve nesmí být dítě do preadopční péče svěřeno. V souvislosti se zprostředkováním osvojení plní úřady pro zprostředkování adopce také poradenskou činnost, zejména před a po dobu preadopční péče. Zákon však zcela logicky neukládá úřadům pro

zprostředkování adopce žádnou informační povinnost ve vztahu k biologickým rodičům dítěte, a to ani po dobu preadopční péče, natož po osvojení dítěte.

V případě, že se úřadu pro zprostředkování adopce nepodaří svěřit dítě do péče žadatelů o osvojení za účelem pozdějšího osvojení ve lhůtě 3 měsíců od skončení šetření, je tento úřad povinen informovat ústřední zemský úřad péče o mládež. Ústřední zemský úřad péče o mládež může v konkrétním případě převzít celé zprostředkování osvojení.

Jak bylo již výše uvedeno, novelou AdVermiG z roku 1989 byl do tohoto zákona včleněn nový díl upravující institut náhradní matky. Ustanovení § 13a AdVermiG definuje náhradní matku jako ženu, která je na základě dohody připravena se nechat oplodnit (uměle či přirozenou cestou) a dítě, které se takto narodí předat třetí osobě k osvojení. Náhradní matka tak buď dává k dispozici své vlastní vajíčko, nebo pouze nosí dítě, které s ní nemá geneticky nic společného. Ustanovení § 13c AdVermiG obsahuje absolutní zákaz zprostředkování jakéhokoli typu náhradní matky.

AdVermiG obsahuje také zvláštní skutkové podstaty přestupků a trestných činů, které souvisí se zprostředkováním osvojení. V právním řádu SRN je řada zákonů, které obsahují i trestněprávní normy, které vymezují skutkové podstaty trestných činů týkající se dané právní oblasti. Zvláštní část trestního práva hmotného tak není koncentrována pouze v jednom trestním kodexu, ale je obsažena v ustanoveních i jiných zákonů než jen trestního zákoníku (jde o tzv. vedlejší trestní právo). Přestupku podle § 14 AdVermiG se dopustí ten, kdo zprostředkuje osvojení v rozporu s ustanovením § 5 odst. 1 nebo 4, tj. osvojení zprostředkuje osoba, která k tomu není podle výše citovaných ustanovení oprávněna. Přestupku se dále dopustí ten, kdo poruší rovněž výše zmíněný zákaz inzerce podle § 6 odst. 1 AdVermiG. Trestného činu podle § 14b AdVermiG se pak dopustí ten, kdo nabízí či poskytuje zprostředkování náhradní matky za účelem osvojení dítěte. Za tento trestný čin mu může být uložen trest odnětí svobody až na jeden rok nebo peněžitý trest. Ustanovení § 14b odst. 2 AdVermiG obsahuje kvalifikovanou skutkovou podstatu, podle níž bude potrestán trestem odnětí svobody až na dva roky nebo peněžitým trestem, kdo zprostředkováním náhradní matky získá majetkový prospěch nebo si jej nechá slíbit. Pokud navíc pachatel zprostředkovává náhradní matku tzv. „po

živnostensku“, hrozí mu trest odnětí svobody až na tři léta nebo peněžitý trest. Ve všech těchto případech je pachatelem tohoto trestného činu zprostředkovatel osvojení, nikoliv sama náhradní matka nebo zájemce o zprostředkování náhradní matky.

V. Závěr

Ve své práci jsem se zabývala problematikou osvojení se zaměřením na jeho podmínky a zprostředkování. Po výkladu pojmů náhradní rodinné péče a osvojení jsem vymezila základní dělení osvojení, s nímž jsem pracovala dále v textu. Těžiště mé práce je v kapitole třetí, kde jsem nejprve uvedla historický vývoj právní úpravy dané problematiky za trvání samostatného Československa, resp. České republiky. Následoval výklad problematiky osvojení podle současné právní úpravy, přičemž jsem se zaměřila především na předpoklady a podmínky osvojení, na problematiku zprostředkování osvojení a pravomoc nestátních subjektů v řízení o osvojení. Následně jsem uvedla legislativní návrhy z posledních let, z nichž jeden byl v pozměněné podobě přijat, další nikoli. Neopomněla jsem zmínit ani návrh nového občanského zákoníku, který by měl upravovat i právo rodinné. V poslední kapitole jsem se věnovala právní úpravě osvojení v sousední Spolkové republice Německo.

Citlivou otázkou, které se také ve své práci dotýkám, je pravomoc nestátních subjektů při vzniku osvojení, zejména jejich participace na zprostředkování osvojení. Odbornou i laickou veřejnost názory na tuto otázku dělí na dva tábory. Jedni zastávají širokou účast nestátních subjektů na zprostředkování osvojení, druzí naopak jsou proti takové účasti. Do první skupiny patří především osoby z praxe, včetně řady pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany krajských úřadů. Názor na druhém místě zastává především teorie a někteří praktici z ministerstva jakožto orgánu sociálně-právní ochrany.

Pravomoci nestátních subjektů v řízení, které přísně reguluje stát, závisí vždy na přístupu státu, na tom, jaký prostor stát těmto subjektům ponechá. To souvisí i s celkovým pojetím a koncepcí státu, zda stát bude vycházet z principů liberálních či konzervativních. V historickém přehledu jsme mohli vidět, že od padesátých let byla u nás zavedena silná kontrola státu, že byl ponechán malý (resp. téměř žádný) prostor pro soukromou iniciativu, což souviselo s etatizací celé společnosti. Tak nebylo např. již nadále připuštěno osvojení osoby zletilé, které jsme znali z úpravy minulé, tzv. prvorepublikové, a k němuž se zřejmě budeme vracet (snad po vzoru právě prvorepublikové úpravy, či po vzoru úpravy německé, popř. jiných demokratických

států), podobně se celkově změnila koncepce úpravy osvojení, které již nadále nevznikalo na základě smlouvy, ale výhradně rozhodnutím soudu, nově také bylo funkcí osvojení poskytnout dítěti náhradní rodinnou péči. Za tehdejší úpravy z pochopitelných důvodů nezbyvalo pro nestátní subjekty v procesu osvojení místa.

Po roce 1989 nastaly v celé společnosti velké změny, které měly přispět k tzv. deetatizaci společnosti. Tomu se nevyhnula ani úprava rodinného práva a řízení jeho se týkající, i když řada dřívějších osvědčených principů zůstala zachována. Nejvýraznější změny z devadesátých let se týkaly především institutu manželství (např. opětovné zavedení církevního sňatku, usnadnění rozvodu zavedením § 24a ZOR), přičemž poslední významný rodinně-právní zákon o registrovaném partnerství ukazuje, že ani v oblasti partnerství dvou osob nebylo tehdy dosaženo maxima. Ovšem bouřlivá devadesátá léta se významně dotkla i institutu osvojení. Po určitém uvolnění podmínek v polovině devadesátých let byl dán nestátním subjektům prostor k účasti na procesu osvojení.

Po roce 2000 dochází ke snahám pravomoc těchto nestátních subjektů vymezit přesnými mantinely, vrcholem pak byl zákon č. 134/2006 Sb., který výslovně nestátním subjektům zakázal zprostředkovávat osvojení. Důvod těchto snah je nasnadě, je zde obava, že státem nekontrolované subjekty, resp. jejich zaměstnanci, svého postavení zneužijí k nelegálnímu obchodu s dětmi. Není mi však známo, že by proběhlo jediné trestní stíhání zaměstnance nestátního subjektu za obchodování s dětmi, které je u nás trestné od roku 1992 (srov. § 216a trestního zákona).⁵⁷ Naopak ale vím o případech, kdy pracovnice Fondu ohrožených dětí v úzké spolupráci s orgány činnými v trestním řízení takovým obchodům několikrát zabránily, když reagovaly na inzerát nabízející dítě, přičemž se ukázalo, že budoucí matka tak činila za účelem získání finančního prospěchu.⁵⁸

Proti uvedeným nepodloženým obavám ze zneužití možnosti zprostředkovat osvojení stojí desítky úspěšně zprostředkovaných osvojení (byť vlastně

⁵⁷ Takový případ by jistě vešel ve všeobecnou známost, neboť by mu bezpochyby byla dána náležitá publicita ve sdělovacích prostředcích.

⁵⁸ Dokonce byly takovéto spolupráce úspěšné a vedly k odhalení a stíhání pachatelů této trestné činnosti.

realizovaných v rozporu se zákonem), které byly později schváleny soudem. Nadto není vyloučeno, že stejné riziko obchodování s dětmi hrozí u pracovníků státních orgánů, které jsou ke zprostředkování osvojení povolány. Mělo by proto být i jim zakázáno takové zprostředkování?

Jedním z dalších významných argumentů proti tomu, aby nestátní subjekty zprostředkovály osvojení, je nemožnost kontroly státu nad kvalitou pracovníků takových nestátních subjektů. Ovšem i tomu by se dalo zamezit jinak, než paušálním znemožněním všem nestátním subjektům participovat na zprostředkování osvojení. Jedním z takových preventivních nástrojů by mohlo být získávání zvláštních koncesí, licencí apod., v rámci jejichž udělování by stát mohl dostatečně prověřit uchazeče o tyto koncese či licence. Koneckonců určitá forma této kontroly funguje již dnes v rámci udělení pověření nestátnímu subjektu k výkonu sociálně-právní ochrany. Podobně je tomu přece i v jiných povoláních, při nichž se významně zasahuje do lidských životů, a přesto nepopíráme, že by tak nemohly činit osoby soukromé, které nejsou pod přímým vlivem státu (např. soukromí lékaři). Dalším nástrojem by mohla být určitá minimální míra a kvalita vzdělání, dále např. pravidelná povinná účast na vzdělávacích akcích apod.

Dalším z významných etických problémů účasti nestátních subjektů na osvojení je skutečnost, že tyto subjekty jsou financovány nejen ze státních dotací, ale také ze sponzorských a jiných darů. Právě tyto dary vzbuzují největší pochybnosti o tom, zda nejde o nelegální obchod s dětmi pod pláštěm „legálních“ příspěvků na fungování takového nestátního subjektu. Tomu ovšem lze předejít přísnou kontrolou účetnictví, zamezením přijetí daru od osvojitele či žadatele o osvojení, nebo od osob jemu blízkých či jím ovládaných či na něj jiným způsobem napojených (zejména od právnických osob pod vlivem takových osob). K tomu by mohla vést také pravidelná kontrola účetnictví ze strany státu, pravidelné audity apod.

Zůstává tak otázkou, zda je vhodnější cesta osvojení prostřednictvím méně flexibilních a pomalých státních orgánů, či zda nějakým způsobem více nevtáhnout do procesu zprostředkování osvojení nestátní organizace, které fungují z dotací státu, či jiných subjektů. K předejití obavám z obchodu s dětmi by bylo možné využít zkušeností např. ze sousedního Německa, u něhož jistě nemusíme mít obavu, že by bylo státem, který podporuje (nebo alespoň nezamezuje) obchodování s dětmi.

V SRN se totiž vydali tou cestou, že sice připouštějí zprostředkování osvojení nestátními subjekty, ale zároveň stanoví trestní odpovědnost osob, které by snad svého postavení zneužily, přičemž jim za takové jednání hrozí i poměrně vysoké tresty.

Podle mého názoru by i u nás mohly být nestátní subjekty více „vtaženy“ do procesu osvojení a jeho zprostředkování, s čímž by ruku v ruce šla i větší odpovědnost těchto subjektů za svou činnost. Ke zprostředkování osvojení by mohly být povolány pouze ty pověřené osoby, u kterých by zprostředkovací činnost byla prověřena a státem schválena (zákonem stanoveným způsobem aprobována). Nelze pominout, že velká většina osob, které chtějí osvojit dítě daleko spíše kontaktují s žádostí o pomoc nestátní subjekt než úřednice orgánu sociálně-právní ochrany. Těmto nestátním subjektům nezbude nic jiného než pouze odkázat tyto osoby opět na stát, s tím, že sice o vhodném dítěti k osvojení vědí, ale nemohou jeho osvojení zprostředkovat. Tito žadatelé o osvojení budou muset vyčkat, zda ke stejnému názoru dospěje i příslušný orgán sociálně-právní ochrany. Nelze se ubránit pocitu, že na poli zprostředkování osvojení se neustále svádí „boj“ mezi státními a nestátními subjekty, přičemž zájem obou je stejný. Všem jde přece o to, aby co nejvíce dětí žilo spokojeným a zdravým životem v rodinách a ne v ústavních zařízeních.

Vždyť při osvojení je vždy tím, kdo má poslední slovo a rozhodne o osvojení, nezávislý a nestranný soud.

Jak je patrné z mé práce, úprava osvojení není žádnou konstantou, která se v čase a prostoru nemění, naopak podle vývoje společnosti tato úprava reaguje na různé situace, které vývoj společnosti přináší. Proto tedy i úprava osvojení zcela jistě dozná dalších změn i v budoucnu. Přinejmenším bude jistě v novém občanském zákoníku problematika osvojení upravena podrobněji než dosud. Dosud provedené novelizace jsou pouze dílčí a upravují jen vybrané otázky. Neřeší však problematiku komplexně. Nový návrh rekonstrukce občanského zákoníku směřuje k posílení institutu rodiny, a to biologické rodiny, neboť je zájmem celé společnosti, aby dítě vyrůstalo ve své biologické rodině. Teprve až veškeré nástroje, které mohou napomoci fungování biologické rodiny, selžou, lze uvažovat o náhradním rodinném prostředí jako o krajním řešení této situace. Návrh občanského zákoníku se také vrací

k již osvědčenému institutu osvojení osoby zletilé, staronovou terminologií svéprávné, což je bezpochyby krok správným směrem.

VI. Seznam literatury

1. Učebnice, monografie

1. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z., Mazanec, M. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2003
2. Eliáš, J. a kol. Právní postavení mládeže v Československé socialistické republice. 1. vydání. Praha: Academia, 1966
3. Eliáš, K., Zuklínová M. Principy a východiska pro nový kodex soukromého práva. 1. vydání. Praha: Linde, 2001
4. Hrušáková, M. a kolektiv. Zákon o rodině: Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001
5. Hrušáková, M., Králíčková, Z. České rodinné právo. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001
6. Hrušáková, M. Dítě, rodina a stát: Úvahy nad právním postavením dítěte. Brno: PFMU, 1993
7. Hrušáková, M., Kubíčková, G., Radvanová, S., Richterová, N. Rodinné právo. 2. vydání. Brno: PFMU, 1995
8. Choděra, O. Partnerství, manželství a paragrafy. Praha: Grada Publishing, 2002
9. Knappová, M., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné: svazek III. 3. vydání. Praha: ASPI, 2002
10. Mayerová, Z., Šťovíček, J. Zákon o rodině s komentářem. Praha: Codex Bohemia, 1998
11. Nová, H., Valehrach, M. Rodinné vztahy v soudní praxi. Praha: Prospektrum Praha, 1995
12. Novotná, V., Burdová, E., Brabenec, F. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář. Praha: Linde, 2000
13. Plecítý, V., Salač, J. Základy rodinného práva. Praha: Eurounion, 2001
14. Radvanová, S., Zuklínová, M. Kurs občanského práva: Instituty rodinného práva. Praha: C. H. Beck, 1999
15. Rouček, F., Sedláček, J. a kol. Komentář k československému Obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi: Díl první (§§ 1 až 248). Reprint původního vydání (Praha, 1935). Praha: Codex Bohemia, 1998
16. Tůma, A. Právní základy sociální péče o mládež v Republice československé. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925

17. Vaněček, V. Krátké dějiny státu a práva v Československu. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955

2. Články v odborných časopisech

1. Bakalář, E. Kritéria posuzování kvality výchovných schopností. Rodinné právo, 1999, č. 10, str.1 a násl.
2. Bayerová, M. Osvojení v mezinárodních dokumentech. Právní rozhledy, 1999, č. 7, str. 394 a násl.
3. Bayerová, M. Mezinárodní osvojení. Právo a rodina, 2002, č. 2, str. 4 a násl.
4. Dunovský, J. Návrh nové koncepce péče o děti žijící mimo vlastní rodinu. Zdravotnictví a právo, 2005, č. 3 - 4, str. 2 a násl.
5. Fiala, J., Švestka, J. K některým otázkám osvojení jako formy náhradní rodiny, Právník, 1984, č. 2, str. 146 a násl.
6. Hrušáková, M., Králíčková, Z. Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita? Právní rozhledy, 2005, č. 2, str. 53 a násl.
7. Králíčková, Z. Pěstounská péče po novele. Právo a rodina, 2000, č. 6, str. 1 a násl.
8. Králíčková, Z. Pěstounská péče po novele. Právo a rodina, 2000, č. 7, str. 5 a násl.
9. Králíčková, Z. Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy, 2004, č. 2, str. 52 a násl.
10. Macháčková, L. Právní úprava osvojení v Německu a srovnání s ČR. Právo a rodina, 2001, č. 8, str. 11 a násl.
11. Mašek, D. Osvojení dítěte. Právo a rodina, 2001, č. 2, str. 19 a násl.
12. Nedorost, L., Větrovec, V. Několik poznámek k osvojení dítěte. Právo a rodina, 2004, č. 1, str. 7 a násl.
13. Novotná, V. Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? Právo a rodina, 2006, č. 5, str. 18 a násl.
14. Novotná, V. Jaké změny přináší novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí? Právo a rodina, 2006, č. 6, str. 21 a násl.
15. Novotná, V. Ještě jednou k Evropské úmluvě o osvojení. Rodinné právo, 1999, č. 2, str. 6 a násl.
16. Novotná, V. Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Rodinné právo, 1999, č. 12, str. 7 a násl.
17. Novotná, V. Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Právo a rodina, 2000, č. 1, str. 12 a násl.

18. Novotná, V. Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Právo a rodina, 2000, č. 2, str. 4 a násl.
19. Novotná, V. Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Právo a rodina, 2000, č. 3, str. 3 a násl.
20. Novotná, V. O Evropské úmluvě o osvojení. Rodinné právo, 1999, č. 1, str. 9 a násl.
21. Novotná, V. O osvojení. Rodinné právo, 1999, č. 3, str. 1 a násl.
22. Novotná, V. O sociálně-právní ochraně dětí. Rodinné právo, 1999, č. 10, str. 19 a násl. Sešit 11, str. 11- 16
23. Novotná, V. O sociálně-právní ochraně dětí. Rodinné právo, 1999, č. 11, str. 11 a násl.
24. Novotná, V. Osvojení nebo pěstounská péče? Právo a rodina, 2005, č. 8, str. 6 a násl.
25. Novotná, V. Osvojení nebo pěstounská péče? Právo a rodina, 2005, č. 9, str. 6 a násl.
26. Novotná, V. Osvojování ukrajinských dětí. Právo a rodina, 2004, č. 4, str. 10 a násl.
27. Novotná, V. Změny v právních předpisech - sociálně-právní ochrana dětí. Právní rádce, 2000, č. 6, str. 16 a násl.
28. Novotná, V. Změny v zákoně o rodině a v dalších předpisech o sociálně-právní ochraně dětí. Právo a rodina, 2004, č. 10, str. 1 a násl.
29. Novotná, V. Změny v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí. Právo a rodina, 2001, č. 1, str. 1 a násl.
30. Poláková, M. Určení rodičovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte. Právní rozhledy, 2000, č. 2, str. 55 a násl.
31. Radvanová, S. Osvojení v proměnách společnosti. In: Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. Praha: ASPI, 2005, str. 245 a násl.
32. Šťastná, J., Votavová, E. Výkon sociálně-právní ochrany pověřenými osobami, Náhradní rodinná péče, 2001, č. 1
33. Westphalová, L. Osvojení v mezinárodním kontextu. Právo a rodina, 2006, 4. 4, str. 4 a násl.
34. Zeman, Z. Několik poznámek k utajenému porodu z hlediska ochrany zdravotnických zařízení. Zdravotnictví a právo, 2005, č. 3 - 4, str. 35 a násl.
35. Zuklínová, M. Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. Právní rozhledy, 2005, č. 7, str. 250 a násl.
36. Zuklínová, M. Osvojení - jméno s několika významy. In: Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. Praha: ASPI, 2005, str. 369 a násl.

3. Zahraniční literatura

1. Coester-Waltjen, D. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung: Band 2, §§ 355-802. München: C.H.Beck, 2000
2. Finke, F., Garbe, R. Familienrecht in der amtlichen Praxis. 4. Aufl. Bonn: Dt. Anwaltverlag, 2001
3. Gernhuber, J. Lehrbuch des Familienrechts. 4. Aufl. München: C. H. Beck, 1994.
4. Giesen, D. Familienrecht. Thübingen: Mohr, 1994
5. Musielak, H. - J., Borth, H. Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz. 3. Aufl. München: Franz Vahlen, 2002
6. Rauscher, T. Familienrecht: ein Lehr- und Handbuch. Heidelberg: C.F.Müller, 2001
7. Rebmann, K., Lüderitz, A. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: Band 8, Familienrecht II, §§ 1589-1921. 3. Aufl. München: C.H.Beck, 1992
8. Roth-Stielow, K. Adoptionsgesetz, Adoptionsvermittlungsgesetz. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH Stuttgart Berlin Köln Mainz, 1976
9. Schellhammer, K. Zivilrecht nach Anspruchsgrundlagen: Familienrecht samt Verfahren in Familien- und Betreuungssachen. Heidelberg: C.F.Müller, 1998
10. Soergel, H. T., Liermann, S. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen: Band 8, Familienrecht II, §§ 1589-1921. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH Stuttgart Berlin Köln Mainz, 1987
11. Thomas, H. Putzo, H. Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz, den Einführungsgesetz und europarechtlichen Vorschriften: Kommentar. 24. Aufl. München: C.H.Beck, 2002
12. Tschernitschek, H. Familienrecht: Studienbuch. München, Wien: Oldenbourg, 1995
13. Ziegler, E., Mäuerle, K.-H. Familienrecht. 2. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2000

VII. Obsah

I. Úvod	1
II. Osvojení	3
1. Pojmosloví	3
a) Náhradní rodinná péče	3
b) Osvojení	4
2. Druhy osvojení	5
a) Osvojení úplné a neúplné	5
b) Osvojení individuální a společné	6
c) Osvojení zrušitelné a nezrušitelné	6
d) Osvojení vnitrostátní, mezinárodní	7
III. Osvojení v ČR	8
1. Historický vývoj	8
a) Obecný zákoník občanský	9
b) Zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení	10
c) Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném	14
d) Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině	16
2. Předpoklady osvojení	18
a) Chybějící nebo nedostatečné rodinné prostředí	18
b) Zájem na vytvoření nového rodinného prostředí	19
3. Podmínky zrušitelného i nezrušitelného osvojení	20
a) Osvojit lze pouze nezletilé dítě (§ 65 odst. 2 ZOR)	21
b) Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl (§ 65 odst. 1 ZOR)	22
c) Osvojitel musí mít plnou způsobilost k právním úkonům (§ 64 odst. 2 ZOR)	23
d) Mezi osvojitelem a osvojencem nesmí existovat blízký příbuzenský poměr.	24
e) Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti (§ 64 odst. 1 ZOR).	24
f) Zdravotní stav osvojence a osvojitele se nesmí přičít účelu osvojení (§ 70 ZOR).	25
g) Jako společné dítě mohou osvojit pouze manželé (§ 66 ZOR)	26
h) Souhlas osvojovaného dítěte (§ 67 odst. 1 ZOR).	27
i) Souhlas rodiče dítěte, příp. jeho jiného zákonného zástupce s osvojením, nestanoví-li zákon jinak (§§ 67, 68, 68a, 68b ZOR)	28
j) Předopční péče (§ 69 ZOR)	36
4. Podmínky nezrušitelného osvojení	38

5. Zprostředkování osvojení.....	40
a) Obecní úřad obce s rozšířenou působností	43
b) Krajský úřad	47
c) Ministerstvo práce a sociálních věcí.....	51
d) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí	52
6. Pravomoc nestátních subjektů při vzniku osvojení.....	54
7. Průběh řízení o osvojení.....	60
8. Přeměna prostého osvojení v nezrušitelné (§ 77 ZOR)	61
9. Opětné osvojení – readopce (§ 76 ZOR)	62
10. Zrušení osvojení (§ 73 ZOR).....	62
11. Navrhované změny právní úpravy	63
a) Sněmovní tisk 413 z roku 2003 - poslanecký návrh na změnu § 68a ZOR a na vložení nového odstavce 4 do § 180a OSŘ	63
b) Sněmovní tisk 730 z roku 2004 – poslanecký návrh na vložení nového § 180a odst. 4 do OSŘ	65
c) Návrh nového občanského zákoníku	66
IV. Osvojení v SRN	77
1. Podmínky osvojení.....	78
a) Souhlas dítěte.....	79
b) Souhlas rodičů osvojovaného dítěte	80
c) Souhlas manžela osvojitele.....	81
d) Souhlas manžela osvojence	82
2. Zrušení osvojení.....	82
a) Zrušení osvojení na návrh.....	83
b) Zrušení osvojení z moci úřední.....	85
3. Osvojení nezletilého dítěte.....	85
a) Předpoklady	85
b) Účinky	85
4. Osvojení zletilé osoby.....	87
5. Zprostředkování osvojení.....	88
V. Závěr	94
VI. Seznam literatury.....	99
1. Učebnice, monografie	99
2. Články v odborných časopisech.....	100
3. Zahraniční literatura.....	102
VII. Obsah	103